

seutukunta

asukas

valtuutettu

ehyt

maaseutu

oppiva

terve

Eurooppa

tasa-arvoinen

älykäs

Irene Roivainen • Jari Heinonen
Satu Ylinen

Köyhä byrokratian rattaissa

TUTKIMUS

muukalainen

kaupunki

hallinto

ehjä

kansalainen

ihminen

yliopisto

tarmokas

kilpailukykyinen

kehitysalue

koulu

demokratia

Suomi

kunta

vanhus

kylä

identiteetti

talous

koti

koulutus

kuntalainen

maakunta

osallistuva

oppilas

luova

asiakas

valtio

Pohjois-Suomi

johtaja

Etelä-Suomi

KUNNALLISALAN KEHITTÄMISSÄÄTIÖ

Köyhä byrokratian rattaissa

Irene Roivainen • Jari Heinonen
Satu Ylinen

Köyhä byrokratian rattaissa

KÖYHÄ BYROKRATIAN RATTAISSA

Kunnallissalan kehittämissäätiön
tutkimusjulkaisut, nro 64

© Pole-Kuntatieto Oy
ja tekijät

Vammalan Kirjapaino Oy, Sastamala 2011

ISBN 978-952-5801-33-0 (nid.)

ISBN 978-952-5801-34-7 (PDF)

ISSN 1235-6956

Sisällys

1	JOHDANTO	7
2	KÖYHYYS TUTKIMUKSEN KOHTEENA	9
2.1	Köyhyyden käsitteestä	9
2.2	Köyhyystudkimuksen menetelmiä	10
2.3	Köyhyystudkimuksen tuloksia	10
2.4	Tutkimuskohteena koettu köyhyys ja siihen vastaaminen	11
3	KÖYHYYS KUNTALAISEN KOKEMUKSENA	15
3.1	Yksinhuoltajat (Irene Roivainen)	15
3.1.1	Yksinhuoltajien köyhyys tutkimusten kuvaamana	15
3.1.2	Köyhyys yksinhuoltajien elämäkokemuksena	24
3.1.3	Yksinhuoltajien kokemukset palvelujärjestelmästä	29
3.1.4	Ammattilaisten näkökulma yksinhuoltajien köyhyyteen	32
3.2	Yksin elävät miehet (Jari Heinonen)	36
3.2.1	Miesten köyhyys tutkimuksen kohteena	36
3.2.2	Kolme miestyyppiä	42
3.2.3	Miesten köyhyyskokemukset	47
3.2.4	Miehet asiakkaina eli palvelukokemukset	50
3.2.5	Ammattilaisten näkökulmia miesköyhyyteen	58
3.3	Vanhukset (Satu Ylinen)	58
3.3.1	Vanhuusköyhyys tutkimuksen näkökulmasta	58
3.3.2	Vanhuusköyhyys vanhusaastattelujen näkökulmasta	68
3.3.3	Ammattilaiset pohtimassa vanhuusköyhyyttä	72
4	YHTEENVETO, JOHTOPÄÄTÖKSET JA KEHITTÄMIS- IDEAT	77
4.1	Yksinhuoltajien köyhyys – yhteenvetoa	77
4.2	Yksin elävät miehet – yhteenvetoa	79
4.3	Vanhuusköyhyys – yhteenvetoa	81
5	TERVEISINÄ PÄÄTTÄJILLE	83
	KIRJALLISUUS	85

1 Johdanto

Vuosi 2010 oli Euroopan köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen torjunnan teemavuosi. Suomen kansallisessa toimintasuunnitelmassa teemavuoden tavoitteeksi oli kirjattu ”antaa ääni köyhille ja syrjäytyneille ja heidän kanssaan työskenteleville, järjestöihmisille sekä sosiaalityöntekijöille”. Suomen osalta haasteena nähtiin pienituloisuuden, lastensuojelutarpeen, ikääntyvien naisten köyhtymisvaaran ja terveyserojen kasvun ehkäisy. (Suomen kansallinen toimintasuunnitelma 2009, 2, 3.) Suomessa kymmenen viime vuoden aikana tapahtunut eriarvoisuuden lisääntyminen on ollut poikkeuksellista myös kansainvälisesti. Tuloterot ovat kasvaneet ja köyhyys on lisääntynyt. (Riihelä 2009; Vaarama ym. 2010 a ja b.) On osoitettu, että suuri osa kaikkein pienituloisimmista kotitalouksista elää toimeentulotuen ulkopuolella (Kuivalainen 2004).

Köyhyyden vähentämistä ja sosiaaliturvan uudistamista pohtinut SATA-komitea teki ehdotuksensa sosiaaliturvan uudistamisen peruslinjauksiksi, mutta toistaiseksi komitean suositukset ovat jääneet pitkälle toteutumatta (SATA-komitea). Köyhyys ja perusturvan kehittäminen nousivat keskeisiksi teemoiksi myös vuoden 2011 eduskuntavaaleissa ja senjälkeisissä hallitusneuvotteluissa. Samaan aikaan keväällä julkistettiin arkkipiispa Kari Mäkisen kokoaman työryhmän raportti, jossa vähimmäisturvan korottamista pidettiin yhtenä kiireellisimpänä toimenpiteenä.

Köyhyydellä ja suurilla tuloeroilla on kielteisiä kerrannaisvaikutuksia paitsi kansantalouden myös koko yhteiskunnan toimivuuteen (Vaarama ym. 2010 a ja b). Huono-osaisuus seuraa samoja ihmisiä läpi elämän. Esimerkiksi aikaisempi toimeentulotuen saaminen lisää huomattavasti todennäköisyyttä saada toimeentulotukea myös myöhemmin elämässä. (Kainulainen 2006.) Toimeentulotukea saavien kotitalouksien ja henkilöiden määrä väheni koko 2000-luvun alun, mutta kääntyi kasvuun vuonna 2009, jolloin toimeentulotukiasiakkaiden määrä palasi vuoden 2005 tasolle. Tämän jälkeen toimeentulotuen bruttomenot ovat lisääntyneet reaalisesti kolmanneksella, mikä heijastaa toimeentulotuen muodostumista saajilleen yhä pitkäaikaisemmaksi tukimuodoksi. (Toimeentulotuki 2009.)

Köyhyys kuntatyön haasteena -hankkeessa kuntalaisten köyhyyttä on lähestytty asiakkaiden ja sosiaalialan ja -työn ammattilaisten näkökulmasta Tampereella. Tampereen yliopiston ja Tampereen kaupungin yhteistyöhankkeen on rahoittanut Kunnallissalan kehittämissäätiö. Hankkeen johtajana on toiminut sosiaalityön professori (ma.) Irene Roivainen, mutta tutkimuskokonaisuudessa kukin teema on muodostanut oman hankeosionsa. Yksinhuoltajanaisten kokemusta kartoittavasta osiosta on vastannut Irene Roivainen, miesten kokeman köyhyyden selvittämisestä sosiaalityön professori Jari Heinonen ja vanhusväestön köyhyyskokemusten tutkimisesta yhteiskuntatieteiden tohtori, lehtori (ma.) Satu Ylinen. Hankkeen tarkoituksena on ollut tuottaa tietoa siitä, mitä köyhyys on kokemuksellisenä ilmiönä ja miten siihen tällä hetkellä vastataan kunnallisessa asiakaspalvelujärjestelmässä.

Tavoitteenamme on ollut tuottaa tietoa erilaisissa palvelujärjestelmissä asiovien kuntalaisten köyhyydestä ja heidän palvelukokemuksistaan. Samalla olemme pyrkineet tuottamaan tietoa ja kehittämisideoita asiakastyön, etuusjärjestelmän ja hyvinvointipalvelujen parantamiseksi. Aineistonkeruu ja osa litteroinnista on tehty opiskelijatyönä osana yliopiston harjoittelua. Filosofian maisteri Antti Salminen on vastannut aineiston litteroinnin päätökseen viemisestä ja taustoittavan aineiston täydentämisestä. Tampereen kaupunki on osallistunut opiskelijoiden harjoittelun rahoitukseen ja tarjonnut heille työtilat aineiston keruun ja purkamisen ajaksi.

Kiitokset Kunnallissalan kehittämissäätiölle, Tampereen kaupungille ja Tampereen yliopistolle hyvästä yhteistyöstä ja tutkimusresurssien tarjoamisesta. Kiitokset myös tutkimukseemme osallistuneille kuntalaisille, haastatetuille ammattilaisille ja tutkimusapulaisille. Erityisesti haluamme kiittää tutkija Tyyne Hakaraista luvussa 2 hyödyntämistämme kirjallisuuskatsauksista, informaatikko Tarja Wisakantoa kirjallisuushakujen toteuttamisesta ja Seija Veneskoskea taulukoiden suunnittelusta ja raportin viimeistelystä sekä ohjausryhmämme jäseniä, tutkimus- ja arviointipäällikkö, kasvatustieteen tohtori Riitta Juusenahoa ja professori Kyösti Rauniota, kannustuksesta tutkimuksen toteutuksessa.

Tampereella 9.6.2011

Irene Roivainen

Jari Heinonen

Satu Ylinen

2 Köyhyys tutkimuksen kohteena

2.1 Köyhyyden käsitteestä

Köyhyystutkimuksissa tehdään yleensä teoreettinen jaottelu *absoluuttisen* ja *suhteellisen köyhyyden* välille. Absoluuttisella köyhyydellä viitataan tilanteeseen, jossa köyhyys uhkaa ihmisen fyysistä olemassaoloa esimerkiksi ruuan, juoman ja suojan puutteena. Tällaista köyhyyttä esiintyy nykyisin lähinnä kehitysmaissa. (Kangas & Ritakallio 1996a, 1.) Suhteellisen köyhyyden määrittelyssä köyhyys ymmärretään resurssien puutteeksi, joka estää ihmisiä elämästä yhteiskunnassa vallalla olevalla tavalla (Townsend 1979, 31). Tällöin köyhäksi määritellään ne, jotka ovat köyhiä verrattuna muuhun väestöön. Toisaalta hyvinvointiyhteiskunnassakin köyhyys voi saada absoluuttisen köyhyyden piirteitä esimerkiksi silloin, kun huono toimeentulo pakottaa ihmisen niukkaan tai yksipuoliseen ruokavalioon.

Myös *subjektiivinen köyhyys* on keskeinen käsite köyhyystutkimuksessa. Käsitteellä tarkoitetaan väestön omia kokemuksia köyhyydestä ja sitä käytetään usein eräänlaisena köyhyysmittarina tarkasteltaessa, kuinka suuri osa väestöstä kokee köyhyyttä tai toimeentulovaikeuksia (esim. Kangas & Ritakallio 2003a, 15). Vaikka subjektiivisen köyhyyden yleisyyttä ei voida pitää ainoana mittarina tutkittaessa yhteiskunnassa esiintyvää köyhyyttä, on väestön omilla mielipiteillä tärkeä merkitys yhteiskuntapolitiikan legitimitetin ja huono-osaisten äänen kuulumisen näkökulmasta (Kangas & Ritakallio 2008, 15).

Suomessa ei ole käytössä omaa virallista köyhyysrajaa tai pienituloisuuden määritelmää. Euroopan unionin tilastokeskuksen Eurostatin suosittama raja on 60 prosenttia kotitalouksien mediaanitulosta. (Pajunen 2005, 8.) Myös Tilastokeskus käyttää rajana 60:tä prosenttia mediaanitulosta. Sen alittavista henkilöistä käytetään Tilastokeskuksessa kuitenkin nykyisin mieluummin käsitettä pienituloisen kuin köyhä (esim. Sauli 2007, 271). Pienituloisuuden käsitettä on alettu käyttää myös tutkijoiden keskuudessa köyhyyden käsitteen rinnalla tai sijaan (esim. Niemelä 2005). Muita köyhyydelle läheisiä käsitteitä ovat taloudellinen huono-osaisuus, toimeentulo-ongelmat ja syrjäytyminen.

Köyhyyttä voidaan tutkia myös *sosiaalisen liikkuvuuden* näkökulmasta, jolloin ollaan kiinnostuneita siitä, missä määrin köyhyys periytyy sukupolvelta toiselle. Tämä näkökulma on kuitenkin kytköksissä keskusteluun *alaluokasta* ja *köyhyys-kulttuurista*, joka on suhteellisen vieras näkökulma suomalaiselle ja laajemminkin pohjoismaiselle universalistiselle hyvinvointipolitiikalle ja -tutkimukselle. (Ks. kuitenkin Airio & Niemelä 2002, 215–216.) Köyhyyttä voidaan tutkia myös jonkin väestöryhmän kautta, esimerkiksi lapsiperheiden kautta, jolloin käsite *lapsiköyhyys* tarkoittaa köyhyysrajan alittaneiden lasten osuutta kaikista lapsista (Sauli 2001, 155).

2.2 Köyhyystutkimuksen menetelmiä

Suomalaisessa köyhyystutkimuksessa on keskitytty hyvin pitkälti köyhyyden mittaamiseen. Köyhyyden mittaamiseksi on kehitetty useita erilaisia mittaustapoja, joissa käytetyt tutkimusmenetelmät ovat olleet usein kvantitatiivisia. Köyhyystutkimuksissa käytetään usein aineistona paitsi tulonjakotietoja ja muita tilastoja myös erilaisia kyselyaineistoja: esimerkiksi Stakesin käyttämä Hyvinvointi ja palvelut (HYPA) -kyselyaineisto (esim. Kauppinen & Karvonen 2008) ja eurooppalainen kotitaloustiedustelu ECHP (esim. Kautto & Moisio 2002). HYPA-aineistoa on käytetty myös subjektiivisen köyhyyden tutkimiseen, sillä se sisältää hyvinvoinnin kokemiseen liittyviä kysymyksiä. Köyhyystutkimuksissa käytetään kansainvälisiä tilastoja, kuten Luxemburg Income Study (LIS) -aineistoa (esim. Kuivalainen 2004) ja köyhyystutkijoiden keräämiä omia kyselyaineistoja (esim. Airio & Niemelä 2002 ja Kangas & Ritakallio 2003a).

Kvalitatiivisia aineistoja kuten haastatteluja tai kirjoituksia on käytetty harvemmin köyhyystutkimuksissa, joitakin pro gradu -tutkielmia lukuun ottamatta (Metsähuone 2001; Hakkarainen 2010). Pro gradu -tutkielmassaan ”Köyhyyden häpeä” Metsähuone haastatteli helsinkiläisiä ilmaisen ruoka-avun hakijoita subjektiivisen köyhyyden kokemisen näkökulmasta.

2.3 Köyhyystutkimuksen tuloksia

Suomalaiset köyhyystutkimukset keskittyvät hyvin pitkälti mittaamaan köyhyyttä köyhyyden ajallisen muutoksen ja eri väestöryhmien köyhyyden näkökulmista. Kankaan ja Ritakallion (2003b) tutkimuksen mukaan tuloilla mitattu köyhyys lisääntyi vuodesta 1995 vuoteen 2000, kun köyhyys kaikilla muilla käytetyillä mittareilla väheni samana ajanjaksona. Yksi käytetyistä mittareista mittasi köyhyyttä subjektiivisena kokemuksena.

Kankaan ja Ritakallion (2003b) vertailu eri köyhyysmittareiden antamista tuloksista osoittaa, että mittarit paikantavat köyhyyden eri väestöryhmiin. Työttömät ja heidän joukossaan erityisesti pitkäaikaistyöttömät ovat ryhmä, jonka tilanne on huono kaikilla käytetyillä köyhyysmittareilla. Myös opiskelijat luokituvat usealla mittarilla köyhiksi. Parhaimmassa asemassa taas ovat kaikkien mittarien mukaan kokopäivätyössä olevat ja eläkeläiset, joskin 1990-luvun lopulla

köyhyys on yleistynyt myös työssäkäyvien keskuudessa (emt.). Vuonna 2000 työtä tekeviä köyhiä oli kaikista köyhistä reilu kolmannes. Työikäisissä köyhissä on enemmän miehiä kuin naisia, kun taas työtä tekevissä köyhissä on enemmän naisia. Köyhät lapsiperheet ovat useammin työllisiä kuin muut köyhät kotitaloudet. (Kauhanen 2005; myös Sauli 2001.)

Elämänvaiheen mukaan köyhyyttä tarkasteltaessa suurimmassa köyhyysriskissä tuloilla mitattuna ovat yksin asuvat, yksinhuoltajataloudet ja perheet, joissa on yli kolme lasta. Kun subjektiivisilla mittareilla mitattuna suomalaisten kotitalouksien kokemaa köyhyys väheni selvästi vuodesta 1996 vuoteen 2006 tultaessa, kokivat toimeentulonsa vaikeimmaksi yksinhuoltajat ja yksin asuvat. (Moisio 2008; nuorten toimeentulo-ongelmista Kauppinen & Karvonen 2008; ks. myös Ruotsalainen & Sauli 2008.)

Toimeentulotukiasiakkuutta on käytetty paitsi köyhyyden mittaustapana myös laskettaessa toimeentulotuen kykyä viimesijaisena toimeentuloturvana poistaa köyhyyttä koko väestön keskuudessa. Kuivalaisen (2004) mukaan toimeentulotuki nostaa erittäin tehokkaasti kaikkein köyhimpiä suomalaisia köyhyysrajan yläpuolelle, mikä kertoo viimesijaisen toimeentuloturvan toimivuudesta. Kuivalaisen tutkimuksen mukaan toimeentulotuen vaikutus oli merkittävin eri kotitaloustyypeistä yksin asuvien kotitalouksissa, joissa köyhyys väheni 36 prosentilla. Toisaalta toimeentulotuki ei kohdistu kovin hyvin niihin, jotka sitä eniten tarvitsevat (emt.), ja viimesijaisessa tarveharkintaisessa sosiaaliturvassa on aukkoja, joista putoavalle ei jää juuri muita vaihtoehtoja kuin esimerkiksi epävirallinen ruoka-apu (Metsähuone 2001).

2.4 Tutkimuskohteena koettu köyhyys ja siihen vastaaminen

Köyhyys kuntatyön haasteena -tutkimushanke on toteutettu Tampereella. Talouden taantuma käänsi työttömyysasteen vuoden 2008 lopulla Tampereella jyrkempään nousuun kuin monissa muissa suurissa kaupungeissa. Vuoden 2009 lopussa työttömyysaste oli 15,6 prosenttia ja pienituloisten osuus oli 18,2 prosenttia, mikä oli huomattavasti enemmän kuin seutukunnassa ja koko maassa. (Tampereen kaupunki, tilinpäätös 2010, 2011, 16.) Myös tuloerot ovat Tampereella suuremmat kuin muualla. Tulonsiirtojen osuus asuntokuntien tuloista on tällä hetkellä 1990-luvun lopun tasolla. (Akseli 2/2011, 12.) Toimeentulotuen asiakasmäärät kääntyivät jyrkkään nousuun vuonna 2009, jolloin yhden vuoden aikana asiakkaiden määrä kasvoi 2 300 hengellä (1,0 prosenttia). Tätä suurempi kasvu on tapahtunut vain edellisen laman aikana vuonna 1994. Tammi-maaliskuussa 2011 toimeentulotuen asiakkaita oli 12 375, mikä on hieman vähemmän kuin edellisenä vuonna. Toimeentulotuen hakijoiden määrän ei odoteta vähentyvän nopeasti, koska yleisen taloudellisen tilanteen kohentuminen pienentää vasta viiveellä toimeentulotuen hakijoiden määrää. (Akseli 2/2011, 13; Tampereen kaupunki, vuosikertomus 2010, 2011, 21.)

1990-luvun laman aikana tutkittiin toimeentulon ja koetun tyytyväisyyden välistä suhdetta nimenomaan tyytyväisyytenä elintasoon ja kulutukseen, ei kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. Tulot vaikuttivat suuresti siihen, millaiseksi ihmiset

kokevat elintasonsa: kun lähes puolet kaikkein pienituloisimmista oli tyytymättömiä elintasoonsa, koki suurituloisimmista vain harva samoin. Tutkimuksessa havaitun selvän yhteyden tulojen ja subjektiivisen hyvinvoinnin välillä on tulkittu viittaavan siihen, että laman aikana tulojen merkitys korostui verrattuna taloudellisesti parempiin aikoihin. (Angerpuro 1996, 144, 152.)

Subjektiivista köyhyyttä mitattaessa huomio on usein kiinnittynyt siihen, kuinka suuri osa väestöstä kokee olevansa köyhä. Tarkastelun kohteena on ollut myös subjektiivisen köyhyyden yleisyyden ajallinen muutos ja sen kohdistuminen eri väestöryhmiin. Subjektiivista köyhyyttä tutkittaessa on myös havaittu, että hyvin toimeentulevat ihmiset voivat kokea itsensä köyhiksi. Vastaavasti objektiivisilla mittareilla köyhiksi luokittevat eivät välttämättä koe itseään köyhiksi. (Kangas & Ritakallio 1996b, 20, 29.)

Tässä tutkimushankkeessa on tarkasteltu köyhyyden subjektiivista kokemusta laadullisella otteella kolmesta sisällöllisestä näkökulmasta. Tyyne Hakkaraisen Tampereella tekemän köyhyys selvityksen (2009) perusteella lähempi tarkastelu kohdistui kolmeen ryhmään: yksinhuoltajien, aikuissosiaalityön miesasiakkaiden ja vanhusväestön kokemaan köyhyyteen.

Tutkimuskokonaisuudessa kysytään, *miten köyhyys ilmenee kohderyhmissä ja miten sen haasteisiin voidaan vastata palvelurakenteessa*. Lähtökohtana on ollut ajatus, että tarkastelu ei rajoitu vain kunnallisen sosiaalityön piiriin, vaan siinä liikutaan eri sektoreiden ja toimijoiden välisillä rajapinnoilla.

Tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa vuonna 2010 lähdettiin selvittämään, mitä köyhyys on ja miten siihen vastataan tällä hetkellä kunnallisessa asiakaspalvelujärjestelmässä. Kysymystä lähestyttiin ensiksi asiakkaiden kokemusten kautta haastatteleamalla kuhunkin kolmeen kohderyhmään kuuluvia kuntalaisia. Toisessa vaiheessa haastateltiin sosiaalialan ammattilaisia joko rinnakkain asiakashaastattelujen kanssa (Ylinen) tai kuntalaishaastattelujen jälkeen ns. fokusryhmissä (Heinonen Fokusryhmä 2011a ja Roivainen Fokusryhmä 2011b). Tämän jälkeen kukin tutkija analysoi oman vastualueensa aineistot. Kustakin osiosta on laadittu kansainväliseen tutkimukseen perustuva systemaattinen kirjallisuuskatsaus (ks. Fink 2005 ja Hart 1998), joiden tulokset on koottu osioittain taulukoihin. Käsillä oleva raportti perustuu yhteisiin keskusteluihin ja yhdessä kirjoittamiseen.

Yksinhuoltajien haastatteluaineisto

Tutkimusta varten haastateltiin 16 tamperelaista yksinhuoltajanaista, jotka tavoitettiin lehti-ilmoitusten tai naisten verkostojen kautta. Haastattelut toteutti yhteiskuntatieteiden ylioppilas Johanna Jalonen osana sosiaalityön syventävien opintojen käytännön harjoittelua. Haastattelut tehtiin pääsääntöisesti naisten kotona. Litteroidun aineiston laajuus on 261 sivua. Haastattelijan naisten keski-ikä aineistossa oli 40 vuotta. Vanhin haastatelluista oli 51-vuotias ja nuorin 24-vuotias. Haastattelijan koulutustausta vaihteli pelkästä peruskoulusta (n = 3) ja ylioppilastutkinnosta (n = 1) ammattikouluun (n = 8) ja ammattikorke- tai yliopistotasoiseen koulutukseen (n = 4). Haastatteluhetkellä töissä oli kuusi, joskin ainoastaan yhdellä oli pysyvä työsuhde, yksi toimi yrittäjänä, työttömänä oli

seitsemän, opiskelemassa yksi ja työharjoittelussa yksi. Lasten määrä vaihteli perheissä yhdestä viiteen lapseen ja kotona asuvien lasten ikä 10 kuukaudesta 22 vuoteen. Yhtä lukuun ottamatta naiset asuivat vuokra-asunnossa.

Puolistrukturoitujen teemahaastattelujen teemoina olivat äitiys, yksinhuoltajuus, vähävaraisuus ja palvelukokemukset sekä nuorten yksinhuoltajien kohdalla omakohtaiset kokemukset vallitsevasta aktivointipolitiikasta. Litteroitu haastatteluaineisto luettiin useaan kertaan läpi ja luokiteltiin aluksi pääteemojen *köyhyys kokemuksena* ja *kokemukset palvelujärjestelmästä* alle. Tämän jälkeen teemakokonaisuudet lähiluettiin tarkastelemalla kuvauksia köyhyydestä ja palvelujärjestelmästä. Aineiston analyysi on toteutettu teemoittelua ja laadullista sisällönanalyysia hyödyntäen. Tavoitteena on ollut kuvata yksinhuoltajien köyhyys- ja palvelujärjestelmäkokemuksia mahdollisimman aineistolähtöisesti heidän ääntään kuunnellen. Analyysissa on kuitenkin kyse kerrottujen kokemusten tulkinnasta konstruktiona, ei niinkään pyrkimyksestä tavoittaa kertojien perimmäinen kokemus tai tosiasiallinen tila.

Yksin elävien miesten haastattelut

Yksin elävien miesten haastatteluja tehtiin yhteensä 19. Haastattelut tekivät opiskelijat Pia Lönnberg ja Miika Salo. He myös litteroivat aineiston. Kokonaisuutena aineisto on laaja, litteroituna yhteensä 259 sivua. Miesten keski-ikä aineistossa on 48 vuotta. Vanhin haastatelluista on 65-vuotias ja nuorin 23-vuotias. Työttömiä miehistä oli haastatteluhetkellä 12, eläkkeellä neljä, opiskelijoita yksi ja työharjoittelussa sekä palkkatuella kaksi. Pääosin miehet asuvat vuokra-asunnossa, mutta kaksi haastatelluista oli asunnottomana.

Litteroitu haastatteluaineisto luettiin moneen kertaan läpi ja luokiteltiin pääteemojen *köyhyys kokemuksena* ja *kokemukset palvelujärjestelmästä* alle.

Aineiston analyysi on toteutettu sisällönanalyysia käyttäen tyypittelemällä ja teemoittelemalla. Tavoitteena on ollut kuvata ennen kaikkea miesten köyhyys- ja palvelujärjestelmäkokemuksia mahdollisimman aineistolähtöisesti heidän ääntään kuunnellen ja ymmärtäen.

Tyyppeinä aineistosta nousevat esiin ”lamojen ja rakennemuutosten uhrin” (n = 13), ”väsähtäneet” (n = 2) ja jollakin tavalla ”hukassa olevat” nuoret miehet (n = 4).

Vanhusten haastattelut

Vanhusten köyhyyttä koskevassa osiossa haastateltiin tamperelaisia ikäihmisiä (n = 20, kaikki naisia; kaksi haastateltua 67 v, kahdeksan haastateltua 70–79 v, yhdeksän haastateltua 80–89 v ja yksi haastateltu 90 v). Haastateltavat valikoituivat tutkimukseen sosiaalialan ammattilaisten kautta ja lehti-ilmoituksen tai esimerkiksi vanhustenkerhon ilmoitustaululla olleen ilmoituksen kautta. Kummassakin tapauksessa mahdollisille haastateltaville ilmoitettiin, että olemme kiinnostuneita kuulemaan vanhusten kokemuksia elämästä ja arjesta vähävaraisuuden puristuksessa. Ilmoitimme myös olevamme erityisen kiinnostuneita siitä, miten taloudellinen niukkuus on vaikuttanut elämäntilanteeseen ja miten se vaikuttaa tänä

päivänä sekä siitä, millaisia keinoja tamperelaisilla ikäihmisillä on arjessa selviytymiseen. Haastattelut suoritti sosiaalityön syventävien opintojen vaiheessa oleva opiskelija Jaana Pönkkä. Suurin osa haastatteluista tehtiin haastateltavan kotona ja muutama Tampereen kaupungin virastotalossa. Haastattelut kestivät keskimäärin 1,5 tuntia.

Litteroitua tekstiä kertyi 445 sivua. Haastatteluaineiston analyysi aloitettiin lukemalla litteroidut haastattelut useaan kertaan. Analyysin peruslähtökohta oli aineistolähtöisyys. Aineistolähtöisyyden ja koko analyysin luotettavuuden varmistamiseksi haastattelut kuunneltiin myös nauhalta. Muutaman haastattelun kohdalla litteroidun tekstin lukeminen antoi haastatellun tilanteesta erilaisen kuvan kuin kuunneltu nauhoitus. Näissä tapauksissa tulkinta tehtiin kuuntelun kautta saadun kuvan mukaiseksi. Vanhushaastatteluaineisto oli monipuolinen, ja se antoi mahdollisuuden moniin erilaisiin tarkastelutapoihin. Tehdyt haastattelut ovat lähtökohdiltaan hyvin tarinallisia, ja niissä toistuu lähes poikkeuksetta köyhyyden tarkastelu lapsuuden, aikuisuuden ja vanhuuden kokemuksena. Näin olleen aineistoa oli luontevaa lähestyä elämänkulun näkökulmasta.

Toisaalta haastatteluissa nousi selkeästi esiin myös vanhusten erilaiset tavat suhtautua köyhyyden ja niukkuuden kanssa elämiseen. Tämän pohjalta aineistoa oli luontevaa käsitellä myös elämänhallinnan näkökulmasta. Elämänhallinnan osalta haastatellut sijoitettiin kolmeen eri tyyppiin. Luotettavuuden varmistamiseksi kuultiin myös haastattelut tehneen opiskelijan käsitys tulkinnoista, esimerkiksi oliko haastateltujen sijoittaminen tiettyyn tyyppiin osunut oikeaan. Tämä varmistaminen oli tärkeää, koska yhden haastatellun tyypittely oli erityisen vaikeaa. Haastattelijan näkemys vahvisti tutkijan tyypittelystä.

3 Köyhyys kuntalaisen kokemuksena

3.1 Yksinhuoltajat (Irene Roivainen)

3.1.1 YKSINHUOLTAJIEN KÖYHYYS TUTKIMUSTEN KUVAAMANA

Yksinhuoltajien ja lapsiperheiden köyhyys suomalaisessa tutkimuksessa

Köyhien perheiden arkea ja selviytymistä on tutkittu Suomessa edelleen melko vähän, vaikka yleinen huoli lapsiperheiden hyvinvoinnista nousi esille jo 1990-luvun laman myötä. Erityisesti yksinhuoltajatalouksien arjesta selviytymistä on selvitetty toistaiseksi hyvin vähän (ks. kuitenkin Hakovirta 2006 ja Krok 2009).

Lapsiperheiden suhteellinen asema on heikentynyt suomalaisessa yhteiskunnassa 1990-luvun lopulta lähtien. Vuodesta 1990 vuoteen 2003 köyhissä kotitalouksissa elävien lasten määrä on kasvanut lähes kolminkertaiseksi. Lapsiköyhyyden voimakkaan kasvun taustalla on ollut työttömyyden lisääntyminen lapsiperheissä 1990-luvun lopulla. Myös työssä käyvien köyhien perheiden määrä on ollut kasvussa 1990-luvun alusta. Lapsiperheiden taloudellista asemaa ovat viime vuosina heikentäneet myös tuloerojen kasvaminen, tulonsiirtojen heikentyminen ja verotusta koskevat muutokset. Lapsiperheiden, etenkin yksinhuoltajaperheiden pienituloisuus- ja köyhyysasteet ovat olleet 2000-luvulla korkeammat kuin ennen 1990-luvun lamaa. (Haataja 2009, 112–114; Suomen virallinen tilasto SVT 2009.) Lapsiköyhyysriski on suuri ja kasvava niissä kotitalouksissa, joissa ei ole yhtään työllistä aikuista tai joissa eletään yhden työssä käyvän ansioiden varassa (SVT 2009).

Suurimman osan köyhistä lapsiperheistä muodostavat pienten lasten perheet ja yksinhuoltajaperheet. Yksinhuoltajaperheiden osuus kaikista lapsiperheistä on kasvanut 1970-luvulta lähtien kaikissa länsimaissa mm. avioerojen ja avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten määrän kasvaessa. Valtaosa yksinhuoltajista on naisia. Naisten osuus yksinhuoltajista oli 2000-luvun alussa Suomessa 88 prosenttia. (Hakovirta 2006, 23–30.) Kattavassa eurooppalaisessa vertailussa on osoitettu (Forssén & Ritakallio 2009) yksinhuoltajaäitien köyhyysasteen olevan kaikissa EU-maissa puolisoäitien köyhyysastetta korkeampi.

Vaikka Suomi on menestynyt kansainvälisessä yksinhuoltajaäitien köyhyysvertailussa hyvin, kuluneella vuosikymmenellä lisääntynyt työttömyys etenkin yksinhuoltajaäitien keskuudessa lisää myös köyhyysriskiä tässä ryhmässä. Yksinhuoltajaäitien työmarkkina-asema ja koulutustaso ovat Suomessa jääneet 1990-luvun vaihteesta jälkeen puolisoäideistä. Myös tarveharkintaiset tulonsiirrot, kuten toimeentulotuki ja asumistuki, liittyvät pienituloisuuteen, ja ne ovat useammin osa yksinhuoltajien kuin kahden huoltajan perheen toimeentuloa. Toimeentulotuen käytön on todettu yleistyvän työttömyyden ja lasten kotihoitojaksojen aikana yksinhuoltajaperheissä. (Haataja 2009.) Vuonna 2008 yksinhuoltajaperheistä lähes joka neljäs sai toimeentulotukea. Kaksi kolmasosaa yksinhuoltajista on kokenut menojen kattamisen tuloilla hankalaksi (Lammi-Taskula ym. 2009, 15). Taloudelliset vaikeudet, puutteellinen sosiaaliturvan taso ja epävakaus työmarkkinoilla tekevät yksinhuoltajista ja heidän lapsistaan erityisen haavoittuvan myös sosiaalisille riskeille (esim. Pylkkänen 2009).

Kirjallisuuskatsaus kansainvälisistä yksinhuoltajuustutkimuksista

Yksinhuoltajien köyhyyttä on tarkasteltu kansainvälisissä tutkimuksissa eri näkökulmista, usein kuitenkin hoivamallien ja niihin liittyvien sosiaaliturvaetuuksien, köyhyyskokemusten ja palvelujärjestelmän kannalta. Kirjallisuuskatsaus edustaa näytettä toteutetuista tutkimuksista (taulukko 1).

Hoivamalleista ja sosiaaliturvaetuuksista

Yksinhuoltajien tulolähteiden ja aseman on todettu eri hoivamalleissa muodostuvan lähtökohtaisesti erilaisiksi (ks. Strell & Duncan 2001). Joissakin malleissa yksinhuoltajaäidit voivat saada riittävän tulotason hoivaan liittyvien tulonsiirtojen kautta, kun taas toisissa malleissa riittävät tulot mahdollistuvat vain työmarkkinoille osallistumisen kautta. Naimisissa olevien naisten ja yksinhuoltajanaisten asema saattaa kuitenkin vaihdella samankin hyvinvointimallin sisällä, kuten Itävaltaan sijoittuva tapaustutkimus osoittaa. (Emt.)

Pohjoismaisen universalistisen hyvinvointipolitiikan ansiosta yksinhuoltajien suhteellinen asema muuhun väestöön nähden on ollut täällä monessa suhteessa parempi kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa asuvilla kanssasisarilla (Rosenthal 1994; ks. myös Ozawa 2004). Toinen pohjoismainen erityispiirre on naisten kokopäiväinen ansiotyö, jota universalistiset perhetukijärjestelmät kuten vanhempainlomat, julkinen päivähoitojärjestelmä sekä maksuton koulu- ja asumistukijärjestelmä ovat edesauttaneet. Kuitenkin työllisyystilanteen heikentymisen seurauksena etenkin naisten osa-aikaiset ja määräaikaisten työsuhteet ovat yleistyneet, mikä on puolestaan lisännyt yksinhuoltajien toimeentulotuen tarvetta. (Emt.)

Yksinhuoltajien siirtyminen etuusjärjestelmien piiristä työmarkkinoille sisältää omat haasteensa. Ilman toimivaa lastenhoitojärjestelmää, liikenneyhteyksiä, työaikajärjestelyjä, varmuutta työsuhteen kestosta tai kunnollisia työolosuhteita kynnys työmarkkinoille siirtymiseen voi olla liian korkea. (DeBord ym. 2000; ks. myös Barnes 2008.) Sosiaaliturvaetuuksien varassa elävien pienitulois-

ten äitien työllistämisyhtymien taustalla on erilaisia poliittisia painotuksia sisältäviä strategioita etuuksien rajoittamisesta erilaisiin pakkokeinoihin ja valvontaan. Työllistettäville naisille pyrkimykset merkitsevät usein työn ja perheen yhteen sovittamisen ristiriitaa, aikapulaa ja kuormittumisen kokemuksia. (Gazso 2007.)

Etenkin nuorten yksinhuoltajien työllistämisyhtymät on kyseenalaistettu, sillä niillä ei ole todettu olevan välttämättä myönteistä vaikutusta heidän tulevaan sosioekonomiseen asemaansa. Toisaalta vastoin yleistä oletusta sosiaaliturvan varassa elävät yksinhuoltajanaiset eivät ole välttämättä jääneetkään pysyvästi tukien varaan, vaan he ovat kyenneet saavuttamaan paremmin toivotun elämänsä kuin ilman tukia sinnittelevät yksinhuoltajat. (Vartanian & McNamara 2004.)

Sosiaaliturvaetuuksien varassa eläviä yksinhuoltajanaisia työmarkkinoille aktivoivan politiikan vastapainoksi onkin peräänkuulutettu äitiyden arjen toimijuuden ja kansalaisuuden tunnistavia strategioita (Pulkingham ym. 2010; myös Lessa 2006).

Köyhyyskokemukset

Pienituloisten yksinhuoltajaäitien köyhyyskokemuksia tutkittaessa on tunnistettu erilaisia tunteita osattomuudesta suhteellisen edun kokemukseen, riippuvuudesta eristyneisyyteen ja syyllisyydestä epätoivoisuuteen (McIntyre ym. 2003). Negatiivisten tunteiden on havaittu olevan yhteydessä ulkoisiin olosuhteisiin. Vähävaraisilla perheillä on rajalliset valinnanmahdollisuudet eri elämänalueilla, olipa sitten kyse koulutuksesta, ravinnosta ja vaatetuksesta tai matkustamisesta, vapaa-ajasta tai virkistäytymisestä. Naisten positiiviset tunteet on puolestaan liitetty omanarvontunteen vahvistumiseen, kun vaikeiden ulkoisten olosuhteiden keskellä koetaan kykyä selviytyä, hallita elämäntilannetta ja olla ”hyviä äitejä”. Tämän hintana on kuitenkin usein uhrautuminen eri tavoin lasten eteen esimerkiksi tinkimällä omasta ruoasta ja muusta henkilökohtaisesta kulutuksesta, kuten vaatetuksesta. Osalle naisista uhrautuminen on eräänlainen hyve (vrt. Krok 2009), osa näkee tilanteen väistämättömänä seurauksena uravalinnastaan kotiäitiyden hyväksi. (Emt., 321–327.)

Vähävaraisten kaupunkilaisnaisten alakuloisuutta ja stressikokemuksia selvittäneessä tutkimuksessa (Silverstein ym. 2010) naiset toivoivat etäisyyttä kaoottiselta vaikuttavalta elämäntilanteestaan. He kertoivat kokevansa yksinäisyyttä ja voimattomuutta elämäntilanteensa ja ongelmiansa keskellä, jolloin heidän kykynsä säädellä mielialaansa ja tunnetilojaan oli koetuksella. (Emt.)

Yksinhuoltajaperheiden nuorille suunnatussa kyselytutkimuksessa havaittiin, että köyhät yksinhuoltajat selvisivät vanhemmuudestaan kuitenkin yhtä hyvin kuin paremmin toimeentulevat yksinhuoltajat. Huolimatta suuremmasta taloudellisen vastuun taakasta ja heikommasta asuinympäristöstä köyhät yksinhuoltajat kykenivät tarjoamaan vanhempina riittävästi tukea ja kontrollia lapsilleen. (Bulanda 2007.)

Luonnolliset sosiaaliset verkostot ovat usein tärkeä voimavara vähävaraisille perheille. Tutkimusten mukaan epävirallinen tuki on usein naiskeskeistä niin

tuen tarjoajien kuin sen saajienkin suhteen. Perhepiiri tarjoaa usein materiaalista apua ja henkistä tukea, sukulaiset seuraa ja ystävät apua etenkin henkilökoh-taisiin paineisiin. Samalla kun yksinhuoltajaäidit ovat muita riippuvaisempia keskinäisestä avusta, ovat heidän tukiverkostonsa kuitenkin yleensä suppeammat kuin köyhillä perheillä keskimäärin. Epävirallisen avun rinnalle tarvittaisiinkin virallisen palvelujärjestelmän tarjoamaa tukea, mutta köyhien perheiden koke-mukset asioimisesta sosiaali- ja terveystalvvelujärjestelmässä ovat usein kielteisiä. Palvelujen piiriin on vaikeaa päästä, työntekijöiltä koetaan puuttuvan empaattis-ta ymmärrystä huono-osaisia asiakkaita kohtaan, ja etenkin yksinhuoltajaäidit kokevat leimautuvansa riittämättömiksi vanhemmiksi. (Attree 2005.)

Palvelujärjestelmä ja köyhyys

Yksinhuoltajien ja palvelujärjestelmän kohtaamisessa on kuvattu mm. sosiaali-työntekijöiden ”heteronormatiivista” suhtautumistapaa eri sukupuolta edustavien yksinhuoltajavanhempien ongelmiin, tarpeisiin ja auttamiskeinoihin (Kullberg 2005; myös Kullberg & Fäldt 2008).

Sosiaalityöntekijöiden näkemystä köyhyiden syistä on selvitetty useissa eri tutkimuksissa, joissa sosiaalityöntekijöiden on todettu suosivan rakenteellisia selitysmalleja psykologisten ja individualististen selitysten asemesta. On tulkittu, että tätä selittäisi sosiaalityöntekijöiden koulutustausta, ammattikunnan jakama arvopohja ja työskentely huono-osaiden ihmisten kanssa. On kuitenkin esitetty havaintoja siitä, että rakenteelliset selitysmallit painottuisivat laajemminkin kes-kiluokkaisilla aloilla (Weiss & Gal 2007) ja että sosiaalityöntekijät erottuisivat joukosta siinä, että he laittavat muita useammin painoarvoa psykologisille seli-tysmalleille. (Emt.)

Siitä huolimatta, että suuri osa sosiaalityön asiakkaista on köyhiä, sosiaali-työntekijöiden tietoisuus ja toimintatavat ylittävät harvoin yksilö- ja perhetasoi-set tarkastelut. Sosiaalityöntekijän asiakastyössään kohtaama dilemma kuuluu: auttaako asiakkaita köyhyydessä vaiko pois köyhyydestä? Asiakkaat tunnistetaan pikemminkin kategoristen ongelmaryhmien kautta (laiminlyödyt lapset, päih-teidenkäyttäjät, heikot vanhukset jne.) kuin koko asiakaskuntaa luonnehtivan rakenteellisen köyhyiden kautta (Monnickendam ym. 2010.)

Asiakastyötä tekevien omakohtaisten kokemusten vähävaraisuudesta ja yk-sinhuoltajuudesta, samoin kuin pitkän kokemuksen asiakastyössä, on havaittu edistävän kokonaisvaltaista ja ei-arvostelevaa suhtautumista yksinhuoltaja-asia-kkaisiin, mutta samalla kriittistä asennoitumista järjestelmän vaatimuksiin (Isen-hour & Goldstein 2008).

Sosiaalipalvelujärjestelmän haasteena on nähty kehittää muutossosiaalityö-tä vaihtoehtona korjaaville ja ennaltaehkäiseville toimenpiteille. Sosiaalipalve-luissa tulisi nykyistä paremmin ymmärtää köyhyiden taustoja, määritellä ongel-mia asiakaslähtöisesti ja kehittää monitasoisia ja monimenetelmällisiä interven-tioita. Vain ”alhaalta ylös” köyhien asiakkaiden näkökulmasta kehitettyjen stra-tegioiden nähdään tarjoavan vaihtoehdon uusliberalistiselle diskurssille. Haaste vahvistaa asiakkaiden äänen kuulemista koskee niin tutkimusta kuin ammatti-käytäntöäkin. (Strier & Binyamin 2010.)

Köyhyyden vastainen toiminta ja kumppanuuden rakentaminen köyhien asiakkaiden kanssa edellyttävät myös yksilötason tarkastelujen ylittämistä ja yhteisöllisten strategioiden vahvistamista sosiaalityössä (Mantle & Backwith 2010).

Taulukko 1. Kirjallisuuskatsaus kansainvälisistä tieteellisistä artikkeleista, yksinhuoltajat

Attree, P. Parenting support in the context of poverty: a meta-synthesis of the qualitative evidence Health and Social Care in the Community 2005, 13 (4), 330–337	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Perheiden tukeminen on ollut keskeinen piirre New Labourin politiikassa, mutta ”hyvän vanhemmuuden”, lasten terveyden ja hyvinvoinnin kysymyksiä ei useinkaan liitetä kysymykseen köyhyydestä ja köyhyyden aiheuttamiin haasteisiin perheissä.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Systemaattinen kirjallisuuskatsaus 12 laadullisesta tutkimuksesta (UK), jotka kohdistuivat vanhempien subjektiiviseen kokemukseen hoivasta köyhissä olosuhteissa. Meta-etnografinen metodi ja metasynteesi havainnoista.
KESKEISIÄ TULOKSIA	Luonnolliset verkostot tarjoavat sekä aineellista että aineetonta apua, mutta niillä on myös rajoituksensa. Vähävaraiset yksinhuoltajaäidit kaipaavat pienempiä tukiverkostoja ja enemmän keskinäistä tukea kuin kahden vanhemman perheet. Virallisen palvelujärjestelmän haasteena on täyttää epävirallisen järjestelmän aukkoja sensitiivisellä otteella.
Barnes, S. A Case Study of the Working Poor Single Mother Experience: An Analysis of the Structure versus Agency Discourse Journal of Poverty 2008, 12 (2), 175–200	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Työssäkäyvät yksinhuoltajaäidit joutuvat tekemään vaikeita valintoja työn, perheen ja sosiaalipalveluiden yhteen sovittamisessa. Artikkelissa tarkastellaan naisten toimijuutta näissä reunaehdoissa ja palvelujärjestelmän tapoja tukea naisia näissä tilanteissa.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Yhdysvalloissa toteutettu tapaustutkimus työssäkäyvien valkoihoisten yksinhuoltajanaisten kokemuksista. Sisällönanalyysi.
KESKEISIÄ TULOKSIA	Reaalitulojen ohella yksinhuoltajanaisten siirtymistä työmarkkinoille voisivat edesauttaa koulutusohjelmat, universaali terveydenhuolto, lainopillinen apu esim. sosiaaliturva-asioissa, edulliset vuokra-asunnot jne.
Bulanda, R. Beyond Provisions. The relationship Between Poverty Status and Parenting Among Single Mothers Marriage & Family Review 2007, 42 (4), 63–86	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Yhdysvalloissa toteutettu tutkimus, jossa verrataan köyhien ja ei-köyhien yksinhuoltajien vanhemmuutta (vanhemmuuden tyyli, suhteen laatu, rajojen asettaminen, valvonta).
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kansallisiin nuorisokyselyaineistoihin 1997 perustuva pitkittäistarkastelu ja vertailututkimus Otanta kohdistui 2 140 yksinhuoltajatapaukseen, jossa kyselyn vastaajina perheen nuoret. Vanhemmuuden eri ulottuvuuksien osalta tarkastelu suunnattiin kolmeen eri ikäryhmään. Tilastollinen analyysi.
KESKEISIÄ TULOKSIA	Nuorten vastausten perusteella köyhät yksinhuoltajaäidit suoriutuivat vanhemmuuden haasteista yhtä hyvin kuin vertailuryhmä.

DeBord, K. & Canu, R. F. & Kerpelman, J. Understanding a Work-Family Fit for Single Parents Moving from Welfare to Work Social Work 2000, 45 (4), 313–324	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Pohjoiscaroliinalaisten (USA) yksinhuoltajien kokemukset siirtymisestä avustuksen piiristä työelämään, siirtymistä helpottavista tekijöistä ja työn ja perheen yhteen sovittamisesta.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Puhelinhaastattelut toimeentulotukea saavista asiakkaista (N = 30)
KESKEISIÄ TULOKSIA	Työnantajalta ja muilta yhteisöiltä saadun tuen ja henkilökohtaisten ominaisuuksien merkitys
Gazso, A. Balancing Expectations for Employability and Family Responsibilities While on Social Assistance: Low-Income Mothers' Experiences in Three Canadian Provinces Family Relations 2007, 56, 454–466	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Kolmessa kanadalaisessa provinssissa toteutettu laadullinen tutkimus toimeentulotuen varassa elävien pienituloisten äitien kokemuksista welfare to work -ohjelmasta
AINEISTO JA MENETELMÄ	Dokumentti- ja haastatteluaineisto (N = 41) pienituloisista äideistä, joista enemmistö (69 %) oli yksinhuoltajia kolmessa kanadalaisprovinssissa. Analyysimenetelminä diskurssianalyysi ja Grounded Theory.
KESKEISIÄ TULOKSIA	Naisten kokemukset työllistymisen ja perhevelvollisuuksien yhteen sovittamisesta vaihtelivat työmarkkina-aseman mukaan. Kokemukset perheen ja työelämän yhteen sovittamisesta olivat samansuuntaisia kuin naisilla, jotka eivät saa toimeentulotukea.
Green, R. Applying a Community Needs profiling Approach to Tackling Service User Poverty British Journal of Social Work 2000, 30, 287–303	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Artikkelissa haastetaan näkemään köyhyys sosiaalityön legitiiminä osana. Sosiaalityön ammattilaisten ja sosiaalityön johdon tulisi hyväksyä köyhyys paitsi sosiaalityön kysymyksenä myös kohdata se haasteena muuttaa rakenteellisia tekijöitä, jotka uhkaavat ihmisten kansalaisuutta.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kirjallisuuteen perustuva tarkastelu
KESKEISIÄ TULOKSIA	Yhteisösosiaalityöhön perustuva tarkastelu sosiaalityön roolista köyhyyden vastaisessa työssä ja ns. Community Needs Profiling -lähestymistavan esittely
Isenhour, C. & Goldstein, B. The Welfare Contract and Critical Case Management Journal of Poverty 2008, 12 (1), 1–26	
TAUSTAA JA TARKOITUS	USA/Kentucky, kolmen vuoden etnografia asiakasohjaajista (case manager), jotka vastustivat vallitsevaa työllistämisideologiaa
AINEISTO JA MENETELMÄ	Etnografia (kyselyjä, haastatteluja, keskusteluja), Case managerien haastattelut (N = 28)
KESKEISIÄ TULOKSIA	Monilla asiakasohjaajilla oli omakohtaisia kokemuksia yksinhuoltajuudesta ja huono-osaisuudesta. Kansalaisoikeusdiskurssi, jossa kaikkien kansalaisten oikeuksien turvaaminen keskeisellä sijalla.
Kullberg, C. Differences in the Seriousness of Problems and Deservingness of Help: Swedish Social Workers' Assessments of Single Mothers and Fathers British Journal of Social Work 2005, 35, 373–386	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Ruotsissa toteutettu tutkimus sosiaalityöntekijöiden yksinhuoltajia koskevista arvioista

AINEISTO JA MENETELMÄ	Kyselytutkimus, jonka otos 700 nais- ja 180 miessosiaalityöntekijää. Kyselyyn vastasi yht. 417, vinjetettä. Tilastollinen analyysi.
KESKEISIÄ TULOKSIA	Suhtautuminen eriytynyttä sukupuolen mukaan: suhteessa yksinhuoltajanaisiin painottuvat sosiaalisten suhteiden tukeminen, yksinhuoltajamiehillä palkkatyöhön tukeminen.
Kullberg, C. & Fäldt J. Gender differences in social workers' assessments and help-giving strategies towards single parents European Journal of Social Work 2008, 11 (4), 445–458	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Tutkimuksessa tarkastellaan ruotsalaisten sosiaalityöntekijöiden sukupuolen vaikutusta yksinhuoltajia koskeviin arvioihin ja keinoihin.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kyselytutkimus, jonka otos 700 nais- ja 180 miessosiaalityöntekijää. Kyselyyn vastasi yht. 417, vinjetettä. Tilastollinen analyysi.
KESKEISIÄ TULOKSIA	Sosiaalityöntekijöiden arvioinnit ja strategiat olivat kytköksissä heidän omaan sukupuolirooliinsa.
Kullberg, C. Work and Social Support: Social Workers' Assessments of Male and Female Clients' Problems and Needs Affilia 2004, 19, 199–210	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Ruotsalaisia sosiaalityöntekijöitä käsittelevä tutkimus, jossa selvitettiin sosiaalityöntekijöiden arvioita toimeentulotukea saavista yksinhuoltajista.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kyselytutkimus, jonka otos 700 nais- ja 180 miessosiaalityöntekijää. Kyselyyn vastasi yht. 417, vinjetettä. Tilastollinen analyysi.
KESKEISIÄ TULOKSIA	Sosiaalityöntekijöiden tulkitessa yksinhuoltajien ongelmia korostuivat heteronormatiiviset olettamukset. Isien ongelmat yhdistettiin herkemmin palkkatyöhön, äitien vaikeuksiin sosiaalisissa verkostoissa.
Lessa, L. Discursive Struggles Within Social Welfare: Restaging Teen Motherhood British Journal of Social Work 2006, 36, 283–293	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Kanadalainen tutkimus teiniäideille suunnattujen palvelujen diskursseista.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Tapaustutkimus feministisestä 3. sektorin toimistosta, joka tekee työtä teiniäitien parissa. Diskurssianalyysi.
KESKEISIÄ TULOKSIA	Tarkastelu haastaa vastadiskurssien ja -strategioiden tunnistamiseen vaihtoehtona vallitsevalle uusliberalistiselle diskurssille. Teemoina mm. identiteettityö, kansalaisuus ja palvelut.
Mantle, G. & Backwith, D. Poverty and Social Work British Journal of Social Work 2010, 40 (8), 2380–2397	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Artikkelissa etsitään käsitteellisiä, politiikka- ja käytäntötason linkkejä köyhyyden ja yhteisöorientoituneen sosiaalityön (COSW) välille.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kirjallisuuteen perustuva tarkastelu
KESKEISIÄ TULOKSIA	Sosiaalityötä haastetaan köyhyyden vastaisessa työssä kumppanuuteen köyhien yhteisöjen kanssa ja yhteisölliseen sosiaalityöhön (COSW).
McIntyrne, L. & Officer, S. & Robinson, L. Feeling Poor: The Felt Experience Low-Income Lone Mothers Affilia 2003, 18, 316–329	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Kuvaus pienituloisten kanadalaisen yksinhuoltajaäitien köyhyyskokemuksista

AINEISTO JA MENETELMÄ	Tutkimus pienituloisista yksinhuoltajaäideistä. Kolmivaiheinen aineistonkeruu, jossa kyselyyn osallistui 141, etnografiseen haastatteluun 24 ja palautekeskusteluun 33. Analyysina mm. sisällönanalyysi.
KESKEISIÄ TULOKSIA	Kymmenen tunnistettua tunnetta, mm. tunne osattomuudesta, syyllisyydestä, eristyneisyydestä, riippuvuudesta, epätoivosta ja suhteellisesta edusta
Monnickendam, M. & Katz, Ch. & Monnickendam, M. S. Social Workers Serving Poor Clients: Perceptions of Poverty and Service Policy British Journal of social Work 2010, 40, 911–927	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Tutkimuksen kohteena aluesosiaalityöntekijöiden köyhyyttä ja palvelujärjestelmää koskevat käsitykset
AINEISTO JA MENETELMÄ	Israelissa sosiaalityön aluejohtajille suunnattu tutkimus. Fokusryhmähaastatteluihin osallistui 11 ja syvähaastatteluihin 6. Fenomenologinen lähestymistapa.
KESKEISIÄ TULOKSIA	Sosiaalityöntekijät olivat epävarmoja ammatillisesta roolistaan ja velvollisuuksistaan suhteessa köyhyyteen. He keskittyivät yksilö- ja perhetason interventioihin ja kategoriin asiakasryhmiin poliittis-rakenteellisten kustannuksella. He eivät nähneet köyhiä kohderyhmänä eivätkä kehittäneet toimenpiteitä ja palveluja heidän tarpeistaan käsin.
Pulkingham, J. & Fuller, S. & Kershaw, P. Lone motherhood, welfare reform and active citizen subjectivity Critical Social Policy 2010, 30 (2), 267–291	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Welfare to work -politiikat ovat hallitusten keskeinen painopiste monissa maissa (USA, UK, Kanada, Australia ja Skandinavia). Artikkelin haastaa kriittisen köyhyystutkimuksen hengessä vallitsevan politiikan.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Brittiläisessä Kolumbiassa (Kanada) toteutettu kolmen vuoden pitkittäistutkimus (2004–2007) sosiaalietuuksien varassa elävistä yksinhuoltajaäideistä. Syvähaastattelut (N = 17), tarinallinen ote, feministinen tulkinta, case-kuvaukset.
KESKEISIÄ TULOKSIA	Arjen, äitiyden ja moraalisen kansalaisuuden näkökulma vaihtoehtona aktivointipolitiikan tavalle nähdä naiset vain matalapalkkaisina työntekijäkansalaisina
Rosenthal, M. Single Mothers in Sweden: Work and Welfare in the Welfare State Social Work 1994, 39 (3), 270–278	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Artikkelissa tarkastellaan yksinhuoltajaäitien taloudellista hyvinvointia Ruotsissa ja havaintoja verrataan USA:n sosiaalipoliittiseen järjestelmään.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kirjallisuuteen perustuva hyvinvointimallien vertailu
KESKEISIÄ TULOKSIA	Ruotsissa naisten korkea palkkatyöläisaste myös yksinhuoltajilla, samoin kuin sosiaalisen tukijärjestelmän kattavuus. Tästä huolimatta huomattava osa työsäikäyvistä naisista joutuu turvautumaan toimeentulotukeen palkkatulon ja sosiaaliturvatuksien lisäksi.
Silverstein, M. & Reid, S. & DePeau, K. & Lamberto, J. & Beardslee, W. Functional Interpretations of Sadness, Stress and Demoralization among Urban Population of Low-Income Mothers Matern Child Health J 2010, 14, 245–253	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Pienituloisten äitien depressiokokemuksia, stressiä ja itseluottamuksen menettämistä käsittelevä tutkimus
AINEISTO JA MENETELMÄ	Pienituloisten bostonilaisäitien syvähaastattelut (N = 28). Etnografinen ote ja osallistava toimintatutkimus yhteisössä.

KESKEISIÄ TULOKSIA	Naiset kuvasivat kaaosta, yksinäisyyttä, olosuhteiden armoilla olemista ja vaikeuksiaan hallita tunteita. Tukemalla naisia näiden tunteiden hallinnassa vahvistettiin heidän voimavarojaan yhteisöllisesti.
Solomon, B. "Go It Alone" Poverty in a Small City: Pockets of Poor Housing, the Scrutiny of "Busybodies", and Difficulty Accessing Support Journal of Poverty 2006, 10 (4), 27–50	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Tutkimus naisista, jotka ovat siirtymässä töihin avustusten piiristä (koulutus-ohjelma).
AINEISTO JA MENETELMÄ	Etnografinen tutkimus. Tutkimusmenetelminä havainnointi, selonteot (N = 28) ja fokusryhmähaastattelu (N = 5).
KESKEISIÄ TULOKSIA	Kokemukset siirtymisestä avustuksen piiristä työelämään. Sosiaalisen tuen puute ja rajoitukset.
Strell, M. & Duncan, S. Lone Motherhood, Ideal Type Care Regimes and the Case of Austria Journal of European Social Policy 2001, 11 (2), 149–164	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Hyvinvointimallien tarkastelu. Hoiva- vs. palkkatyöläisyys-identiteettien tukeminen eri malleissa.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Teoreettinen case-tutkimus Itävallasta, vertailu muihin hyvinvointiregiimeihin, mm. Ruotsiin.
KESKEISIÄ TULOKSIA	Itävallassa yksinhuoltajat asemoituivat "Parent/Worker"-malliin, naimisissa olevat naiset "Caregiver Social Wage" -malliin.
Strier, R. & Binyamin, S. Developing Anti-Oppressive Services for the Poor: A Theoretical and Organisational Rationale British Journal of Social Work 2010, 140 (6)4, 1908–1926	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Israelilaisten tutkijoiden artikkeli haastaa etsimään "anti-oppressiivista" perspektiiviä köyhien asiakkaiden sosiaalipalveluihin. Sosiaalityöntekijöiden yhdeksi perustehtäväksi nähdään sosiaalisen muutoksen ja oikeudenmukaisuuden edistäminen yhteiskunnassa.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kirjallisuuskatsaus ja organisaatiotason toimintaperiaatteiden teoreettinen tarkastelu.
KESKEISIÄ TULOKSIA	Anti-oppressiivinen lähestymistapa tarkoittaa köyhien sosiaalipalveluissa muutoksia palvelurakenteiden ja käytäntöjen tasolla erityisesti suhteessa interventioihin, asiakas-työntekijäsuhteeseen ja hallintorakenteisiin. Asiakas määrittää ongelmat ja osallistuu aktiivisesti päätöksentekoon, työntekijä toimii eettisesti sitoutuneena kumppanina.
Weiss, I. & Gal, J. Poverty in the Eyes of the Beholder: Social Workers Compared to Other Middle-Class Professionals British Journal of Social Work 2007, 37, 893–908	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Artikkelissa tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden ja muiden keskiluokkaisissa ammateissa toimivien ammattilaisten käsityksiä köyhyyden syistä.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Israelissa toteutettu kyselytutkimus, jonka otos 647, joista 482 sosiaalityöntekijöitä ja 165 muita keskiluokkaisia ammatteja edustavia työntekijöitä. Tilastollinen analyysi.
KESKEISIÄ TULOKSIA	Sosiaalityöntekijät asettivat rakenteelliset selitysmallit psykologisten ja individualististen mallien edelle, mutta verrattuna muihin keskiluokkaisiin asiantuntijoihin sosiaalityöntekijät korostivat muita useammin psykologisten tekijöiden merkitystä.

3.1.2 KÖYHYYS YKSINHUOLTAJIEN ELÄMÄNKOKEMUKSENA

Yksinhuoltajien taustoista

Yksinhuoltajanaisten haastattelut osoittavat, että köyhyyttä koetaan niin koulutettujen kuin kouluttamattomienkin keskuudessa. Haastattelujoukossa kaksitoista oli suorittanut joko ammatillisen tai korkeakoulututkinnon, vain kolmella oli takanaan pelkkä peruskoulu- tai ylioppilastutkinto. Köyhyys koskettaa naisia myös iästä riippumatta, sillä joukossa oli niin alle kolmikymppisiä kuin yli viisikymppisiäkin. Köyhyyttä koetaan yhtä hyvin yksilapsisissa perheissä kuin viiden lapsen perheissäkin. Yhdistävänä tekijänä haastatelluilla naisilla oli vuokralla asuminen ja katkonainen työura.

Haastatteluhetkellä ainoastaan yksi naisista oli pysyvässä työsuhteessa kouluvuorotajana. Erilaisissa määräaikaisissa työsuhteissa olevat viisi naista työskentelivät lähihoitajan, terveydenhoitajan, hotelli- ja ravintola-alan esimiehen, projektityöntekijän, toimistotyöntekijän ja hoitoalan yrittäjän tehtävissä.

Neljäkymmentä vuotta työelämässä kansa- ja kansalaiskoulupohjalta ollut 55-vuotias Anja (kaikkien haastateltujen nimet muutettiin) kertoo, että hänen työsuhteitaan ketjutettiin vuodesta toiseen, kunnes hän joutui yli kuukauden sairauslomalle ja sai *loparit*, koska *määräaikaiset ei saa olla yhtään sairaslomalla*. Ammattikoulun käynyt 51-vuotias Aino on työskennellyt vuosia sijaisena päiväkodissa, mutta nyt työtilaisuudet ovat vähentyneet, koska hänellä ei ole lähihoitajan tutkintoa. Opintojen aloittaminen ei ole Ainon mukaan toistaiseksi taloudellisesti realistista, sillä hänen pitäisi ensin *tienata täydet päivät liittoon*, muutoin hän putoaisi Kelan päivärahalle ja toimeentulotuelle.

Arjalla oli vanhimman lapsen syntyessä 1990-luvun lopulla vakituinen työpaikka, josta hän tuli irtisanotuksi tuotannollis-taloudellisista syistä. Tämän jälkeen hän oli runsaat viisi vuotta kotiäitinä, minkä jälkeen hänellä on ollut määräaikaisia työsuhteita kesäloman sijaisuuksista äitiyslomien sijaisuuksiin. Viimeinen sijaisuus on ollut vajaat kaksi vuotta sitten. Työllistymisen esteenä on hänen mukaansa paitsi oma elämäntilanne myös työnantajien asenteet pienten lasten yksinhuoltajaa kohtaan: *Ajatellaan herkästi, että lapset sairastaa ja se on jatkuvasti pois töistä*. Yksinhuoltaja ei hänen mukaansa voikaan ottaa vastaan esimerkiksi *epäsäännöllisiä töitä* tai *yövuoroja*, koska autottomana hänen olisi vaikeaa kuljettaa nuorinta lastaan vuorohoitoon.

Vuorotyön haasteellisuutta pohtii myös neljän lapsen yksinhuoltaja Tanja, joka on aloittanut työharjoittelun palvelutalossa. Aamuvuorot alkavat seitsemältä, joten 4-vuotias kuopus on ehdittävä viedä hoitoon ennen klo 6.15 bussille lähtöä, kouluikäiset lapset jäävät keskenään kotiin.

Ainoalla pysyvässä työsuhteessa olevalla, Tainalla, bruttopalkka oli maksimissaan 1 400 euroa kuukaudessa. Kaupungin säästötoimien seurauksena hänen työtuntejaan on vähennetty ”täystunneista” 25 tuntiin, mikä hänen kokemuksensa mukaan on olennaisesti vaikuttanut hänen toimeentulotilanteeseensa.

Terveydenhoitajan tutkinnon suorittaneella Mirjalla ei ole ollut koskaan pysyvää työsuhdetta, vaan hoidettuaan ensin vuosia lapsia kotona kotihoidon tuen turvin hän on tehnyt eripituisia sijaisuuksia kaupungille. Tämänhetkisen sijaisuuden on määrä kestää vuoden. Työtulot kohentavat jonkin verran perheen ta-

loudellista tilannetta, mutta se ei riitä vielä korjaamaan pidempiaikaisia vajeita, kuten laskujen osamaksuja ja vuokratästejä.

Projektityöntekijänä toimivasta Kaisasta on puolestaan turhauttavaa käydä töissä *todetakseen, ettei mulle jää paljon mitään*. Hän ei saa muita tukia kuin lapsilisän nuorimmasta lapsesta, sillä kolme vanhempaa lasta ovat yli 16-vuotiaita. Heistä kaksi asuu edelleen kotona.

Useimpien toimeentulo perustui erilaisiin sosiaalietuuksiin, kuten asumistukeen (n = 13), elatusmaksuun tai -tukeen (n = 12), lapsilisiin (n = 12) ja työttömyyspäivärahaan tai työmarkkinatukeen (n = 6). Kotihoidon tukea sai ainoastaan kolme haastateltua, opintotukea kaksi ja toimeentulotukea ainoastaan yksi, vaikka lähes kaikilla oli kokemusta toimeentulotuen hakemisesta jossain elämänsä vaiheessa. Yksi haastateltu sai vammaistukea.

Työttömyyspäivärahaa tai työmarkkinatukea saavien joukossa oli sekä iäkkäämpiä että nuoria yksinhuoltajia. Iäkkäämpien kohdalla työhistoriaan sisältyi irtisanomisia tuotannollis-taloudellisista syistä, työttömyyttä, uudelleen koulutautumista esimerkiksi oppisopimuksella tai työvoimapoliittisen koulutuksen kautta ja määräaikaista työsuhteita. Kolme haastateltua arvioi, että terveydentila vaikutti heikentävästi työnsaantimahdollisuuksiin muutoin kuin työllistettynä. Erilaisia sijaisuuksia viime vuodet hoitaneet vanhimmat haastatellut olivat jo menettäneet toivonsa työllistyä pysyvämmiin kokemansa ”ikärasismien” vuoksi. Vanhempiin yksinhuoltajanaisiin verrattuna nuorten, alle 25-vuotiaiden yksinhuoltajanaisten kuvaukset omasta tilanteestaan sisältävät huomattavasti enemmän myönteistä tulevaisuudenuskoa. Vähävaraisuus kuvattiin nimenomaan nuoruuteen ja opiskeluun kuuluvaksi elämänvaiheeksi.

Köyhyys yksinhuoltajanaisten haastattelukuvauksissa

Yksinhuoltajanaisten kuvauksissa köyhyys koskettaa monin eri tavoin heidän arkielämäänsä. Vaatimaton elämäntapa oli joillekin tuttu jo lapsuudesta tai koko työuran jatkunutta todellisuutta; vain parille nuoremmalle haastatellulle ”nuukailu” edusti ekologista elämäntapaa. Erityisen raskaana jatkuvassa köyhyydessä koettiin se, että lasten toiveista jouduttiin tinkimään, olipa sitten kyse isommas-ta asunnosta ja omista huoneista lapsille tai syntymäpäivä-, huvipuisto- ja Hesarburger-käynneistä. Lasten kasvaessa ero muihin samanikäisiin kasvoi, kun varaa ei ollut elokuvissa käymiseen, ulkomaanmatkoihin, merkkivaatteisiin tai mope-diin. Naiset kantoivat myös huolta siitä, kuinka he kykenevät tukemaan taloudellisesti lapsiaan tulevaisuudessa esimerkiksi opintojen rahoituksessa.

Köyhyyden keskellä elämisessä raskaana pidettiin sen aiheuttamaa *tunnekuormaa*. Yleisimmin naiset kuvasivat omaa kokemustaan *väsymisenä* pitkään jatkuneeseen elämäntilanteeseen, *arjen taisteluun*. Väsymys oli vuosien mittaan kertynyt painolastiksi tunnekuorman pohjalle. Virpin sanoin: *väsymystä, päänsisäistä väsymystä hyvin paljon*.

Jatkuva rahattomuus vaikutti naisten mukaan myös *yleiseen vireystilaan* ja aiheutti *unettomuutta, kireyttä, hermostuneisuutta* ja *masennusta*. Pitkään jatkunut *kituuttaminen* myös *ahdisti* ja *stressasi*. Mirja kertoi elävänsä *jännittyneessä tilassa* tajutessaan, että olisi selvittävä vielä viikko rahattomana. Tanjan mukaan hän ei

tule koskaan *immuuniksi semmoselle ahdistukselle, mikä siitä tulee, kun sulla ei oo rahaa ladata sun bussikorttia vaikka*. Mirja muistaa aikoja, jolloin tuli olluksi *todella vihainen ja hermostunut lapsille, koska oli niin väsynyt sekä taloudellisista huolistista että siitä fyysisestä puolesta, että koko ajan oli liikaa hommia yhen ihmisen tehdä ja kantaa*.

Naiset kertoivat kuitenkin myös oppineensa ajan myötä säätelemään mielialojaan ja rauhoittelemaan levottomuuttaan: *Että mä päätän, että mikäs hätä tässä nyt on, että kyllähän tää nyt tästä hyvin menee* (Tanja). Tai Mirja: *Äläpäs mieti liikaa, että nyt taidat mennä kuule vähän stressin puolelle, että nyt rupees miettiin jotain ihan muuta!*

Kuvauksista on luettavissa kokemuksia ulkoisten olosuhteiden armoilla olemisesta ja alavireisyydestä, mutta samalla naisten kyvystä kehittää erilaisia strategioita kontrolloidakseen elämäntilannettaan ja tunnetilojaan (vrt. Silverstein ym. 2010).

Yksinhuoltajanaiset tinkivät omista tarpeistaan

Naiset kertovat tinkivänsä henkilökohtaisista kulutusmenoistaan turvatakseen lastensa hyvinvoinnin. Omien tarpeiden laiminlyömisestä ja uhrautumisesta lasten eteen on tutkimuksissa todettu olevan yksi köyhissä oloissa elävien yksinhuoltajanaisten selviytymisstrategioista (ks. Krok 2009; McIntyre ym. 2003).

Useimmiten naiset tinkivät omista terveyspalveluistaan ($n = 9$), tavallisesti hammaslääkärikäynneistä, mutta myös silmälasien hankinnasta, hierojalla käynnistä tai Papa-kokeesta, vaikka ne kaikki olisivat välttämättömiä oman hyvinvoinnin kannalta.

Astmaa sairastava Satu kertoo vähentäneensä tietoisesti astmalääkkeen ottamista, jotta lääke riittäisi pidempään. Peruspäivärahan varassa elävän Anjan taloudellinen tilanne ei ole helpottanut edes lasten aikuistuttua, vaan edelleen hän on joutunut tinkimään hammaslääkärikäynneistä niin että *itsensä hoitaminen on jäänyt ihan täydellisesti*. Vihdoin hänen on onnistunut monen soittoyrityksen jälkeen saada aika suuhygienistille usean kuukauden päähän.

Naiset kertovat tinkivänsä myös omista harrastuksistaan ($n = 8$) tai valitsevansa edullisia harrastusmahdollisuuksia. Juoksemista harrastava Satu on ostanut viidenkymmen kausikortin naisvoimistelijoiden jumpassa, koska pitää *liikuntaa masennuslääkkeenä*. Päivi harrastaa sauvakävelyä ja kutomista. Jos varaa olisi, naisten toivelistalla olisi elokuvissa, teatterissa, konserteissa ja kuntosalilla käyminen.

Vaatemenojen ohella naiset tinkivät myös esimerkiksi hiustenleikkuusta. Kolmen lapsen äiti Anja sanoo käyneensä parturissa viimeksi yli puolitoista vuotta sitten, koska hänellä ei ole varaa siihen: *hiukset leikataan itse kylppärissä ja samoten, jos tykkää jotain uutta väriä sillon tällön, niin hoitaa senkin itse*.

Ruokaa halvalla

Haastateltujen yksinhuoltajaäitien yksi keskeinen selviytymisstrategia liittyy ruokamenoista säästämiseen. Kun ruuan riittävydestä ei ole varaa tinkiä, joutuvat

naiset omien sanojensa mukaan tinkimään ruuan laadusta. Varaa ei ole ostaa esimerkiksi tuoretta kalaa, lihaa, vihanneksia ja hedelmiä.

Valmisruokiin ei ole varaa, joten ruoka valmistetaan itse peruselintarvikkeista, ja jotkut jopa leipovat leivänkin itse. Tämä vaatii aikapulasta jo muutenkin kärsiviltä naisilta paljon lisätyötä.

Lasten kasvaessa myös ruokamenot kasvavat, kuten Kaisalla, kun kaikki neljä poikaa asuivat vielä kotona: *ei meille ostettu neljän hengen ruokasatseja, me ostettiin semmosia kuuden seitsemän hengen...*

Kun yksinhuoltajan käyttötalousmenot saattavat haastattelujen mukaan olla luokkaa *kymppi päivässä* ja *viisikymppiä viikossa*, hän joutuu mitoittamaan hankintansa tämän raamin mukaiseksi. Kolmen alaikäisen lapsen äidin Arjan mukaan *kaupassa joutuu miettimään, että mitä sitä ostaa. Harvemmin on varaa herkutella.* Kahden lapsen yksinhuoltajan Virpin sanoissa on kieltäytymisen ja kieltämisen makua: *Totta kai ruokakaupassa sitä tietää, että suurin osa on ruokia, joita ei vilkaisekaan, koska ne on ihan mahdottomia ostaa. Enkä tietysti käy siis ravintoloissa, ne on ihan höpötystä.*

Nuorista yksinhuoltajista Iina kertoo säästävänsä ruuasta valmistamalla sitä isoja määriä pakastimeen ja käymällä usein sukulaisten luona syömässä. Sanna sanoo huolehtivansa lapselleen joka päivä ravitsevan ruuan, mutta saattaa välillä itse syödä pelkästään nuudeleita. Marjo voi omien sanojensa mukaan vaikka *dyykata* ruuan roskiksista tai elää kuukauden kaurapuurolla, mutta lapsilleen hän haluaa turvata monipuolisen ravinnon.

Yksinhuoltajan päivittäisessä budjetissa ruokahankintojen kanssa kilpailevat muut perushankinnat kuten pesuaineet, vaipat ja muut hygieniatuotteet. Silloin kun ei ole kymppiäkään päivän ostoksiin, on tingittävä, kertoo neljän lapsen äiti Tanja:

Mä saatan laskea, että mulla on nyt tän verran rahaa, et meil on seitsemän euroa per päivä. Niin sit mä en osta mitään sen seitsemän euron yli. Sit jos tulee joku, et täytyy ostaa just joku pesuainepaketti, niin se saattaa viedä neljä euroa siitä yhdestä päivästä. Sit pitää mennä vähän hitaammalla. Ennakkoon niitä ei kannata käyttää, niinku tänään ei kannata käyttää huomisen rahaa, mieluummin niin, että jättää ostamatta tänään ja pyykit pesemättä ja ostaa sen vasta huomenna tai ylihuomenna. Sillain, että säästää sen seuraavan päivän seitsemän euroa niin pääsee sitten isommasti ostaan. Sillain mä usein teen. Et mä lasken, montako euroo. Eikä se välttämättä oo seitsemän, se saattaa olla joskus kymmenen tai se saattaa olla joskus neljä! Ni sillon ei oikeesti paljo naurata.

Tarjouksista ei ole myöskään varaa ostaa isoja eriä kerralla. Jo aikuisikään ehtineiden kahden lapsen äiti Aino kertoo:

Köyhän elämähän on hirveen kallista, kerta sä et voi mennä ostamaan esimerkiksi Anttilasta kymmentä kiloo vaikka pesujauhetta, kun se on tarjouksessa. Se täytyy ostaa se yks paketti sillon, oli se tarjouksessa tai ei. Samoin kahvit ja kaikki että. Et ei voi niinku hamstrata.

Varaa ”irrotteluun” on vain pari kertaa kuukaudessa tilipäivänä tai lapsilisäpäivänä. Silloin Tanja kertoo ruokakaupassa asioidessaan sortuvansa ylimääräisiin

ostoksiin, vähän tätä juomaa ja näitä keksejä ja noita sipsejä ja tätä lihaa. Mut se on vaan se yks kerta, sitä ei voi tehdä joka kerta. Ja sit sen kyllä huomaa loppukuusta, jos näin on tehnyt.

Yksinhuoltajan talous on mitoitettu tarkkaan raamiin, jossa ei ole tilaa yllättäville menoille. Huoli kodinkoneiden, kuten pyykinpesukoneen, hajoamisesta tuotiin esille monessa haastattelussa. Viisivuotiaan tyttären yksinhuoltajan Helenan mukaan yksikin ylimääräinen menoerä voi saada talouden sekaisin:

Elikkä kun ei pysty laittamaan säästöön yhtään, niin koko ajan pitää jännittää, että meneekö joku rikki. Ja sitten jos tulee yksi ylimääräinen lasku, niin on niin kuin kaksi kuukautta ihan kusessa jonkun viidenkymppin laskun takia.

Tavaroiden kierrätys ja kirpputorit

Yksinhuoltajan kodin huonekalut saadaan usein kierrätyksestä tuttavilta tai kirpputoreilta. Yhdeksänvuotiaan poikansa kanssa asuva Satu joutui aloittamaan kotinsa sisustuksen uudestaan eron jälkeen ja sanoo häpeävänsä nykyistä kotiaan:

Siis oikeesti, meillä on niinku kirpputorilta... Mies vei kaiken lähtiessään, no mulle keittiönpöytä jäi. Kaikki on semmosta kappale sitä toinen tätä ja... Hyvin ahdas asunto, 44 neliö kahdelle. Huonokuntoinen... Mitään mulla ei oo ollu sinne varaa ostaa, kaikki on saatu... Siis on mulla TV, videot ja DVD, mutta ne on kaikki saatu jostain.

Myös neljän lapsen kanssa elävän Tanjan kotona kaikki tavarat on jo jostain tulleita, että ne ei oo itse hankittuja, vaikka ne on omia nyt ja rakkaitakin... Että kun joku ostaa uuden sängyn, niin sit saa sen vanhan sängyn.

Myös pienten lasten vaatteet hankitaan usein kirpputoreilta, mutta isommille lapsille kunnollisten vaatteiden ja etenkin kenkien ja sopivien urheiluvälineiden löytäminen kierrätettynä on haasteellista varsinkin nopealla aikataululla. Silloin on jo hyvissä ajoin varauduttava tuleviin tilanteisiin alennusrekkien ja tarjouskorien äärellä, kuten Tanja:

Tarjouskorista ostetaan nappikset ja kengätkin ylipäättänsä yleensä ostetaan. Mä en osta tietenkään niin että jaahas, nyt alkaa koulu, että mennääns ostaan. Vaan ostetaan sillon kun niitä osuu kohdalle. Joskus tulee semmosia tuskasia tilanteita, et nyt ei löydy, et nyt pitäis huomenna olla. Lapsille ei voi ostaa sellasia vaatteita, että ne kestäis pitkään, koska ne kasvaa koko ajan. Itte voi pitää monta vuotta samaa paitaa, mutta lapsi ei voi. Ja kengissä sama juttu tietysti.

Nuorimmille haastatelluille kierrätystavaroiden hankkiminen on jo arvo sinänsä ekologisen vaihtoehdon tai vintage-esineiden keräämisenä.

Tingitään matkoista

Kun yksinhuoltajanaiset sanovat tinkivänsä matkoista, he eivät viittaa ulkomaanmatkoihin vaan yleensä matkoihin kotikaupungissa ja sen välittömässä ympäristössä. Aino kertoo työttömäksi jäätyään menettäneensä yhteyden entisiin ystä-

viinsä mm. siksi, että hänellä *ei oo nyt varaa liikkua paikasta toiseen, niin se minkä pyörällä pääsen, tai kävellen, tai joskus ajelen bussilla, mutta ei siis Tampereen ulkopuolella en juurikaan käy.*

Mirjan viisilapsisessa perheessä kaupungin sisäisetkin matkakulut muodostavat suuren menoerän, jota kuitenkin on vaikea perustella lapsille: *Lapset kokee semmosta ja sanoo, et "hei ei meil oikeesti oo niinku rahaa, et eiks me voida ladata mun bussikorttia?". Muutto lähiöstä keskustaan ei auttaisi perheen tilannetta, koska koulut ovat eri puolilla kaupunkia. Lapsille ei myöskään ole varaa ostaa polkupyöriä, joilla he voisivat mennä kouluun.*

Autottomuus vaikeuttaa niin työmatkojen kuin lasten harrastusmatkojenkin tekemistä. Arjan kolmilapsisessa perheessä lapset eivät harrasta, koska äidillä ei ole mahdollisuutta kuljettaa heitä harrastuksiin: *Iso poika harrasti jalkapalloa muutamana vuoden, mutta sitten hän väsy siihen, että kun polkupyörällä aina mentiin treeneihin ja sieltä sitten väsyneenä takasin.*

Päivin mukaan hänellä ei ole varaa käydä kummityttärensä perheen luona naapurikunnassa, koska *se on kymmenen euroa ku mä käyn siellä. Mut jos kun kymmenen euroa se on meidän huushollissa iso raha.* Pidempiä matkoja varten perhejuhliin joudutaan säästämään pidemmän aikaa.

"Ekstramenoista" ja asumisesta tinkiminen

"Ekstramenoilla" haastatteluissa viitattiin puhelinmenojen karsimiseen ja sanomalehden tilaamatta jättämiseen, kuten aikaisemmassa elämänvaiheessa Helillä: *Että sillon mul ei ollu puhelinta, ei ollu TV:tä, ei tullu sanomalehtiä, kyllä se niinkun oli se köyhyys siellä sitten niinkun sen et ku se oli sen pienen lapsen kanssa siellä kotona, niin sieltä et mihinkään lähteny.*

Asumisen suhteen tinkiminen näkyi tyytymisenä heikkoon asuinympäristöön, asumiseen liian pienessä tai epämukavassa asunnossa. Kolmilapsisen perheen äiti Arja, jonka nuorin lapsi on alle vuoden ikäinen, sanoo asumisen hirsittömässä kerrostalossa *kuormittavan muutenkin fyysisesti rasittavassa elämäntilanteessa: Että täällä ei voi esimerkiksi vaunuja jättää tonne yleiseen varastoon, koska täällä on tehty ilkivaltaa. Ni sen takia mä kannan ne aina tänne ylös.*

Merkille pantavaa on se, että nuoret yksinhuoltajanaiset eivät katsoneet vähävaraisuuden näkyvän asumisolosuhteissa, sillä he vertasivat tilannettaan ikäistensä tilanteeseen.

3.1.3 YKSINHUOLTAJIEN KOKEMUKSET PALVELUJÄRJESTELMÄSTÄ

Taulukko 2: Palvelujärjestelmään liitetyt epäkohdat haastatteluaineistossa

Rakenteelliset epäkohdat	3
Viranomaiset yleensä	6
Sosiaaliviranomaiset ja asiointi sosiaalivirastossa	24

Yksinhuoltajien kokemukset palvelujärjestelmästä ja viranomaisista olivat pääsääntöisesti kielteisiä. Haastatteluissa kuvattiin yleisesti eräitä rakenteellisia

epäkohtia, kuten oman ammattialan matalaa palkkatasoa, yksinhuoltajien verotusta ja lapsilisien maksatuksen päättymistä lapsen täyttäessä 17 vuotta. Kuvaukset asiointikokemuksista virastoissa olivat myös kriittisiä: Kela, työvoimatoimisto ja sosiaalitoimisto mainittiin usein huonoina esimerkkeinä. Ainoastaan muutamassa haastattelussa kuvattiin myönteisiä asiointikokemuksia poikkeuksena totutusta tasosta. Viranomaistoiminnan kuvauksissa korostuivat yhtäältä asiakastyön vuorovaikutuksessa koettu *mielivalta, asenneongelmat ja harkintavalta* ja toisaalta viraston palvelukäytännöissä *tiedottamiseen ja viranomaisyhteistyöhön* liittyvät puutteet.

Työvoimahallinnon etuuksissa arvosteltiin katkoksia työmarkkinaetuuksien maksatuksessa. Kelan etuuksissa kritisoiitiin mm. asumistukijärjestelmän soveltamisen epäkohtana asumistuen leikkautumista ja takaisinperintää elämäntilanteen muuttuessa. Esimerkiksi Mirja kertoo asumistuen pienentyneen kolmanneksen eli noin 400 euroa hänen palattuaan töihin kotihoidontukijakson jälkeen, minkä vuoksi hän oli vain hieman *plussalla* kotihoidontukikauteen verrattuna. Lähihoitajaksi opiskeleva Iina sanoi puolestaan menneensä kesätöihin ja ansainneensa noin 50–100 euroa enemmän kuin hän olisi saanut sosiaalitoimistosta. Opintojen alettua syksyllä hänelle tuli päätös, että asumistuen osuutta pienennetään ja tuki peritään takaisin kesän ajalta. Tämä ei haastateltujen mukaan kannusta työmarkkinoille.

Ylivoimaisesti eniten haastatellut kuvasivat kuitenkin asiointikokemuksiaan sosiaalitoimistossa. Sosiaaliviranomaisiin ja asiointiin sosiaalitoimistossa liittyviä mainintoja oli aineistossa 24. Ne olivat luokiteltavissa ryhmiin ”sossusta ei kannata hakea” (n = 12), ”byrokratia ja paperisota” (n = 9) ja ”kynnys sosiaalityöntekijälle” (n = 3).

Palveluverkon muutosta ja alueellisten hyvinvointipalvelujen karsimista arvosteltiin kahdessa haastattelussa.

Sossusta ei kannata hakea

Lähes kaikilla haastatelluilla yksinhuoltajilla oli kokemuksia sosiaalitoimistossa asioimisesta ja toimeentulotuen hakemisesta (n = 15). Toimentulotukea oli haettu tavallisesti satunnaisesti erilaisissa elämäntilanteen katkoskohdissa, kun vaki-
tuista toimeentuloa ei ollut. Anu kertoo hakeneensa toimeentulotukea kotihoidontukijakson jälkeen lasten mentyä päivähoitoon ennen opintotukien maksatusta:

Mut mä en ollu nyt tajunnu tätä siinä vaiheessa, että kotihoidontuki on tuki, joka maksetaan tavallaan niinku jälkikäteen, et se maksetaan kuun lopussa siltä kuulta. Niin mä elokuulle hain toimeentulotukea, niin mulla oli kolmetoista euroa ylijäämää tossa toimeentulotukihakemuksessa. Mut silti mulla ei oo nytkään yhtään rahaa. Mä odotan torstaita, kun lapsilisät tulee.

Helena kertoo hakeneensa toimeentulotukea pari vuotta sitten oltuaan puoli vuotta työttömänä ja Kelan päivärahalla, koska ei kuulunut ammattiliittoon. Käytyään etuuskäsittelijän vastaanotolla Helena sanoo tunteneensa, *että hän [etuuskäsittelijä] vahti omia rahojaan eikä yhteiskunnan rahoja. Että sitten samai-*

sestä käsittelijästä kuulin muiltakin, että hekään ei oikein pärjänneet sen kanssa. Helenan mielestä jo erilaisten paperitositteiden vaatimisella turrutetaan ihminen, että älä vaan hae, kun se on ihan turhaa.

Toimeentulotuen hakeminen saattoi olla erittäin tuskallista ja raastavaa ja helvetillistä, koska siis eihän sieltä saa. Että en ole kyllä kokenut millään tavalla, että olisi helppoa saada... saada toimeentulotukea, vaikka olisi tarvetta. (Virpi)

Vaikka toimeentulotuen hakeminen kuvattiin usein leimaavaksi, etenkin nuorimmat haastatellut suhtautuivat siihen mutkattomammin kuin vanhemmat yksinhuoltajat. Puhe *sosiaalipummeista* ja yleinen *sossuvastaisuus* sai kuitenkin heidätkin hakemaan toimeentulotukea vain pakon edessä.

Haastatellut kritisoivat myös sosiaalitoimiston pitkiä jonotusaikoja, matalaa vuokratason tasoa, vuokratavuuksien maksatuksen epäämistä ja lapsilisien vähentämistä toimeentulotuesta.

Byrokratia ja paperisota

Asioimista sosiaalitoimistossa kuvattiin mm. *köyhän kyykyttämiseksi, maton alta vetämiseksi, asennevammaisuudeksi, ala-arvoiseksi kohteluksi ja kylmän veden niskaan saamiseksi*. Haastateltujen mukaan esimerkiksi toimiston tositteiden laskutapa poikkesi heidän omastaan. Satu kertoo masentavana kokemuksena sen, että hän oli kesän aikana lähettänyt sosiaalitoimistoon *lappuja* kolme kertaa huonolla lopputuloksella:

Mä lasketutin ne kolme kertaa. Mutku ei mulla ole. Kun mä jouduin sitä vuokraanikin maksaan, et aina kun mulla oli rahaa, niin mä maksoin sen kahdessa kolmessa erässä.

Sosiaalitoimisto hyväksyi vain yhden vuokranmaksun kuukaudessa, mitä pidettiin jäykkänä ja omaa yrittämistä lannistavana käytäntönä.

Päivi väittää saaneensa poliisilaitoksella parempaa palvelua kuin sosiaalitoimistossa: *Kun sulla menee oikein huonosti ja sä joudut sinne menee, niin kyllä ne niinkun osaa näyttää sulle, että mut kyllä kato kyllä me saadaan sun olostas viä vähän huonompi*. Taina kertoo hakeneensa toimeentulotukea vain kerran vuosia sitten, mutta jäätyään vaille apua sanoo hän päättäneensä, *että ikinä en enää avaa sitä ovea*. Hakuprosessia kuvattiin niin työlääksi ja lopputuloksen kannalta epävarmaksi, että mieluummin tuki jätetään hakematta: *Että en ikinä maailmassa, mä teen ihan mitä tahansa mieluummin kuin meen hakeen yhtään mitään tukia mistään!* (Aino)

Asiakkaan ”todistustaakkaan” liittyy erilaisten tositteiden toimittaminen sosiaalitoimistoon, mitä kuvattiin haastatteluissa rasittavaksi *paperisodaksi* ja *-rumbaksi*, josta on jäänyt vain *nihkee filis*, *että ne ei sieltä kauheen mielellään mitään anna* (Piia). Tiliotteiden toimittamisesta aiheutuvaa vaivaa muutamien kymppien etuuden saamiseksi kuvattiin turhauttavaksi. Niiden vaatimista paperikopioina pidettiin myös kohtuuttomana, koska pankin tiliotteista joutuu maksamaan ja harvalla on kotona tulostin, jolla tulostaa kopiot. Tositteiden toimittaminen koettiin myös leimaavaksi, koska pankkikorttitositteista ilmenee, onko asioitu *Alkossa* ja *Europehouse*ssa tai saatu taloudellista tukea sukulaisilta.

Kynnys sosiaalityöntekijän vastaanotolle

Haastatellut yksilöivät harvoin, olivatko he asioineet sosiaalitoimistossa etuuskäsittelijän vai sosiaalityöntekijän vastaanotolla. Haastatteluissa tuotiin esille kynnys päästä sosiaalityöntekijän vastaanotolle. Helena kertoi ottaneensa yhteyttä johtavaan sosiaalityöntekijään sen jälkeen, kun hänen asiansa ei edennyt etuuskäsittelijän kanssa asioidessa:

Sitten sitä kautta pääsin purkamaan. Sitten oli joku ihan ulkopuolinen ihminen, johonkin neuvotteluhuoneeseen mun kanssa tuli, ja käytiin läpi ne mun systeemit. Ja sitten hän heti sanoi, että he maksaa tästä vuokra-apua sulle näin ja... Että sieltä rupesi sitten sitä apua heti löytymään, kun käytiin se tilanne oikeasti läpi, että mikä se on.

Aina tilanne ei ollut kuitenkaan edennyt toivotulla tavalla, vaikka ”oikean sosiaalityöntekijän” vastaanotolle oli päästykin, sillä hänkin saattoi tehdä kielteisen päätöksen vedoten normeihin – tai häneltäkin saattoi puuttua asiakkaan toivoma ihminen kohtaa ihmisen -ote.

3.1.4 AMMATTILAISTEN NÄKÖKULMA YKSINHUOLTAJIEN KÖYHYYTEEN

Yksinhuoltajien köyhyyttä käsittelevään fokusryhmäkeskusteluun osallistui helmikuussa 2011 kolme yksinhuoltajien parissa työskentelevää ammattilaista, hankkeen tutkijat ja tutkimusapulainen Antti Salminen. Kahden tunnin pituisessa keskustelussa olivat paikalla perhe- ja nuorisotyön diakoni ja Tampereen kaupungin kaksi sosiaalityöntekijää, toinen Sarviksen sosiaaliasemalta ja toinen aikuisten mielenterveys- ja päihdepalveluista. Keskustelussa pohdittiin sitä, miltä yksinhuoltajien vähävaraisuus ja yksinhuoltajien haastatteluissa esiin tulleet havainnot näyttäivät asiakastyössä. Litteroitua aineistoa keskustelusta kertyi 38 sivua.

Asiakkaaksi pääsemisen kynnykset

Suurin osa asiakkaista ei ohjaudu sosiaalitoimistoon muiden viranomaisten kautta, vaan he hakeutuvat itse vastaanotolle. Etenkin pätkätöiden varassa elävät yksinhuoltajat ovat eksyksissä tukiviidakossa: mitä haetaan mistäkin, minne on ilmoitettava tuesta, ettei sitä perittäisi myöhemmin takaisin? Yksinhuoltajien selviytymiskaava on tuttu sosiaalityöntekijälle: ensin on yritetty itse hoitaa tilannetta, sitten on otettu lainaa ja kulutusluottoja ruokaan ja laskujen maksua varten. Tilanne on usein jo karannut käsistä siinä vaiheessa, kun toimeentulotukea lähdetään hakemaan. Välttämättä juuri sillä hetkellä ei ole kuitenkaan laskennallista toimeentulotukioikeutta, vaikka elämäntilanne on ollut jo pitkän aikaa vaikea.

Käytännössä nopein tapa saada asia vireille on etuuskäsittelijän kautta, mutta nopea päätös ei välttämättä johda asiakkaan kannalta parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen. Etuuskäsittelijän vastaanotolla painottuvat numerot ja laskelmat, sillä heidät on koulutettu laskemaan toimeentulotuki lainmukaisesti. Etuuskäsittelijät tekevät harkinnanvaraisia päätöksiä käytännössä harvoin, sillä he eivät tunne yleensä lähemmin asiakkaita ja heidän taustojaan. Tästä syystä asiakkaan

edun mukaista olisi päästä sosiaalityöntekijän vastaanotolle, jossa hänen tilannettaan voidaan kartoittaa kokonaisvaltaisemmin. Sosiaalityöntekijä voi myös tapauskohtaisesti myöntää harkinnanvaraista tai ehkäisevää toimeentulotukea esimerkiksi asiakkaansa vuokratien hoitamiseen.

Tampereella yksi kynnys asioimiseen syntyi vuonna 2010, kun alueelliset sosiaaliasemat lakkautettiin ja toiminnot siirrettiin uusille keskitetyille sosiaaliasemille, joiden työnjako on asiakkaille toistaiseksi epäselvä. Nyt uudet asiakkaat voivat varata ajan Sarviksen sosiaaliasemalle, jossa he ajan saatuaan voivat parhaimmillaan tavata saman työntekijän mahdollisesti kahdesta kolmeen kertaa. Tämän jälkeen asiakkuus siirtyy aikuissosiaalityön, toimeentulotuen tai lapsiperheiden yksikköön. Jo entuudestaan asiakkaana olevat lapsiperheet ohjataan lapsiperheiden sosiaaliasemille, joista haastatteluhetkellä ei voitu antaa asiointiaikoja, ellei kyseessä ollut lastensuojeluasia. Lapsettomat asiakkaat pääsevät sosiaalityöntekijän vastaanotolle ja aikuissosiaalityön piiriin toisin kuin aikuiset, joilla on lapsia. Toimeentulotuki on siirretty erilliseen yksikköön, jossa asiointi tapahtuu kirjallisesti, eikä asiakasta tavata lainkaan kasvokkain.

Toimeentulotukilain mainintaa asiakkaan oikeudesta saada aika sosiaalityöntekijän vastaanotolle tietyn ajan kuluessa on tulkittu niin, että hakemuksen jättäminen yksikköön täyttää jo lain kirjaimen. Tilanne on tältä osin huonontunut verrattuna aluetoimistojen aikaan, jolloin toimiston neuvonnassa asiakasta voitiin opastaa esimerkiksi hakemuksen tekemisessä Kelaan.

Tällä hetkellä Tampereen sosiaalitoimistoissa sosiaalityöntekijät ja etuuskäsittelijät työskentelevät Sarvista lukuun ottamatta eri yksiköissä. Tämä vaikeuttaa yhteydenpitoa ja tiedonvaihtoa heidän välillään. Aikaisemmin alueellisilla sosiaaliasemilla oli aina sekä sosiaalityöntekijöitä että etuuskäsittelijöitä. Nyt on merkkejä siitä, että asiakkaita putoaa etuusjärjestelmien ulkopuolelle, koska kukaan ei tunnista sosiaalityön tarvetta. Periaatteessa etuuskäsittelijä voi varata ajan sosiaalityöntekijälle, mutta käytännössä asiakkaan vaikea tilanne ei välity hänelle ainkaan kirjallisessa hakemuksessa. Edelleen myös sosiaalityöntekijä voi ohjeistaa etuuskäsittelijää myöntämään harkinnanvaraista toimeentulotukea, mutta eri yksiköissä työskentely ja uudet työnjaot ovat vaikeuttaneet yhteistyön sujumista. Toimeentulon yksikössä työskentelee sosiaaliturvaan perehtyneitä sosiaalityöntekijöitä, joilta etuuskäsittelijät voivat käydä kysymässä neuvoa vaikeissa tilanteissa. Yksikössä työskentelee myös sosiaalityöntekijä, joka kirjoittaa päätoimisesti vastauksia asiakkaiden tekemiin oikaisuvaatimuksiin, mutta pahoin ruuhkautuneen toiminnan vuoksi asiakas ei saa riittävän nopeasti vastausta oikaisuvaatimukseensa. Tampereella lisättiin työntekijämäärää uhkasakkojen vuoksi, mutta käytännössä on lisätty vain etuuskäsittelijöiden määrää.

Asiakkaiden näkökulmasta yhtenä kynnyksenä toimeentulotuen saamiselle ovat vaaditut dokumentit, ”paperirumba”. Sosiaalityöntekijä joutuu kuitenkin toimeentulotukipäätöstä tehdessään selvittämään asiakkaan taloudellisen tilanteen. Ilman asianmukaisia liitteitä, kuten verotodistusta, päätöstä on vaikea tehdä. Silloinkin työntekijä voi harkinnanvaraisesti myöntää esimerkiksi kahdeksi viikoksi toimeentulotuen perusosaa, niin että asiakas ehtii toimittaa tarvittavat liitteet. Perheen saamat lapsilisät otetaan toimeentulotukilaskelmassa huomioon perheen tulona, kuten asumistuki, palkkatulo ja työmarkkinatukikin.

Tampereella toimeentulotukipäätökset (ks. Helovuori & Einemäki 2011) pyritään tekemään seitsemässä päivässä, mikäli kaikki tarvittavat lisäselvitykset on tehty. Seitsemän arkipäivää lasketaan valmiin hakemuksen jättämisestä. Asiakas on saattanut jättää hakemuksen ensimmäisen kerran jo viikkoja sitten.

Tampereen kaupungilla on monien muiden kaupunkien tavoin omat toimeentulotuen soveltamisohjeensa, joiden puitteissa toimitaan. Ohjeisiin on esimerkiksi kirjattu, kuinka paljon vuokrasta huomioidaan menoksi. Samalla sosiaaliohjeistuksille on korostettu, että heillä on aina valta käyttää harkintaa tilanteissa, joissa siihen on perusteet: *Koskaan ei ole kukaan tullut sanomaan mistään, että nyt sä myönsit liikaa harkinnanvaraista*, totesi sosiaaliohjeistuksen fokusryhmäkeskustelussa (2011b).

Silloin kun asiakkaan asian on laittanut vireille toinen viranomainen, hänen tilanteensa voi edetä paremmin, *koska on jonkun toisen todisteet siinä mukana, että tässä on hätätilanne*. Monella asiakkaalla on tehostetun sosiaaliohjeistuksen tarvetta, esimerkiksi mielenterveyspuolella, jolloin hänen tilanteensa käydään perusteellisesti läpi. Tällöin myös selvitetään taloudellinen tilanne ja autetaan asioinnissa sosiaaliviraston kanssa.

Tilanteissa, joissa sosiaalitoimistosta ei saa aikaa sosiaaliohjeistukselle, asiakkaat kääntyvät usein diakoniatyöntekijän puoleen. Kun elämäntilannetta ryhdytään sitten lähemmin katsomaan yksinhuoltajan kanssa, voivat asiat olla jo pahasti solmussa: *Muovikassallinen avaamattomia kirjeitä ja papereita ja muita sitten. Että sitten me levitetään tämmöiselle isolle pöydälle ja katsotaan niitä ja lasketaan ja mietitään ja tehdään ne hakemukset*, kertoi diakoni fokusryhmäkeskustelussa (2011b). Hänen mukaansa osa diakoniatyön asiakkaista on taloudellisessa ahdingossa eläviä *sinnittelijöitä*, joiden on vaikea saada apua. Vastaanotolla juuri käyneellä neljän lapsen äidillä oli ollut käytettävissä vain 20 euroa koko viikon ruokaan. Ruoka-avun antaminen on osa paikallisseurakuntien työtä, mutta diakoniatyöntekijällä on myös tärkeä avustava rooli asiakkaiden hakemuspapereiden täyttämässä, sillä osalla asiakkaista on vaikeuksia kirjallisessa ilmaisussa ja lomakkeiden ymmärtämisessä. Hän käyttää myös huomattavan paljon työajastaan asiakkaan *lobbarina* tai asianajajana toimimiseen eri virastoissa. Diakoniatyön näkökulmasta ei pidetä oikeana nykyistä käytäntöä, jossa paikallisseurakunta maksaa sähkölaskuja, masennuslääkkeitä tai muita menoja, *jotka selkeästi kuuluu yhteiskunnan maksettavaksi*. (Vrt. Hiilamo 2009, 52; Juntunen 2010, 21–27.)

Ei tämän systeemin pitäisi toimia tällä tavalla, arvioi sosiaaliohjeistuksen fokusryhmä (2011b), mutta tilanteessa, jossa esimerkiksi yksinhuoltajalle on tullut toimeentulotuesta hylkäyspäätös, on *pakko ottaa käyttöön suunnitelma B* eli ottaa yhteyttä diakoniatyöntekijään, että asiakas saisi ruokakassin, rahat sairaalamaksuun tai sähkölaskuun.

Asiakkuuden pelko

Sosiaaliohjeistuksen fokusryhmä kertoo kohdanneensa työssään tilanteita, joissa äidit tinkivät omista terveyspalveluistaan, koska heillä ei ole varaa niihin. Esimerkiksi uupumuksesta kärsivä yksinhuoltajaäiti on vastaanotolla pohtinut, kannattaako hänen ottaa päiväsairalapaikkaa vastaan, koska *talous menee sekaisin*. Kun kotihoidon-

tuki muuttuu sairauspäivärahasi ja sairauspäivärahaan tulee 55 päivän odotusaika, yksinhuoltaja joutuu olemaan käytännössä ilman tuloja kaksi kuukautta, kun kotihoidontuki jää pois. Sosiaalityöntekijän tehtäväksi jää hoitoa odotellessa *kannatella äitiä ja luoda uskoa, että nämä asiat järjestyy*. Hankitaan lapselle päivähoitopaikka, perhetyöntekijä kotiin sairauspäivinä ja aika toimeentulotuen hakemista varten, sillä maksettavana ovat matkat päiväsairaalaan, lääkkeet ja sairaalamaksu. Päivähoitomaksujen osalta tehdään hakemus niistä vapauttamiseksi.

Sosiaalityöntekijät ovat törmänneet usein myös tilanteisiin, joissa yksinhuoltajaäiti ei halua esimerkiksi perhetyöntekijän apua perheeseen, koska pelkää lastensuojeluviranomaisten puuttumista tilanteeseen ja lasten huostaanottoa. Äidit sinnittelevät mieluummin: *Mä teen lapselle ruokaa, vaikka mä en itse syökään*. Tukijärjestelmäksi tarkoitetut rakenteet aletaankin nähdä kontrollikoneistona ja tirkistelymekanismeina. Puheeseen lastensuojelusta kytkeytyy yksinhuoltajilla ajatus huostaanotosta.

Kun sosiaalityö kohdennetaan pelkästään ongelmakategorioihin, jää suuri osa apua tarvitsevista perheistä kokonaan tuen ulkopuolelle, kun kevyempää tukea ei ole saatavissa. Käytännössä usein tarvittaisiin kotiin esimerkiksi perhetyötä vaikeimpien tilanteiden ylipääsemiseksi. Monet ”sinnittelijät” tarvitsisivat ammattilaisten mukaan sosiaalitoimistosta vain noin 150–500 euroa ylimääräistä, ja sitten se asia ratkeaisi ja elämä taas menisi eteenpäin ja jaksaisi paremmin.

Haastateltujen ammattilaisten mukaan sosiaalietuuksien alikäyttö on yleisempää kuin niiden ylikäyttö. Etuuksia ei haeta, vaikka niihin olisi tarvetta ja myös oikeus esimerkiksi toimeentulotukeen. Asiakkaat eivät esimerkiksi tiedä, että terveydenhuoltomenotkin otetaan huomioon toimeentulotukilaskelmissa, ja samoin Kelan etuudet, kuten hoitotuki ja vammaistuki, ovat heikosti tunnettuja. Etuuksia joudutaan myös odottamaan kohtuuttoman pitkiäkin aikoja, esimerkiksi eläke- ja kuntoutustukipäätöksiä. Ja kun tukipäätökset vihdoinkin tulevat, ne saattavat ”kostautua” toimeentulotukien takaisinperintänä, josta puolestaan voi seurata se, että seuraavassa kuussa joudutaan taas hakemaan toimeentulotukea. *Että joskus voisi ajatella, että voisiko sen takaisinperinnän jättää sillein, että se edesauttaisi sitten... että siellä olisi se sata, viisisataa, kerran kahdessa vuodessa ylimääräisenä. Että siinä olisi sitten se millä saisi edes vähän tasapainoa. Että ei siinä minusta tulisi mitään ylimääräistä myönnettyä, mutta se olisi se ihmisen oma raha, jota se on kovasti odottanut. Ja sillä on hirveän iso merkitys, kun se tulisi sitten jossain kohtaa se ylimääräinen itselle.*

Fokusryhmäkeskustelun asiantuntijoiden näkemykset vahvistavat sosiaaliasiamiehen selvityksen havaintoja. Selvityksen *Sosiaalihuollon asiakkaan oikeuksien ja aseman kehityksestä 2010* mukaan Tampereella ja sen ympäristökunnissa korostui vuosina 2009 ja 2010 tyytymättömyys toimeentulotuen käsittelyaikoihin. Toimeentulotuen käsittelyn ongelmat korostuivat erityisesti Tampereella, joka oli Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintoviraston tarkkailussa pitkittyneistä käsittelyajoistaan. Raportissa ilmaistaan huoli kirjallisen etuuskäsittelyn suuresta määrästä toimeentulotuessa ja esitetään, että pitkäaikaisten toimeentulotukiasiakkaiden tulisi päästä määräajoin sosiaalityöntekijän vastaanotolle, sillä heillä on usein muitakin sosiaalisia ongelmia kuin toimeentulovaikeudet. Raportin mukaan

asiakkaiden on ollut isoimmissa kunnissa vaikea tavoittaa työntekijöitä: soitto-pyyntöihin ja sähköposteihin ei ole aina vastattu. Alueen kunnista ainoastaan yksi oli varannut ehkäisevään toimeentulotukeen sosiaali- ja terveysministeriön suositaman 3,3 prosentin osuuden toimeentulotukimäärärahoista. (Helovuori & Eimäki 2011.)

Aluehallintoviraston huomautuksen johdosta hakemusten käsittelyyn on kiinnitetty erityistä huomiota: toiminta on keskitetty yhdelle alueelle (Sarvis), henkilökuntaa on palkattu lisää, tiimityöskentely on otettu käyttöön ja viivästy-misiin pyritään puuttumaan nopeasti. Toimeentulotukihakemuksista 90 prosent-tia käsitellään kirjallisten hakemusten perusteella. Keskitetty käsittely on yhtääl-tä yhdenmukaistanut toimintaa, mutta toisaalta sen seurauksena sosiaalityöntekijöiden tavoitettavuus on huomattavasti heikentynyt. (Tampereen kaupungin tarkastuslautakunnan Arviointikertomus vuodelta 2010, 41.)

3.2 Yksin elävät miehet (Jari Heinonen)

3.2.1 MIESTEN KÖYHYYS TUTKIMUKSEN KOHTEENA

Suomalaisella miestutkimuksella ei ole omaa ja vahvaa perinnettä. Meillä on toki puhuttu jonkin verran esimerkiksi maskuliinisuudesta tai hegemonisesta masku-liinisuudesta (Sipilä & Tiitonen 1994; Jokinen 2000; Jokiranta 2003), jolloin miesten maskuliinisina ominaisuuksina on pidetty muun muassa toiminnallisuutta, väkivaltaisuutta, suoriutumista, työhön kiinnittymistä, kilpailullisuutta ja ra-tionaalisuutta. Tätä kautta välittynyt kuva suomalaisesta miehestä on jäänyt kui-tenkin jollakin tapaa vajaaksi ja kapeaksi. Kannattaa muistaa, että miehisyyden ja maskuliinisuuden kokemus on lopulta kuitenkin aikaan ja paikkaan sidottu kulttuurisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen tulos, sosiaalinen prosessi (Sankala 2011, ilmestyy).

Puhe maskuliinisuuden taakasta on saanut ajoittain julkista huomiota. Sik-si miesten pahasta olostaan on Suomessa välillä keskusteltu paljonkin ja samalla lueteltu joukko ikäviä asioita itsemurhiin, päihteisiin, huonoon ruokaan ja työt-tömyyteen sortuvista ”luusereista”, mutta tutkimusta tästä kokonaisuudesta on tehty sittenkin kovin vähän. Ongelmiin ei siten ole päästy pureutumaan tarkasti ja kunnolla. Eräs perussyy voi olla siinä, kuten Leo Nyqvist (2006) sanoo, että miesten subjektiivinen kokemusmaailma ja tunnemaailma on keskusteluissa mel-ko tarkkaan sivuutettu. Siksi jatkotutkimuksessa olisi lähdettävä pohtimaan mies-ten elämää, elämäntapaa ja selviytymistä kysymällä asioista heiltä itseltään, ei niinkään asioita sensaatiomaisesti paisuttelemalla tai liian yleisellä tasolla teore-tisoiden.

Suomalaisessa tutkimuksessa köyhyyttä on tarkasteltu lähinnä makrotason ilmiönä, jolloin tutkimuksessa on keskitytty pitkälti köyhyyden mittaamiseen erilaisilla mittaustavoilla (Kangas & Ritakallio 2003a; 2008). Yksin asuminen lisää köyhyysriskiä. Vuonna 2009 pienituloisuusaste yksin asuvilla oli tulonjako-tilastojen mukaan 30 prosentin luokkaa. Erityisesti yksin asuvien työttömien kotitalouksissa toimeentulovaikeudet ovat Suomessa huomattavasti yleisempiä

kuin muissa väestöryhmissä, koska erilaisten tulonsiirtojen varassa elävien toimeentulo on 2000-luvun kuluessa jäänyt yhä kauemmaksi keskivertotulonsaajan tasosta (SVT 2009). Kun köyhyyttä on tarkasteltu elämänvaiheen mukaan, suuressa köyhyysriskissä on havaittu olevan yksin asuvien, nimenomaan yksin asuvien miesten ja eläkeläisnaisten (Moisio 2008). Toimeentulotukea saaneista kotitalouksista oli vuonna 2009 yli 70 prosenttia yksinäisten henkilöiden kotitalouksia, joista miesten osuus oli yli 60 prosenttia (Toimeentulotuki 2009). Tällä lailla yksin asuvien miesten köyhyysriski on kyllä tutkimuksessa kyetty havaitsemaan, mutta havainnot ovat jääneet melko yleiselle tasolle.

Kvantitatiivisen köyhyystutkimuksen rinnalle on aivan viime vuosina tullut kiinnostava paikallistason köyhyystutkimus (esim. Keskinen ym. 2009) sekä köyhien omakohtaisiin kokemuksiin keskittyvien kirjoitusten kerääminen (Isola ym. 2007), joka on edelleen tuottanut ainakin pari kiinnostavaa saatuun aineistoon nojaavaa jatkotutkimusta (Taipale 2008; Hakkarainen 2010). Jonkin verran köyhien miesten subjektiivisia kokemuksia on myös tutkittu ja pohdittu sosiaalityön asiakkuuden kautta (Kammonen 2010; Salonen 2010), mutta kaiken kaikkiaan köyhien miesten tutkimus meillä Suomessa on ollut yllättävän vähäistä.

Kansainvälisessä tutkimuksessa miesten köyhyys ei ole myöskään ollut mikään varsinainen ykkösteema. Jonkin verran sitä on kuitenkin tutkittu.

Eräs pääsuunta tutkimuksessa on ollut makrotason tutkimus, jolloin eri maissa on tehty maakohtaisia mittauksia miesten köyhyydestä. Tällaisia on tehty esimerkiksi Hollannista (Dirven & Berghman 1995) ja Unkarista (Sik 1996). Tämä näkökulma ei juurikaan eroa suomalaisesta määrällisestä köyhyystutkimuksesta. Lisäksi tässä perinteessä on myös pohdittu sekä makrotalouden vaikutuksia sukupuolten välisiin suhteisiin (Fontana & van der Meulen Rodgers 2005) että tehty vieläkin laajempia eurooppalaisia köyhyysvertailuja useiden eri maiden välillä (Callens & Croux 2009). Tämä näkökulma on tärkeä, mutta ongelmana on, että tässä tutkimusperinteessä ei ole päästy kiinni köyhien miesten arkielämään ja heidän omiin kokemuksiinsa. Myös tämä tutkimus on jäänyt liian yleiselle tasolle.

Laadullistakin tutkimusotetta miesten köyhyyteen toki löytyy. Merkittävän pääsuunta tässä on köyhien, alhaisen tulotason isien tutkimus, joka näyttää keskittyvän pitkälti nuorten miesten tutkimiseen. Tällaista tutkimusta on tehty paljon erityisesti anglosaksisissa maissa, USA:ssa ja Isossa-Britanniassa. Tämän tutkimusperinteen vahva puoli on, että siinä ei tyydytä vain määrällisiin, varsin yleisiin näkemyksiin nuorten isien köyhyydestä, vaan usein mennään hakemaan eri tavoin tietoa heiltä itseltään (Summers ym. 1999; Kost 2001; Brown 2007; Glikman 2004; Leite 2007; Forste ym. 2009; Gorvine 2010). Ongelma tässä linjauksessa on se, että köyhää miestä tarkastellaan pääsääntöisesti isyyden tai lähinnä sen ongelmien näkökulmasta. Ymmärrettäväksi ja tärkeäksi tämän isyysnäkökulman tekee erityisesti yksinhuoltajien suuri määrä USA:n köyhien ja huono-osaisten joukossa.

Toinen laadullisen tutkimuksen suuri linja on erilaisten etnisten ryhmien köyhien miesten tutkiminen. Tällöin tutkitaan usein nuoria latinomiehiä (Padilla 1997) tai afroamerikkalaisia eli mustia nuorukaisia ja heidän maskuliinisuuttaan ja sen muutoksia (Aronson ym. 2003).

Kansainvälinen laadullinen tutkimus näyttää keskittyvän etupäässä nuorten köyhien miesten tutkimiseen, mutta yksinäisten vanhojen miesten tutkimustakin on toki jonkin verran tehty. Se näyttää keskittyvän yhtäältä miesten laaja-alaiseen huono-osaisuuteen (esim. Russel & Porter 2003) ja toisaalta asunnottomuuteen (esim. Quine ym. 2004).

Keskeinen johtopäätös niin suomalaisesta kuin kansainvälisestäkin miesten köyhyystutkimuksesta on, että jos siinä ei päästä kiinni miesten arkiseen elämään eikä ymmärretä sitä sen omista lähtökohdista käsin, käy niin, että miesten ongelmia ja vaikeuksia ei kyetä ymmärtämään ja käsittelemään oikealla tavalla. Heitä ei myöskään tällöin kyetä auttamaan ja tukemaan, vaikka halua olisikin ja koko joukko erilaisia sosiaalialan ammattilaisia heidän ympärillään pyörisikin. Kuten tasa-arvoasiain neuvottelukunnan (TANE) julkaisemassa raportissa ”Miesnäkökulmia tasa-arvoon” todetaan, ”miehisyyden syvällisemmällä ymmärtämisellä voisi olla sosiaalipoliittista merkitystä pohdittaessa huono-osaisuutta ja pyrittäessä kehittämään keinoja, joilla miesten syrjäytymiskierre pystytettäisiin katkaisemaan tai syrjäytyminen jopa ehkäistä” (Kempe 2000).

Sosiaalialalla on viime vuosina alettu puhua aikuissosiaalityöstä, jonka palvelut on kohdennettu yli 18-vuotiaille aikuisille. Aikuissosiaalityössä kannetaan huolta hyvinvoinnin epätasaisesta jakautumisesta ja kaikkein huono-osaisimpien heikosta tilanteesta yhteiskunnassa ja palvelujärjestelmässä. Käytännössä tällainen työ usein painottuu yksin asuvien miesten kanssa tehtävään työhön. Aikuisikäisten miesten ongelmat liittyvät työttömyyteen, toimeentuloon tai moniin elämänhallinnan vaikeuksiin, kuten päihteiden käyttöön tai asunnottomuuteen (Närhi ym. 2009). Aikuissosiaalityön miesasiakkaiden köyhyyttä on meillä Suomessa tutkittu kovin vähän. Erityisesti heidän omista toimeentulo- ja köyhyyskokemuksistaan on vain niukasti tutkimustietoa (esim. Heinonen 2006; Kammonen 2010).

Tämän yhdeltä osaltaan yksin elävien miesten omiin haastatteluihin perustuvan tutkimuksen kautta paikataan köyhien miesten subjektiivisiin kokemuksiin pohjaavan kokemustiedon puutetta. Tätä kautta miesten omaa tietoa voidaan toivottavasti käyttää apuna heidän tarvitsemiensa palvelujen käytäntöjen kehittämisessä ja ylipäätään köyhyden monitahoisen ongelman ratkaisemisessa.

Taulukko 3. Kirjallisuuskatsaus kansainvälisistä tieteellisistä artikkeleista, yksin asuvat miehet

Aronson, R. & Whitehead, T. & Baber, W. Challenges to Masculine Transformation Among Urban Low-Income African Americas Males American Journal of Public Health 2003, 93, (5), 732–741	
TAUSTAA JA TARKOITUS	”The Healthy Men in Healthy Families” -ohjelman arviointi; kaupunkilaisten alhaisen tulotason mustien miesten isyyteen liittyvien muutosten arviointi ja tutkiminen
AINEISTO JA MENETELMÄ	Laadullinen arviointi ja vertailu
KESKEISET TULOKSET	Projektilla ja koko ohjelmalla oli myönteisiä vaikutuksia miesten isyyskäsitteisiin ja isyyden muotoutumiseen. Käsitteenä käytetään maskuliinisuuden muuttamista (Tony Whitehead), jolloin miehisuus, isyyden asenteet ja käyttäytyminen muuttuvat. Projektilla oli vaikutusta tähän kokonaisuuteen. Kysymyksessä on mielenkiintoinen projektin/hankkeen vaikutusten arviointi.

Brown, R. The development of family violence as a field of study and contributors to family and community violence among low-income fathers Aggression & Violent Behaviour 2007, 7 (5), 499–512	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Perheväkivaltateeman laaja-alainen läpikäynti liittyen alhaisen tulotason isiin
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kirjallisuuskatsaus (tutkimuskirjallisuuden systemaattinen läpikäynti)
KESKEISET TULOKSET	Keskeinen johtopäätös on, että päihteiden käyttö ja köyhyys ovat keskeisiä tekijöitä, jotka voivat tietyissä olosuhteissa edistää alhaisen tulotason isien perhe- ja yhteisöväkivaltaa.
Callens, M. & Croux, C. Poverty Dynamics in Europe International Sociology 2009, 24 (3), 368–369	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Köyhyyden dynamiikan pohtiminen 10 EU-maan kotitaloustiedustelujen pohjalta vuosilta 1994–2001
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kymmenen EU-maan kvantitatiivinen vertailututkimus, jossa myös sukupuolivertailut ovat olennaisia
KESKEISET TULOKSET	Miesten köyhyys on vahvasti sidoksissa työelämysuhteisiin ja niiden katkoksiin, kun taas naisten kohdalla myös ikään liittyvät tekijät ovat olennaisia. Paikallisilla rakenteellisilla tekijöillä on jonkin verran vaikututusta köyhyyden muutoksiin, mutta nimenomaan hyvinvointimallin syvät muutokset ja katkokset vahvistavat paikallisesti näitä vaikutuksia.
Dirven, H. & Berghman, J. The evolution of income poverty in the Netherlands: Results from the Dutch socio-economic panel survey The European Journal of Social Sciences 1995, 8 (1), 75–94	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Maakohtainen tutkimus tuloköyhyydestä Hollannissa 1980-luvulta alkaen
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kvantitatiivinen, tilastollinen tarkastelu
KESKEISET TULOKSET	Köyhyyssrajan alapuolella elävien osuus on kasvanut Hollannissa niin, että tutkimusaikana 15–20 prosenttia väestöstä elää köyhyyssrajan alapuolella. Tuloköyhyys on Hollannissa vahvasti sidoksissa ”kotitalouden pään” sosio-ekonomiseen ryhmään ja tätä kautta kotitalouden tulojen lähtöteeseen.
Fontana, M. & van der Meulen Rodgers, Y. Gender Dimensions in the Analysis of Macro-Poverty Linkages Development Policy Review 2005, 23 (3), 333–349	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Tutkimuksen lähtökohtana on oletus, että naiset ja miehet kokevat köyhyyden eri tavalla. Tästä näkökulmasta vertaillaan sukupuolten eroja ja makrotalouden muutosten vaikutuksia käyttäen apuna CGE-mallia (Computable general equilibrium).
AINEISTO JA MENETELMÄ	Artikkelissa pohditaan, millaisten mekanismien kautta makrotaloudelliset poliittiset teot luovat köyhyyttä ja sukupuolten eroja.
KESKEISET TULOKSET	Sukupuolilymmärykseen perustuvan hyvinvointimallin tulisi kyetä liittämään yhteen työmarkkinoiden jakautumisen ongelmat ja toisaalta kotitalouksien maksamattoman työn kysymykset. Eli johtopäätökset ja tulokset liittyvät aivan perustavanlaatuisiin hyvinvointimallien toimintaan liittyviin kysymyksiin. Kysymyksessä on hyvä, monitieteinen ja tätä kautta vaativa puheenvuoro.

Forste, R. & Bartkowski, J. & Jackson, R. "Just Be There For Them": Perceptions of Fathering among Single, Low-Income Men A Journal of Theory Research & Practice about Men as Fathers 2009, 7 (1), 46–69	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Pohditaan yksin asuvien, alhaisen tulotason miesten käsityksiä isyydestä ja sen rakentumisesta liittyen heidän kokemuksiinsa omista isistään.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Laadulliset 36 alhaisen tulotason miehen haastattelut
KESKEISET TULOKSET	Miesten kuva isyydestä on monipuolistunut, eriytynyt ja muuttunut. He eivät välttämättä määrittele isyyttä enää aivan samalla tavalla kuin heidän isänsä määrittivät perheen elättäjän ja patriarkaalisen isän vallan kautta. Mutta mitä läheisempi suhde pojalla on ollut isäänsä, sitä enemmän isänmalli on vaikuttanut pojan omaan isyyskäsitykseen. Köyhien miesten isänmallin rakentuminen on monimutkainen, monien asioiden kokonaisuus, jota pitää tutkia laadullisesti edelleen paljon lisää.
Glikman, H. Low-Income Young Fathers: Contexts, Connections, and Self Social Work 2004, 49 (2), 195–206	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Nuorten, alhaisen tulotason isien omien isyyskokemusten, lapsiin ja vaimoon liittyvän suhteen ja tämän kokonaisuuden vaikutusten pohtiminen nuoren isän minäkuvaan
AINEISTO JA MENETELMÄ	25 nuoren isän laadullinen haastattelu, joka on toteutettu toistettuna haastatteluna (yhden vuoden jälkeen)
KESKEISET TULOKSET	Pääosa nuorista isistä löysi paljon merkitystä elämälleen lapsistaan, huolimatta heidän omista taisteluistaan ja vaikeuksistaan. Tämä auttoi heitä näkemään itsensä myönteisessä valossa ja toi jaksamista elämään. Kysymys on tärkeästä näkökulman laajennuksesta, koska USA:ssa on keskustelun pääpaino tältä osin ollut yksinhuoltajaäitien ja heidän lastensa asioissa.
Gorvine, B. Head Start Fathers Involvement With Their Children Journal of Family Issues 2010, 31 (1), 90–112	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Köyhien "Head Start" -isien suhde lapsiinsa; tutkittavat isät ovat sekä etäisiä että isäpuolia. (Head Start -ohjelmat ovat alkaneet jo 1960-luvulla presidentti Johnsonin sodassa köyhyyttä vastaan. Perhe, yhteisö ja lapset ovat olennainen osa Head Start -ohjelmaa.)
AINEISTO JA MENETELMÄ	78 äidin haastattelut liittyen isien lapsisuhteeseen
KESKEISET TULOKSET	Äidit raportoivat yleisesti köyhien isien vähäisestä läsnäolosta lapsien arjessa ja elämässä, mutta samalla korostavat lasten tyytyväisyyttä sittenkin arjessa löytyvään isien emotionaaliseen tukeen. Tällaisella tuella on lapsille suuri merkitys.
Kost, K. The Function of Fathers: What Poor Men Say About Fatherhood Families in Society 2001, 82 (5), 499–508	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Mitä nuoret, köyhät isät sanovat isyydestään ja miten se muotoutuu?
AINEISTO JA MENETELMÄ	Laadullinen 20 nuoren ja köyhän sosiaaliturvaa saavan isän laadullinen haastattelututkimus (USA)
KESKEISET TULOKSET	Pojan suhde omaan isään on jopa tärkeämpää isyyden ja miehisen identiteetin muotoutumisen kannalta kuin omat köyhyys- ja väkivaltakokemukset.

Leite, R. An Exploration of Aspects of Boundary Ambiguity Among Young, Unmarried Fathers During the Prenatal Period Family Relations 2007, 56 (2), 162–174	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Nuorten, ei naimisissa olevien isien elämän epätietoisuuksien tutkiminen silloin kun heidän kumppaninsa on raskaana
AINEISTO JA MENETELMÄ	Miesten ja heidän kumppaniensa haastattelut. Kysymykset ja teemat liittyvät miesten fyysisen ja psyykkiseen läsnäoloon parisuhteessa raskauden aikana ja laajemminkin aktiivisuuteen osallistua äitiyshuoltoon ja muuhun raskauteen liittyviin asioihin yhdessä kumppanin kanssa eli isän rooliin.
KESKEISET TULOKSET	Tulokset kertovat, että isän rooli on monella tapaa muutoksessa ja miesten uudenlainen isän rooli on vahvistumassa.
Mcdowell, L. Learning to serve? Employment aspirations and attitudes of young working-class men in an era of labour market restructuring Gender, Place and Culture 2000, 7 (4), 389–416	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Työelämän rakennemuutosten keskellä elävien nuorten, juuri koulunsa päättävien taustaltaan työväenluokkaisten nuorten miesten näkemysten kartoittaminen heidän työelämäodotuksistaan
AINEISTO JA MENETELMÄ	Nuorten miesten haastattelut syvien rakennemuutosten Cambridgessä ja Sheffieldissä Englannissa
KESKEISET TULOKSET	Nuorilla on toiveita ja haluja vakiintua, mennä töihin ja tulla isäksi, mutta vaikeudet sijoittua työelämään pysyvästi ovat suuria. Pysyvä ja riittävästi palkattu työ palvelualoilta on vaikeaa ja haastavaa, kun samaan aikaan perinteinen teollisuustyö on dramaattisesti vähentynyt. Kysymys on kiinnostavasta sukupuoleen, kulttuuriin ja rakennemuutokseen nivoutuvasta tutkimuksesta.
Padilla, Y. Determinants of Hispanic Poverty in the course of the Transition to Adulthood Hispanic Journal of Behavioral Sciences 1997, 19 (4), 416–433	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Tarkastellaan niitä olosuhteita ja muutoksia, joissa nuoret hispaanisen kulttuurin miehet (latinomiehet) kulkevat kohti aikuisuutta ja mahdollista köyhyyttä. Ennen kaikkea pohditaan niitä tekijöitä ja taloudellisia olosuhteita, jotka voivat synnyttää köyhyysriskejä.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Ikäkohorttitutkimus (pohjana laaja nuorisoa koskeva survey-aineisto)
KESKEISET TULOKSET	Latinoperheiden köyhyysaste on yli 25 prosentin tasolla. Empiirinen tutkimus osoittaa, että nuorten latinomiehien köyhyysriski USA:ssa on suuri. (Taustalla on perheiden köyhyys, nuorten koulutuksen puute ja kieleen ja kulttuuriin liittyvät eli suomalaisittain sanottuna kotoutumiseen liittyvät asiat.) Tutkittavien nuori ikä tuo kuitenkin mahdollisuuksia päästä työmarkkinoille.
Quine, S. & Kendig, H. & Russel, C. & Touchard, D. Health promotion for socially disadvantaged groups: the case of homeless older men in Australia Health Promotion International 2004, 19 (2), 157–165	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Yli 50-vuotiaiden asunnottomien miesten terveys- ja palvelutarpeiden pohdinta Australiassa
AINEISTO JA MENETELMÄ	Etnografinen haastattelututkimus Sydneyssä

KESKEISET TULOKSET	Terveysten edistäminen ja terveyspalveluiden edistäminen on tärkeä asia, mutta lähtökohdat perustuvat usein keskiluokkaisiin ajatuksiin. Tässä tutkimuksessa nostetaan kiinnostavalla tavalla esille palvelukeskustelusta puuttunut asunnottomien vanhojen miesten näkökulma. Köyhyysrajalla sinnittelevät asunnottomat miehet tarvitsevat palveluja, mutta samalla he haluavat pitää palveluja käyttäessään kiinni itsenäisyydestään ja vapaudestaan. Tämä tulisi huomioida palveluja suunniteltaessa.
Russel, C. & Porter, M. Single Older Men in Disadvantaged Households: Narratives of Meaning Around Everyday Life Ageing International 2003, 28 (4), 359–371	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Köyhien miesten arkielämän tutkimus, ennen muuta miesten terveyskäsitteiden, asumisen ja palvelujen näkökulmasta Australiassa, Sydneyssä
AINEISTO JA MENETELMÄ	Etnografinen, narratiivinen haastattelututkimus Sydneyssä
KESKEISET TULOKSET	Tutkimus tavoittaa köyhien poikamiesten keskimääräisten päivien ja arkielämän ytimen ja niiden yhteyden taloudelliseen niukkuuteen, asumiseen ja terveyspalveluihin/terveyteen. Miesten sosiaaliset suhteet muihin miehiin ja miesyhteisöihin ovat jokapäiväisiä ja arkielämän selviytymisen kannalta olennaisen tärkeitä.
Sik, E. The social consequences of unemployment in Hungary – a household perspective The European Journal of Social Sciences 1996, 9 (3), 355–369	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Unkarin kotitaloustiedustelujen pohjalta on tutkittu köyhyyden ja työttömyyden välistä suhdetta Unkarissa ja samalla verrattu Unkaria muihin läheisiin ns. post-sosialistisiin maihin.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kvantitatiivinen, tilastollinen tarkastelu
KESKEISIÄ TULOKSIA	Työttömyys on Unkarissa vahvasti sidoksissa köyhyyteen ja sen kaikkiin muotoihin (tuloköyhyys, kulutusköyhyys ja subjektiivinen köyhyys). Erityisen vahva tämä yhteys on tuloköyhyyden kasvuun. Erityisesti kotitalouden ”pään” työttömyys lisää köyhyysriskiä.
Summers, J. & Raikes, H. & Butler, J. & Spiver, P. & Pan, B. & Shaw, S. & Langager, M. & Mcallister, C. & Johnson, M. Low-income fathers and mothers perceptions of the father role: A qualitative study in four early head start communities Infant Mental Health Journal 1999, 20 (3), 291–304	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Alhaisen tulotason isien ja äitien havainnot isän roolista perheissä ”Early Head Start” -ohjelmassa mukana olevissa yhteisöissä
AINEISTO JA MENETELMÄ	Laadullinen haastattelututkimus (jossa mukana myös fokusryhmät ja yksi tapaustutkimus) neljässä early head start -yhteisössä (56 parin haastattelut); analyysinä oli avoin teemoittelu.
KESKEISIÄ TULOKSIA	Keskeiset tutkimuksesta esiin nousevat laadulliset teemat ovat taloudellinen tuki, läsnäolo, hoiva, retket, pelaaminen ja leikkiminen, opettaminen ja kuri, rakkaus ja suojeleminen.

3.2.2 KOLME MIESTYYPPIÄ

Lamojen ja rakennemuutosten uhrin

1960-luvulla sodanjälkeinen Suomi muuttui äkkiryntäällä. Rakennemuutos oli syvä ja nopea. Ihmiset muuttivat taajamiin ja kaupunkikeihin, menivät töihin teh-

taisiin, kauppoihin, pankkeihin, päiväkoteihin ja terveyskeskuksiin. Rakennemuutos merkitsi tietenkin ennen muuta suomalaisten laajamittaista palkkatyöläistymistä.

Töitä oli tarjolla. Väki liikkui ja haki omaa paikkaansa työelämässä, mutta se kohtasi elämässään myös useita lamoja, erityisesti 1990-luvun alun suuren laman ja 2000-luvun finanssikriisin myötä tulleen laman. Nämä tapahtumat ovat vaikuttaneet laajasti myös haastateltujen miesten elämään. Pääosa haastatelluista kokee olevansa jollakin tavalla *lamojen ja jatkuvan rakennemuutoksen uhreja*.

Keskeinen ongelma laman uhrien kannalta näyttää olevan ns. jokamiehen työmarkkinoiden katoaminen tai ainakin jonkinasteinen murtuminen. Ennen miehillä oli tietyömaita, metsurien hakkuita, tilapäisiä satamatöitä ja rakennustöitä. Nyt nämä työt eivät enää työllistä entiseen tapaan. Tällaisia selviytymisväyliä ei enää yksinkertaisesti ole olemassa (ks. Heinonen 2006). Työikäisten miesten työvoimaosuus on pienentynyt 1980-luvulta lähtien (Tilastokeskus 2011). Tätä syvää rakennemuutosta ei suomalaisessa yhteiskunnassa ole ymmärretty, vaikka muutos nimenomaan miesten osalta on ollut valtava. Ongelmaksi on tullut, mistä miehille löytyy työpaikkoja. Vastaavanlainen tilanne on jo pitkään ollut Isossa-Britanniassa, ja sitä on siellä myös tutkittu kiinnostavalla tavalla (Mcdowell 2000).

No kun ei ne nykyään tahdo oikeen työllistää kato missään. Kun se raksoilla menee se oma porukka. Ja nyt on virolaista, venäläiset tekee joka paikassa kato. (Ilpo)

Viime laman jälkeen myös pitkään työelämässä olleet koulutetut ovat alkaneet pudota työttömiksi. 20 vuotta työelämässä ollut diplomi-insinööri kuvaa tilannettaan osuvasti:

Joo tässä on taustalla tämmönen Suomen tän alan teollisuuden rakennemuutos eli Suomessa on ajettu alan teollisuutta alas ja sitä on siirtynyt sitte ulkomaille ja nyt iski tämmönen... tämmönen globaali lama niin tää romahdutti nyt meidän tilauskantaa sitten, loppui työt sitten, tilaukset siltä osin. (Heikki)

Syvien lamojen ja rakennemuutosten jälkeenkin työ on säilynyt keskeisenä yhteiskuntaa koossa pitävänä kittinä. Se on miehille kunnia-asia, velvollisuus, josta ei saisi laistaa, mutta työ itsessään on muuttunut ja eriytynyt lisääntyneen koulutuksen ja työnjaon myötä. Käytännössä palkkatyö ja siinä menestyminen on miehille oman ihmisarvon mitta, miehisen rohkeuden ja pärjäämisen kenttä, jolla uutterasti ahertaen saattaa yrittää kohota kohtalonsa herraksi. Kun miehet yhdistivät perinteiseen jälleenrakentajien työeetokseen markkinatalouden ideologian, tuli yksilöistä heti vastuullisia onnistumisestaan tai epäonnistumisestaan. Tämä kiihdytti miesten keskinäistä kilpailua ja vertailua, myös heidän keskinäisten erojensa kasvua. Seurauksena oli miesten kiihtyvä kilpailu koulutuksessa, työmarkkinoilla ja ylipäätään elämässä, eräänlainen ”neljän A:n kisa”: kilpailu ansiosta, akasta, asunnosta ja autosta.

Kun vastaavalla tavalla puhutaan miehisestä tappioputkesta, syrjäytymiskierteestä, se alkaa yleensä juuri näiden neljän A:n menettämisestä – usein juuri tässä järjestyksessä! Miehinen itsetunto, mieskunnia, perustuu keskeisiltä osiltaan päivästä toiseen muille miehille annettuihin miehisyyden suorituskeskeisiin näyt-

töihin. Työeetos säätelee vahvasti miehistä itsehyväksyntää, luo miehelle ihmisarvon ja elintilan. Itsenäisyys merkitsee miehelle taloudellista riippumattomuutta ja tätä kautta suvereenia kykyä elättää itsensä ja perheensä. Omalla työllä ansaittu raha merkitsee miehelle elämisen oikeutta, jonka kautta hän saattaa kokea itsensä arvokkaaksi ja elämänsä merkitykselliseksi.

Kun työttömyys kohosi lamojen myötä korkealle tasolle, se vaikeutti miesten toimeentuloa ja selviytymistä. Tilanne muuttui olennaisesti huonommaksi erityisesti 1990-luvun syvän laman ja murroksen myötä.

No tota. Kun mä olin tossa vuodesta 87 yhtäjakoisesti töissä. Mutta sitten vuonna 94 mun hommani lakkautettiin ja sitten mut ensin lomautettiin ja sitten irtisanottiin hyvin kyseenalaisilla perusteilla. Ja sen jälkeen, siis vuoden 94 jälkeen, en ole kunnolla työelämään kiinni päässyt. Siitä on aikaa jo 16 vuotta. (Jalo)

Elikkä nää työhistoriat on ollut semmoisia, että tuohon yhdeksänkymmentäluvun taitteeseen... sanotaan näin, että siinä lama tuli niin sen jälkeen loppui. (Ilpo)

Maaailman muutos ei ole ollut lamojen uhrien hallittavissa. Siksi he eivät pysyneet siinä mukana. Maailmasta tuli heille päinvastoin loputon vaatimusten mylly, joka käänsi heille selkänsä ja tarjosi kylmää kättä. Työttömyyskokemukset yleistyivät, ja niihin liittyi vahvoja häpeän, katkeruuden ja vihan tunteita. Monesti tilanne on johtanut myös vahvaan alkoholinkäyttöön, putkikierteeseen, josta tosin moni on selvinnyt. Elämä on jatkuvaa sinnittelyä taloudellisessa ahdingossa. Samalla se on hurjaa kamppailua ”viinan pirun” kanssa.

Mutta meiltä... meillä ei ole enää päässä semmoista pysyvyyden tunnetta. Ja se on yksi, mikä on ehkä suurimpia ongelmia kaikille. Koska vedetään siihen massenukseen, vitutukseen ja sitten siihen tulevaisuuteen vedetään viinaa. Otetaan pillereitä ja vedetään huumeita ja listitään muita ja istutaan posessa. Se on kaikilla sama homma. Se tavallaan, kun ihmiseltä viedään... ethän sää voi semmoisessa maailmassa edes tulevaisuuttasi miettiä. Kun ei mikään pysy missään. (Pasi)

Työelämään pääsy on sinnittelijöille vaikeaa. Korkeintaan tilapäisiä tukitöitä löytyy silloin tällöin, vaikka töihin kovasti olisikin halua mennä. Monet ovat pudonneet ansiosidonnaiselta työttömyysturvalta jo aika päiviä sitten työmarkkinatuella ja toimeentulotuella. *Mä olen ruvennut kutsumaan sitä Bermudan kolmioksi, mihin järki hukkuu. Elikkä sä juokset sitä Bermudan kolmiota, niiden kolmen viraston väliä* (Pasi). Toimeentulo näillä sinnittelijöillä rakentuu pääosin juuri Bermudan kolmiosta: työmarkkinatuki (Kela), asumistuki (Kela) ja toimeentulotuki (kaupunki). Käytettävissä oleva tulo jää 350–400 euron tasolle kuukaudessa.

Hyvinvointivaltio on näille miehille toki tärkeä tukimekanismi, mutta se ei toimi heidän kannaltaan hyvin. Ansiosidonnaisuus ei auta, kun työttömyydestä tulee lähes pysyvä olotila. Siksi nämä miehet haikailevat toimivan, yhdeltä luukulta tulevan perusturvan perään. Perheellä on sinnitteleville miehille tietty merkitys, koska he monasti pitävät yhteyttä lapsiinsa ja myös entiseen vaimoonsa, mutta arkeaan he elävät yksin.

Väsähtäneet (burn out)

Toistuvien lamojen ja rakennemuutosten seurauksena Suomesta tuli kovan teho-markkinatalouden ja keskinäisen kilpailun maa (Heinonen 2009). Kilpailuyhteiskunnassa yksilöiden keskinäinen kilpailu on kohotettu kaiken inhimillisen toiminnan perustavaksi motiiviksi. Avainsanoja tällaisessa ”uudessa taloudessa” ovat kilpailukyky ja tehokkuus.

Näillä syvillä muutoksilla on ollut vaikutusta myös tutkittujen miesten elämään. Oman ja toisten hyväksynnän saadakseen jotkut miehistä astuivat vapaaehtoisesti tarjolla olevaan oravanpyörään. Selän takana alituisen vaanivat mahdolliset epäonnistumiset, työttömyys ja muiden armoille joutuminen, merkitsevät vahvan työeetoksen sisäistäneille miehille pelottavan syvää häpeää, oman tilan ja reviirin menettämistä, häpeän tilaa, jota tulee viimeiseen asti välttää. Siksi nämä kiireiset miehet kiinnittyivät oravanpyöräänsä. Heille oikea miehen malli liittyy työhön, pärjäämiseen ja kiihtyvään kilvoitteluun. Heitä on ohjannut eteenpäin ajallemme ominainen tehokkuuden pakkomielle.

Perusfilosofia suomalaisessa yhteiskunnassa on, että toimi tai tuhoudut, toimi tai kärsi häpeäsi. Elämä on tekoja ja suorituksia, keskinäistä kilpailua, yletöntä pätemisen ja tehokkuuden tavoittelua. Erityisen vaikeaksi tilanne muodostuu silloin, kun mies ei pystykään saavuttamaan asettamiaan tai ympäristön hänelle asettamia tavoitteita. Seurauksena on loppuun palaminen ja väsähtäminen ja niihin liittyvä syvä masennus.

Loppuun palaminen ja masentuminen näyttävät liittyvän hyvin koulutettujen miesten maailmaan. *Väsähtäneillä* on pitkä ja ansiokas työura takana päällikkötasolla ja yrittäjänä, mutta lopulta kestäkyky petti.

No se oli tämmönen burn outin kautta masentuminen, vakava masentuminen.
(Kari)

Mulla on oikeestaan loppuun palaminen ja... vakava masennus. Kokonaan lopetin elämisen kolme vuotta sitten, silleen etten tehny mitään. Sitten kun mää vähän heräsin siitä niin tiesin, etten mää pysty siinä asunnossakaan enää oleen.
(Tapio)

Näyttää siltä, että nykyisin miehen on entistä vaikeampi löytää miehisyytensä ja sitoa ahdistustaan samalla tavalla kuin pitkään tapahtui: perinteiseen miehiseen selviytymisen eetokseen takertumalla. On syytä kysyä, voiko mies enää kaikkien muutosten jälkeen olla pelkästään itsenäinen ja vahva selviytyjä, jota työ lohduttaa ja joka hammasta purren yrittää omin voimin mennä eteenpäin ja samalla antaa muille jatkuvia näyttöjä miehisyydestään. Miehen maailmaan tarvitaan sittenkin kovan ja kiihkeän kilpailun sijasta enemmän sallimista epäonnistumiseen, pohtimiseen ja myös ajoittaisen pysähtymiseen ja kuunteluun.

Hukassa olevat nuoret miehet

Perussyynä nuorten miesten lisääntyneisiin ongelmiin näyttää olevan on siinä, että 1990-luvulta tullessa yhteiskuntamme muuttui lamojen ja niitä seuranneen sy-

vän rakennemuutoksen seurauksena yhä enemmän kilpailuyhteiskunnaksi. Suomesta on tullut totaalinen kilpakenttä, jossa erityisesti suorituskkyisillä ja tehokkailla voittajilla on merkitystä. Nuoret miehet joutuvat rakentamaan elämänpoliittisia valintojaan yhä kovenevassa keskinäisen markkinakilpailun, haurastuvien yhteisöjen ja lisääntyneen epävarmuuden yhteiskunnassa. Samalla yksilöiden välinen olemassaolotaistelu kunnian kentillä on kiristynyt äärimmilleen.

Työelämään kiinnipääsy, oma asunto ja muutkaan elämän perusasiat eivät ole muutosten pyörteissä nuorten miesten elämässä aivan helposti käden ulottuvilla, ja kaikissa tapauksissa niistä joutuu kamppailemaan ja kilvoittelemaan. Kilpakentillä jotkut voittavat ja jotkut häviävät. Käytännössä menestyjien ja häviäjien erot kasvavat. Koulutusta on ja monenlaista osaamistakin on, mutta töitä ei helposti löydy.

Mulla on opiskeluhistoria, että mää oon valmistunu 2002 ammattikoulusta. Sen jälkeen mää oon... No erilaisia töitä mää on tehny työmarkkinatuella, yhteenlaskettuna varmaan kolme neljä vuotta siinä... Ja sitten mää oon kavereitten firmoille tehny töitä kanssa... mutta niinku siis silleen varsinaisesti palkkatöissä mää en oo ikinä ollut... että että mää en oo esimerkiksi pystyny mun opintolainoja maksaan takasin enkä mitään, koska niin kun ne rahat mitä on tullu niin ne on aika vähäsiä. (Keijo)

Olennaista muutoksessa on nuorten miesten kannalta ollut ympäröivän maailman ja sen perinteisten tukirakenteiden tietynlainen murtuminen. Eräs perusasia tässä rakennemuutoksessa on jokamiehen työmarkkinoiden murtuminen. Tämän seurauksena nuorten miesten tilanne on alkanut eriytyä monin tavoin. Monet nuoret miehet saavat tyytyä katkoksellisiin työmarkkina-asemiin. He ajellehtivät työttömyyden, erilaisten tuki- ja pätkätöiden ja koulutuksen välisessä epävarmuudessa. Heidän elämänsä on jatkuvaa oman itsensä etsimistä ja hakemista. Vakaat, pysyvät, kokovuotiset ja katkeamattomat työsuhteet, joihin heidän ukkinsa ja isänsä olivat tottuneet, vähenevät. Heillä ei ole elämässään työn ja toimeentulon osalta ennustettavuutta ja jatkuvuutta, pikemminkin *pysyvä tilapäisyys* kuvaa sattuvasti heidän elämäänsä. "Vanhojen hyvien aikojen" tasaisesti paraneva elämä vaihtuu jatkuvaksi muutosten mylläkeksi, jonka hallinta ei näyttä olevan tosiasiaa kenenkään käsissä.

Elämästä selviää jotenkuten pitämällä kiinni arjen rutiineista.

No aika pitkälti pyrkii vaan pitään jotkut arkirutiinit että... pysyy järki kasassa tämmösessä tilanteessa. (Juuso)

Hukassa olevien nuorten miesten maailmasta tulee sarja vaihtelevia elämäntilanteita, katkonaisen elämän, alati kalvavan epävarmuuden ja tilapäisyyden loukku. Heidän elämässään korostuu väliaikaisuus; työhön, elämään he eivät oikein pääse kiinni, vaan kaikki ikään kuin hajoaa toistuvasti käsiin.

Nuorilta miehiltä menee toivo siitä, että tekemällä ahkerasti töitä tässä ja nyt ja ottamalla käyttöön viimeisetkin voimanrippeet pääsemme paremmille päiville ja sitten lopulta helpottaa. Se miehisen ahdistuksen sääntelytapa, joka toimi vielä heidän ukeillaan ja isillään, ei enää toimikaan nuorten miesten elämässä.

Monille elämästä tulee jatkuvaa sinnittelyä, alituista oman itsensä etsimistä ja hakemista. Joidenkin kohdalla tämä merkitsee lisääntyvässä määrin viinan kanssa kilvoittelua. Pysyvä tilapäisyyden olotila luo epävarmuutta, ja tietenkin tästä seuraa koko joukko huolia ja vaikeuksia, joita osa nuorista miehistä yrittää hoidella ryyppäämällä.

3.2.3 MIESTEN KÖYHYYSKOKEMUKSET

Keskimääräinen tulotaso tutkituilla miehillä on alhainen, vain noin 670 euroa kuukaudessa. Pääosa miehistä elää Kansaneläkelaitoksen, työvoimatoimiston ja sosiaalitoimiston Bermudan kolmiossa. Heidän toimeentulonsa perustuu työmarkkinatukeen, asumistukeen ja toimeentulotukeen. Suuri enemmistö miehistä elää joko perusturvalla tai pääosin pienimmällä eläkkeellä. Eläkkeellä heistä on neljä. Kahdella on ansiosidonnainen työttömyyspäiväraha (merkonomi, diplomi-insinööri), ja vain kaksi heistä on työharjoittelussa tai palkkatuella.

Miesten elämä on sinnittelyä päivästä toiseen tuloromahduksen myötä. Nuorimpia lukuun ottamatta useimmilla on paljonkin työkokemusta. Nuoret sen sijaan sanovat, että *mää en oo ollu palkkatyössä ikinä* (Keijo). Tulot jaetaan välttämättömiin menoihin ja ei-välttämättömiin. Välttämätöntä on niukka ruoka ja asuminen. Ruoka on pääosin perussettejä kuten kaurapuuro, makaronilaatikko, maksalaatikko, pitkät keitot (syödään useaan kertaan) ja mikroeinekset. Joku miehistä sanoo syövänsä viikonkin samaa ruokaa (Ville). Useimmilla miehillä rahat riittävät vain osaksi kuukautta, ja siksi monet joutuvat dyykkaamaan roskiksilla, ottamaan lainaa, menemään leipäjonoon ja joskus jopa varastamaan ruokaa. Toki vain nuorimmat miehet sanovat hätätilanteessa varastavansa loppukuusta ruokaa. Pullojen kerääminen tupakkarahaan on yleistä. Jotkut keräävät marjoja ja sieniiä. Koko *homma toimii* koko ajan *toimeentulon rajoilla* (Anssi), eli *kyllä se aika semmosta kädestä suuhun on* (Ilpo). Pohjalla mies on silloin, kun edes tupakkaan ei ole rahaa.

Että kyllä tässä on nähty kaikki köyhyyden muodot. Siinä vaiheessa rupee pikkuhiljaa ittelläkin menee naama norsunvituille, kun kättelee jossakin Pelastusarmeijan hoitokodissa, paskaisessa tupakkahuoneessa saatana, kun äijä kaijaa piippuunsa röökin puruja tupakkahuoneen lattialta. Että saa piippuunsa röökiä. Niin kyllä siinä rupee näyttää jo aika kurjalta. (Pasi)

Kauppojen valinta on tarkkaa puuhaa: Lidl ja Hong Kong ovat halpoja. Mitä sieltä ei saa, sitä köyhä ei tarvitse.

Kyllä sitä aika tarkkaan Lidlistä... Silloin kun soitit, mää olin Lidlissä juuri. Kun aina mää kattelen, jaha... ja siellä on hyvää tavaraa mun mielestä. Ja hinta-laatu-suhde on helvetin hyvä. (Anssi)

Esmes tossa S-Marketissa, siellä oli tää missä on neljä niitä makkaroita. Se oli euro ja 5 senttiä. Sitten kun se nousi niin siitä tuli 1,45, siis 40 senttiä lisää. Aattelin, että ei hyvää. ...Lidlissä se on makkara euron, se sama neljän, hyvä makkara tää Kartano ja. Ettei niin kun parane purnata... (Ilpo)

Arkirutiineilla järki pysyy kasassa. ”Hirvee olo” vähenee toiminnalla, tekemällä. Tässä yhdistykset, kulttuuri ja harrastukset ovat tärkeällä sijalla. Tosin rahan puute estää monet harrastukset.

Että tota ei oo rahaa matkustella oikein missään ja sitten muutoinkin tämmöiseen kaikkeen, että ei pysty osallistumaan tämmöisiin huvituksiin, juuri mihinkään. (Jalo)

Monet kävelevät paljon ja pyöräilevät. Halvat harrastukset ovat tärkeitä. Ilmaispalvelut ovat kovasti käytettyjä, erityisesti kirjasto ja sen lukusali. Myös uimahallia käytetään paljon, mutta sen hintaa voisi miesten näkemyksen mukaan olennaisesti pudottaa. Mitä huonommassa asemassa on, sitä enemmän miehet käyttävät kirkon, seurakunnan palveluita. Päiväkeskus Musta Lammas on pääosalle tuttu, samoin ruokakassit. Siellä on juttuseuraa, samoin sieltä saa vaatteita, kun itsellä ei rahaa ole. Vaatehankintoihin köyhillä miehillä on ylipäänsä harvoin varaa. Aukioloaika tosin saisi olla pidempi. Nykyiselläänhan Musta Lammas panee ovet kiinni jo alkuiltapäivällä. Mustaa Lammasta kehutaan paljon, koska seurakunnalla on inhimillisempää kuin sosiaalitoimistossa, jossa ”inhimillinen kosketus puuttuu”.

Tietynlainen vapaus on, mutta tota sitten kun kaikki on nykyään sidottu siihen, että on rahaa, on rahasta kiinni. (Pentti)

Elämä on useilla miehillä myös sinnittelyä viinan pirun kanssa, mutta monilla on toki pitkiä kuivia kausia ja moni on lopettanut kokonaan. Toki joskus käy niin, että *lipsahtaa, kun suustaan jää kiinni rahapäivänä. Sillon ku tän Kela- rahan saa, tulee vähän aina innostuttua siinä.* (Aapo)

Ahdistus, nöyryytys, pelko ja häpeä ovat yleisiä köyhien miesten kokemuksia. Taustalla on epäonnistuminen, miehisen selviytymisen ja pärjäämisen eetos- sen menetys. Heillä on tarve tulla omillaan toimeen, pärjätä, mutta se ei heidän kohdallaan ole onnistunut.

Miehet ovat yksilöitä, joiden menestys tai epäonnistuminen on pitkälti omis- sa käsissä. Näin he ajattelevat. Epäonnistuminen merkitsee syvää henkilökoh- taista tappiota, josta joutuu elämässään maksamaan kovan hinnan, syvän häpeän. Häpeä on mahtava kulttuurinen voima. Miehinen itsetunto perustuu päivästä toiseen itselle ja toisille annettuihin miehisyyden näyttöihin. Epäonnistumisen pelosta seuraa jatkuva itse-epäily ja riittämättömyyden tunne (ks. Heinonen 2006, 229–232).

Tulee sellasia... HmMMM. Alemmuudentunne et mäkin tässä raukka olen. Ja et mihkä mä menen tässä. (Aapo)

Se jokapäiväinen elämä on ihan pelkää ahdistusta ja miettimistä, kuinka tästä selviää, miten mä pärjään eteenpäin, mistä mä saan mitään, miten mä sel- viän näistäkin laskuista ja muusta mitä mulla on. (Saku)

Ja sitten se pelko on tietenkin se, ettei onnistukaan ja sitä päättyy joksun alkoho- listiks ja... niin. Tai muuten vaan, alkoholistiks tai tekee itsemurhan, tai jotain tämmöstä, ne kai niitä suurimpia pelkoja sitten on. (Keijo)

Suomalaisella miehellä on perinteisesti ollut ja näyttää olevan edelleenkin kaksi päätapaa vastata elämänsä pettymyksiin ja kriisitilanteisiin, sitoa ahdistustaan, ns. vitutustaan. Ensimmäinen on toiminta, mielellään pako työhön, mutta kaikki toiminta on tärkeää. Toinen, ensimmäistä täydentävä ja joskus myös sitä korvaava, on viina, juopottelu.

Ammattiauttajiin suomalainen mies ei häpeä- ja nöyryyttämiskokemusten vuoksi oikein tahdo luottaa. Hän haluaa kulkea omia polkujaan taistellen koko ajan riippumattomuutensa puolesta. Itse asiassa erilaiset auttamot koetaan vähän samalla tavoin kuin Aleksis Kiven seitsemän veljestä kokivat lukkarin ”punaisen puustellin, liekehtivän perkelten pesän” opetellessaan tämän kovassa komennossa lukemaan. Tukkapöllyä ja nurkkakomennuksia tulee tiuhaan.

Miehet asettuvatkin usein vastahankaan joutuessaan asioimaan näissä auttamoissa: ”unohtavat” sääntöjä, tekeytyvät tietämättömiksi ja ”tyhmiksi”, eivät ymmärrä sitä, mistä puhutaan, ylipäättään aloittavat hiljaisen vastarinnan, eräänlaisen ”pirunkurin” kuten Tuntemattoman sotilaan rintamamiehet – Honkajoki, Rokka ja kumppanit – saadessaan järjestömiä käskyjä vaikkapa luutnantti Lammiolta (ks. Heinonen 1997, 118–128). Tämä kansanomaisen kulttuurin peruspiirre on miehillä periytynyt sukupolvelta toiselta, ukilta isälle ja isältä pojalle.

Miesten kokemukset erilaisista yhteiskuntaan *sosiaalistavista* ja samalla *kontrolloivista* auttamoista ovat monilta osin *kielteisiä*. Heti kun palveluissa on kysymys kontrollista, kun niissä astutaan ylhäältäpäin miesten omalle reviirille, kokevat kaikkien sukupolvien työläismiehet monet ammattiauttajat ja heidän ”kirjoista opetellut” ammattikäytäntönsä koulumaisiksi kasvatusinstituutioiksi, joiden auttamiskyky perustuu pääosin kirjoista opittuun, päntättyyn ja samalla miesten todelliselle arkielämälle vieraaseen tietoon ja toimintakäytäntöön, joka ei palvele heidän etujaan.

Sosiaalitoimistossa ne kyselee, mutta eihän ne ole lainkaan samalla aaltopituudella, ne ajattelee täysin eri tavalla. (Ville)

Miehet kritikoivat avoimesti palvelujen sellaisia ammattikäytäntöjä, joissa sovelletaan liian yksisilmäisesti sosiaalitieteellistä tietoa normaaliudesta, poikkeavuuden syistä ja poikkeavuuden käsittelyn menetelmistä. Miehet ajattelevat, että kaikkia miehiä ei tulisi pakottaa tiettyihin samoihin normaaliuden malleihin. ”Sapluunaa” ja katsetta ympäröivään maailmaan tulisi laajentaa. Niin sanotun asiantuntijan kirjajärkeä on, mutta miten sen soveltaminen käytäntöön toimii? Kysymys on liiallisen asiantuntijavallan kritiikistä ja toisaalta halusta nostaa esille aikaisempaa enemmän asiakaslähtöisyyttä, asiakkaan ja työntekijän vuoropuhelua. Kirsi Juhila (2006) puhuu tältä osin kumppanuudesta, huolenpidosta ja vuorovaikutuksesta.

Tällaisessa asetelmassa miesten elämälle vieraalla puheella ei ole auktoriteettia, jota he saattaisivat ymmärtää ja kuunnella. Siksi vastarinta, kiistämisen kulttuuri leimaa ammattiauttajien ja miesten tapaamisia. Tästä on kovin pitkä matka aitoon vuoropuheluun.

Kaikki oikeastaan liittyy siihen, ettei tule kuulluksi omassa asiassa. Kaikkein tärkein asia olisi, että tulisi kuulluksi. (Ville)

Kasvattaminen ja kouluttaminen saavat miehet kavahtamaan. Tämä on aivan perusasioita suomalaisessa kansanomaisessa kulttuurissa. Erityisesti tällainen asenne korostuu silloin, kun palvelutyöntekijä varsinkin sosiaalityössä ottaa vahvan moraalinvartijan roolin ja yrittää määritellä miesasiakkaille heidän hyväksyttävän tapansa elää ja olla eli *ylhäältäpäin* yrittää kasvattaa heitä olemaan niin sanotusti kunnolla. Vastarinta tiivistyy silloin, kun miehiä kontrolloidaan ja normalisoidaan yhteiskunnan asettamiin tiukkoihin sosiaalisiin rooleihin ja hallitseviin normeihin ja odotuksiin. Ja sosiaalityössähän erityisesti viimekätinen tavoite on useimmiten juuri kasvattaminen: tottelevainen, sääntöjä ja määräyksiä noudattava kiltti ja kuuliainen kansalainen.

Jos mua pakotetaan johonkin, niin silloin mää en tee mitään. Vaikka tekisin sen homman muuten ihan mielellään. Mut jos mulle sanotaan, et sun on pakko tehdä... (Anssi)

Äärimmillään köyhän miehen elämä on potutusta, jossa ”joko tai -napsahdus” vaanii koko ajan. Napsahdus tarkoittaa sitä, että tekee joko itselleen jotakin tai sitten ympäristölle. Eräs haastelluista miehistä ryösti keskellä päivää viisi ruokakauppaa Tampereen keskustassa selvin päin, ilman naamiota. Koska kukaan ei kuunnellut, kukaan ei auttanut, kukaan ei ottanut tosissaan. Ryöstöjen jälkeen yhteiskunta kyllä reagoi, mutta tuskin välitti. Kyseinen mies kuitenkin selvisi koettelemuksistaan ja pärjäälee nykyisin mukavasti. Apua löytyi Pelastusarmeijan hoitokodista, sosiaalitoimistosta ja lopulta tehostetun tuen asumisen yksiköstä. *Että tällä hetkellä, sanotaan näin, että tällä hetkellä on asiat niin hyvin kuin ne voi ikinä köyhällä ihmisellä olla. Ettei tunne olevansa edes köyhä. (Pasi)*

3.2.4 MIEHET ASIAKKAINA ELI PALVELUKOKEMUKSET

Pärjäämisen pakko ja asiakkuuden vastenmielisyys

Työ on perinteisesti ollut suomalaisen miehen ahdistuksen pääsääntelymuoto. Tekemällä hurjasti töitä mies saattoi kohota oman elämänsä herraksi. Kun normalityösuhteet olivat yleisiä ja myös jokamiehen työmarkkinat toimivat, työ toi lohtua pääosalle miehiä. Työ on siten ollut eräänlainen ihmisarvon mitta ja keskeinen miehisen pärjäämisen kenttä.

1990-luvulla tapahtunut jokamiehen työmarkkinoiden murtuminen muutti kuitenkin tilannetta siltä osin, että monet miehet joutuivat suuriin vaikeuksiin. Sellaiset työtehtävät, joissa pelkän elämänkoulun tai ammattikoulun käynyt mies olisi voinut entiseen tapaan tehdä töitä, vähenivät dramaattisesti. Tässä mielessä perinteinen, työhön vahvasti ankkuroitunut yksin pärjäämisen miehenmalli kohosi vaikeuksia (ks. Heinonen 2006).

Erityisen suuria vaikeuksia tuli pienten ikäluokkien nuorille miehille. Työelämään kiinnipääsy, oma asunto ja muutkaan elämän perusasiat eivät suinkaan olleet muutosten pyörteissä kaikkien nuorten elämässä aivan helposti käden ulottuvilla. Väliaikaisuus alkoi kuvata nuorten miesten elämää: normalityösuhteet murenivat ja jokamiehen työmarkkinat ohentuivat. Mutta eri sukupolvien miesten ajattelussa ja toiminnassa korostuu vaikeuksienkin keskellä edelleen *pärjää-*

misen pakko, pyrkimys edetä kohtalonsa herraksi ennen muuta työeetosta korostamalla. Heidän pitää pärjätä, vaikka maailma kaiken aikaa painaisi hartioilla kuin tuhannen kilon punnukset. Apua ei pyydetä herkästi, vain aivan hätätilanteissa.

Omien asioiden hallinta ja itsemääräämisoikeus ovat miehille kaikki kaikessa. Tästä johtuu, että heillä on jonkinlainen sisään rakennettu vastenmielisyys asiakkuutta ja ylipäättään sen sisällään pitämiä ongelmia kohtaan, itse asiassa toisten armoilla oloa kohtaan. Miehiä askarruttaa taloudellinen, sosiaalinen ja psyykkinen riippuvuus, päätyminen toisten ja sosiaalityössä useimmiten naisten armoille ja heidän määrittämäkseen (Hänninen, J. 2004). Tätä näyttää edelleen vahvistaneen viime vuosina yleistynyt suorituskeskeinen ”yksityisen vastuun” korostamisen puhetapa, jossa tavoiteltavaksi normaaliudeksi on määrittynyt miesten oma yritteliäisyys, tehokkuus ja itseohjautuvuus, ja tämän kääntöpuolena riippuvuus tai asiakkuus eivät ole olleet hyväksyttyjä (Juhila 2009, 50–55).

Halu päästä palkkatöihin asiakkuuden sijaan on miehillä edelleen voimakas. Työ on parasta sosiaalityötä heidän mielestään.

En mää välttämättä tarvi, että... Tai mieluitenhan sitä ilman tukee olis, pääsis töihin, ei siinä sen kummempaa. Tai välttämättä mitään tukee oo vaillakaan, vaan töitä lähinnä... No mitä mää toivosin, että mää saisin töitä. Siis jos nykyään sulla on töitä ja sää pystyt vähän niin ku suuunnittelemaan sun elämääs, ja silloin sulle tulis varmaan joku näkemys siitä, että mitä sää haluat tehdä, mutta tällä hetkellä se elämä on varmaankin niin kun... Ei välttämättä pysty ees kuukautta eteenpäin kattomaan, vaan se viikko on pisin putki, mitä sää pystyt suunnittelemaan. Sekin on yleensä alkuviiikko kuusta, että sää pystyt niin kun suunnittelemaan oikeesti, mitä sää haluaisit tehdä sinä viikkona, että... Mutta se on niin kun se tavallaan, toive päästä töihin, saada talousasiat kuntoon, maksaa velkansa poikkeen, päästä niin sanotusti rehelliseksi veronmaksajaks. (Keijo)

Niin kyllä mää sitä mieltä olen, että kyllä se tämmöiselle yksin asuvalle suomalaiselle miehelle kaikkein parasta tukea ja terapiaa olis se työ. Niin kyllä... kyllä sitä yhteiskunnan ja tässä tapauksessa Tampereen kaupunginkin pitäisi panostaa tähän työllistämiseen huomattavasti nykyistä enemmän. Kyllä se olis sitä parasta tukea. (Jalo)

Miehet eivät hevin halua tunnustaa tappiotaan – olevansa puilla paljailla, juoppoja tai muuten vain ylettömissä vaikeuksissa. Tämä johtaa vahvaan torjuntaan suhteessa erilaisiin virastoihin ja auttamoihin. Siellä on heidän mielestään paljon ”leipäpappeja” ja erilaisia hyvin koulutettuja ”kirjureita”, jotka ovat kyllä kirjansa lukeneet, mutta miesten arkea ja maailmaa he eivät riittävästi ymmärrä.

Eräs keskeinen ongelma näyttää olevan myös siinä, että palvelumarkkinoiden luominen ja kilpailutus muuttavat auttamisen moraalia, kun kaikista ihmisistä ei enää entiseen tapaan tarvitse pitää huolta (Heinonen 2008, 76–78). Edes sosiaalipalvelujen ammattilaisen ei aina ole helppo puolustaa tiivistyvässä markkinayhteiskunnassa huono-osaisten oikeudenmukaista tukea ja oikeuksia ja asettaa asiakkaiden ahdingolle selkeästi yhteiskunnalliset syynsä (vrt. Blomberg ym. 2010). Raha- ja tehokkuuskeskeinen puhetapa vahvistuu samalla kun toisaalta

välittämistä, yhteisöllistä huolenpitoa korostavan eettisen puhutavan ja toiminnan tarve lisääntyy. Tilanne on siten paitsi asiakkaiden myös työntekijöiden kannalta monella tapaa hyvin ristiriitainen.

Vähävaraisuus on suuri ongelma, se lamaanuttaa. *Mitä pitemmälle näitä palveluja yksityistetään, sitä pitemmälle asioista tulee bisnestä. Sen vähemmän ihmisillä on mahdollisuus toteuttaa asioita... Mutta nyt kun siihen on sotkettu bisnestä mukaan, niin kaikki ei olekaan niin selvää. Toivottavasti tuo kehitys pysähtyy. Että tässä olisi yksi parannusehdotus, että pysäytetäänpä tämä kehitys.* (Tapio)

Köyhillä miehillä näyttää olevan *hiukan sellanen tunne, että sää kerjää sos-*
susta (Pentti), kun he menevät sosiaalitoimistoon. Omin voimin olisi parempi selvitä, ettei joutuisi nöyryytetyksi ja sosiaalityöntekijöiden armoille sosiaalitoimistossa. Mutta läheskään aina ei ahdingosta nousta omin voimin, ja siksi tukea on ajoittain haettava eri tahoilta, vaikka se monista tuntuukin vastenmieliseltä.

Pallottelua ja poiskäännyttämistä

Sosiaalityön palveluja ei miesten mielestä saa riittävän nopeasti. Kynnys niihin on liian korkea. *Kyllä paperit on ollu aina vetäsemässä. Mutta ku se on ollu niin pitkäveteistä se palvelu, etteihän sinne pääse... Nopeemmin, nopeempi juttu täytyis olla.* (Saku)

Sitten kun palveluja saa, nousee isoksi ongelmaksi sosiaalityön vanha helmasynti: ylhäältä lähtevä normalisointi. Pahimmillaan tällaiseen ”asiakkais-

tamiseen” saattaa liittyä leimaava ja valtakulttuurista eristävä asennoituminen, joka saattaa edelleen pahimmillaan johtaa kohti ”poikkeavan ihmisen uraa”, eräänlaisiin syrjäyttäviin ketjuihin, loputtomaan juoksuun ja *pallotteluun* auttamosta toiseen ja lopulta tyhjän päälle.

Pallottelua voi kutsua myös ”poiskäännyttämiseksi” (Hänninen, S. 2007). Se on eräänlaista poliittista ohijuoksutusta, jossa vaikeuksiin joutuneita huono-osaisia ihmisiä ohjataan radoille, joilla julkinen valta rajoittaa tai rajaa toimintansa laissa asetettuun minimiin tai jopa alle sen. Vastuuta siirretään palvelujärjestelmän sisällä paikasta toiseen, vapaaehtoisjärjestöille ja lopulta kansalaiselle tai asiakkaalle itselleen. Poiskäännyttämistä voidaan perustella yksilön omalla vastuulla ja aktivoinnilla. Asiakasta kannustetaan auttamaan itse itseään, mutta käytännössä tämä usein ainakin köyhimpien miesten kohdalla tarkoittaa sitä, että asiakas jää tosiasiaissa vaille tarvitsemaansa tukea ja välittämistä.

Pahimmillaan pallottelu ja työntekijöiden kykenemättömyys tehdä selkeitä päätöksiä kiristää miesasiakkaiden pinnan äärimmilleen, jopa aggression partaalle asti.

Että... emmää tieä, kyllä se... Mää oon yhden kerran käyny sossussa silleen, että mua vitutti, vitutti joku juttu siinä niin saatanasti. Mulla oli kirves siinä repussa ja mää ajattelin että vittu, jos nyt ei tuu sitä päätöstä niin... En muista, monettako kertaa olin siellä niin ku käymässä... että vittu tästä lähtee kirveestä. No onneks saatiin se selvitettyä ilman sitä. (Keijo)

Tarkasti virka-aikaan rajatut palvelut ja ennalta määritellyt ajanvarauskäytännöt rajaavat ulos kaikkein huono-osaisimpia asiakkaita. Sosiaalityöntekijöiden tapaaminen tapahtuu nykyisin pääsääntöisesti etukäteen ajan varaamalla. Myös puhelinajat ovat joustamattomia, puhelut kulkevat keskuksen kautta. Tällainen vahvasti rajattu sosiaalipalveluiden toimintakulttuuri sulkee ulos huonossa asemassa olevia miesasiakkaita. Kaiken lisäksi heillä ei aina edes ole rahaa tarvittaviin puhelinmaksuihin tai kaupungin sisäiseen bussilippuun. Köyhyys ja huono-osaisuus rajoittavat ylipäättään yhteydenpitoa ja liikkumista nyky-yhteiskunnassa. Tästä seuraa poiskäännyttämistä, jolloin palvelut eivät käytännössä ole kaikkein köyhimpien ja huono-osaisimpien miesasiakkaiden ulottuvilla.

Miesten kritiikki sosiaalityötä kohtaan on kovaa. Sosiaalityöntekijän luokse ei pääse. Paperisota, keskustelu vain kirjeiden välityksellä, kontrolli, pallottelu, tutun työntekijän puuttuminen, työntekijöiden jatkuva vaihtuminen ja vielä ajoittaiset tuen alentamiset 20 prosentilla ja sen takaisinperinnätkin vetävät pinnaa kireälle. Puhelinrahaa tai bussirahaa ei aina ole, jotta voisi soittaa etuuskäsittelijälle tai mennä henkilökohtaisesti keskustelemaan. Eikä aina ole edes työntekijän tai etuuskäsittelijän puhelinvuoroja, puhumattakaan vastaanottoajoista.

Vaan ne toimivat kuin koneet, ja nämä köyhät ei ole enää edes ihmisten kanssa tekemisissä. Kaikki nämä hakemukset täytyy tehdä kirjallisesti, jotka laitetaan postilaatikkoon. Jos sää yrität soittaa sinne silloin ku on puhelinaika, sää et saa ketään henkilökohtaisesti kiinni. Siellä vastaa kuka tahansa, ja se rupee puhumaan sulle kuin kone. Katsotaan täältä koneelta, mitä sun päätökset on. Mää sanon, että mää tiedän, mitä ne päätökset on, mää haluaisin puhua sen ihmisen kanssa, joka nää päätökset on tehny. Siihen ei oo enää mahdollista. (Saku)

Kun se soskun kanssa asioiminenkin on nykyään niin hankalaa, ku ketään ei saa kiinni, kun ne on kaikki keskitetty. Sää et voi soittaa suoraan työntekijälle ja kysyy, miten nää raha-asiat järjestetään, niin mää hermoilen tosi paljon, mitenhän ne tapahtuu sitten. Mut se on sit sen ajan murhe. (Paavo)

Vaihtuu ne ihmiset noissa, jotka käsittelee toimeentulohakemuksia. Meillekin on varmaan kolme eri tyyppiä tänä vuonna, muistaakseni. Niissä papereissa, mutta eihän niitä tunne ollenkaan, ei oo koskaan nähnytkään. (Ilpo)

Iso ongelma miehille näyttää olevan myös palvelujen jatkuva muutos.

Ja sitten oli se ongelma, kun näitten palveluyksiköiden nimet muuttui jatkuvasti. Tuntuu, että ne muuttuu edelleenkin vähän väliä, ihan ihmisten kiusaksi niitä muutellaan, ettei ihmiset löytäisi niitä. Niin ei koskaan tiennyt, että millä nimellä, millä hakusanalla, voisi löytää jonkun palvelun. (Pekka)

Pallottelun kohteeksi joutuneet miehet tuntevat, että perimmäiset ongelmat jäävät ratkaisematta eikä tuloksena olekaan asiakkaan, miehen itsehallinnan vahvistuminen. Tällaisessa tilanteessa ristiriita asettuu samalla sekä systeemin ja miesten että miesten ja palvelutyöntekijöiden väliseksi, ja asiakkuudessa on samalla jatkuvasti mukana monimuotoinen vastarinta. Tällainen vastarinta muuttaa ainakin ajoittain asiakkaita alistavia rakenteita vallan vuorovaikutusdynamiiikan kautta: asiakkaiden sana alkaa tavalla tai toisella kuulua asiakassuhteessa. Tämä

osoittaa sen, että palvelutyössä on kysymys viime kädessä laajasta keskustelujen, asenteiden ja toiminnan kentästä, jolla käydään jatkuvaa hegemonista kamppailua, jossa myös asianosaisten sana voi tavalla tai toisella alkaa painaa.

Oma aktiivisuus ja omien oikeuksien vaatiminen vastarinnan muotona näyttävät tuottavan tulosta. Monet miehet ovat aktiivisia omien etujensa ajajia. Oikaisuvaatimuksia ja valituksia tehdään jonkin verran, vaikka yleistä tällainen oma edunvalvonta ei miesten keskuudessa näytä olevan.

Näyttää olevan niin, että moni mies kokee, että hänen oikeutensa eivät toteudu hyvinvointivaltion palvelukentällä. Yksilö kokee siellä voimattomuutta, mutta erityisesti ne miehet, joilla on ay-liikekokemusta ja jotka ovat järjestäytyneitä johonkin liikkeeseen tai järjestöön, kykenevät muita paremmin puolustamaan omia ja samassa asemassa olevien tovereidensa etuja ja oikeuksia tekemällä mm. valituksia ja oikaisuupyyntöjä. Monesti heistä tulee myös muiden sorrettujen auttajia.

Ylipäätään suomalaisessa hyvinvointimallissa on tapahtunut viime vuosina suuria muutoksia. Yksi niistä on, että jopa monien lakisääteisten sosiaalisten oikeuksien toteuttaminen alkaa olla pitkän valitustien, muutoksenhaun ja edunvalvonnan takana (Heinonen 2008). Anna Metteri (2004) puhuu tältä osin lisääntyneistä kohtuuttomista tapauksista hyvinvointipolitiikan kentällä.

Uudessa tilanteessa asiakkaalta vaaditaan paljon. Hänen on tiedettävä oikeutensa ja lakien kiemurat, jotta hän voi saada sosiaaliturvan ja sosiaalipalvelujen viidakossa niitä etuuksia ja palveluja, joita hän tarvitsee.

Tässä täytyy hakijan olla paremmin itse kaikesta selvillä oikeastaan. (Jalo)

Miesten näkemyksen mukaan pallotteluun voidaan vaikuttaa omalla aktiivisuudella, vastarinnalla, mutta he esittävät myös toisenlaisen, syvällisemmän ratkaisumallin. Varsinkin viimesijaisessa toimeentulotuessa pallottelu on yleistä. Erilaisia lippuja ja lappuja vaaditaan yhtenä, ja harkinnanvaraisuus saattaa johtaa etujen ja oikeuksien polkemiseen, luukulta luukulle juoksuttamiseen. Tämän vuoksi miehet ehdottavat perusturvan olennaista parantamista, jonkinlaista yhden luukun periaatetta, kansalaispalkkaa tai perustuloa. Kohtuullinen perusturva voisi turvata miehille heidän näkemyksensä mukaan leivän ilman häpeää.

Siis täs mun mielestä tää on tämmönen, täs tarvittas jonkinlainen kokonaisvaltainen remontti... Kokonaistilanteen ja yksinkertaistamisen paikka. (Heikki)

Kun paljon elämässään töissä olleet miesasiakkaat esittävät perusturvan taksoksi noin 900–1 000 euroa kuukaudessa, on nuorten, elämässään vähän töissä olleiden miesten tavoite paljon vaatimattomampi. Heille riittäisi jopa 500 euroa kuukaudessa. Tavoite on joka tapauksessa selkeä ja varsin yhdensuuntainen kaikilla haastatelluilla miehillä: perusturvan tason olennainen nostaminen, turva yhdelle luukulle ja Kansaneläkelaitoksen hoidettavaksi.

Ylivalta ja viranomaissanelu

On tärkeitä nähdä, että hyvinvointivaltion palvelujärjestelmässä eri intensiteettiasteen valtastrategiat päällekkäistyivät ja täydensivät toinen toistaan. Kovan

vallankäytön ytimen muodostavat rahaan, lakiin ja valtaan perustuvat toimintakäytännöt: toimeentulotukityö ja lastensuojelu, aikuissosiaalityö, mielenterveys-työ ja päihdehuolto, ”perinteinen sosiaalityö”.

Tällaisissa asiakkaistavissa toimintakäytännöissä kyetään ratkaisevasti vaikuttamaan asiakkaan arkiseen elämään, toimeentuloon, ottamaan häneltä jopa lapsi huostaan, pistämään hänet hullun kirjoihin tai leimaamaan juopoksi. Tällaiseen sosiaalityöhön työläismiehet liittävät kontrollin, kielteiset päätökset, paperisodan ja etuuksien takaisinperinnän. Tällaisesta työstä voi sanoa, että se on viranomaistyötä, ”hallinnollisten toimenpiteiden perinteelle” (Toikko 2005) rakentuvaa hallinnollista huolenpitoa, jossa pahimmillaan kyetään alamaistamaan kohteena oleva kansalainen ja, pahimmassa tapauksessa, leimataan hänet jollakin tavalla ”poikkeavaksi”. Tällaista ajattelu- ja toimintatapaa on kutsuttu myös järjestelmäkeskeiseksi byrokratiatyöksi.

Kyllähän tää sosiaalitoiminta, tää on tietynlaista telotusta. Ja semmosta jatkuvaa rankasua, se on pelkkää rankasua. (Saku)

Miesasiakkaiden kannalta katsottuna tällaisissa toimintakäytännöissä toimivat ammattiauttajat ovat *viranomaisia* ja sen tähden jollakin perustavalla epäilyttäviä. Sosiaalityön tarveharkinta, poliisi, turvamiehet ja vankila ovat kontrollipainotteisen viranomaistyön eri muotoja. Miehet pyrkivät hallitsemaan omat asiansa, mutta silti heitä kontrolloidaan ja valvotaan vahvasti.

Mutta ku se on tehty aivan kasvottomaksi. Ja se todella pitää siellä muurin ulkopuolella. (Saku)

Mutta meidät on tavallaan alistettu, pakotettu ja opetettu yhteiskunnassa siihen, että meidän on levitettävä kaikki ventovieraiden ihmisten katseltavaksi. Kaikki asiat. Niin tässä tulee väkisin semmoinen olo, että aivan kuin olisi akvaariokala, jota muut katsoo, kun sää uit. (Pasi)

Tällainen kontrolliin perustuva asiakassuhde voi miesasiakkaiden näkökulmasta tuskin koskaan olla tasa-arvoinen, ja siksi heidän mielestään sellaisesta olisi päästävä eroon tai ainakin vähintään asiakkuutta olisi kyettävä suuntaamaan uudella tavalla. Virastoajattelusta ja viranomaistyöstä tulisi päästä eroon. Tavoite tulisi olla, että *ne kohtais ihmiset. Asioiden pitäisi olla ihmisten kokoisia. Eikä isompia kuin ihminen.* (Tapio)

Virastoajattelu. Tämmöinen... se kohtaamisen tämmöinen, että se välittäminen ja tämmöinen, että ollaan oikealla asialla ja tämmöinen, niin se ei tule sieltä lävitse. Toisaalta sitten taas Mustassa lampaassa ne tuntee, että se on kuin kotio menis. Ja siellä tullaan niin kuin tasavertaisina saman pöydän ääreen. Että semmoista kokemusta ne kaipaa. (Fokusryhmä 2011a.)

Miesten kritiikin kärki kohdistuu selvästi ylivaltaan ja viranomaissaneluun nojaaviin sosiaalityön käytäntöihin ja toimintatapoihin. Hyvinvointipalvelujen eriytyessä ”viranomaisten” ja ”muiden ammattiauttajien” välinen ero alkaa kasvaa ja korostua. Sosiaaliviranomaiset saattavat käyttää valtaa, mikä puolestaan saattaa uhata miehistä autonomiaa, oikeutta saada päättää itse omista asioistaan. Toisel-

la puolella ovat sitten tunnetyö ja siitä vastaavat ammattiauttajat. Siellä vallankäyttö ei ole kovaa, pikemminkin näkymätöntä. Tästä Timo Toikko (2005) käyttää nimitystä ”henkilökohtaisen vuorovaikutuksen perinne”.

Käytännössä suomalaisessa hyvinvointimallissa *viranomaistyö* ja terapeutin *tunnetyö* alkoivat erkaantua ja etääntyä toisistaan vähä vähältä jo 1970–80-luvuilla. Viranomaistyö kiinnittyi huoltotyön vanhoihin perinteisiin, kun taas terapeutin traditio ammensi voimansa ennen muuta psykologiasta. Yleinen nyrkkisääntö on tämä: viranomaisraditio kehittyi ennen muuta sosiaalitoimistoissa, terapeutin traditio taas alkujaan erilaisissa säätiöissä ja kansalaisyhteiskunnassa, josta se kyllä vähä vähältä vedettiin osaksi julkista järjestelmää (ks. Heinonen 1984; 1991).

Viranomaistyön kohteena olivat ja ovat karkeasti yleistäen erilaisten huono-osaisten ryhmät – pitkäaikaistyöttömät, syrjäytetyt, sosiaalivaltiokansalaiset – ja tunnetyön kohteina taas ns. normaaliväestö. Samalla kun laajenevan palvelukoneiston sisäinen työnjako lisääntyi, se myös erilaistui. Palvelutyöstä tuli sekoitus monenlaisia spesiaalitoimintoja. Tällaisessa kehityksessä on ollut vaara, että julkinen palveluvaltio olisi jakaantumassa ikään kuin ”ykkös- ja kakkospalveluvaltioon”.

Ykköspalveluvaltioon kuuluisivat yleiset hyvinvointipalvelut, laaja neuvonta-, palvelu-, terapia-, valistus- ja turvaverkko sekä laajeneva maksukykyisille kuluttajille suunnattu kaupallisten palvelujen verkko. Kakkospalveluvaltioon taas kuuluisivat erottelevat tuen ja kontrollin muodot. Tämä olisi linja, jossa palvelukoneistot jakaantuisivat yhä selvemmin etuoikeutettuun ja suojattuun sektoriin ja huono-osaisten sääntely- ja normaalistamissektoriin. Miesten kokemukset viittaavat siihen, että tällainen halkeaminen suomalaisessa hyvinvointimallissa olisi jo toteutunut (ks. myös Heinonen 2006).

Tää valtio näyttää ihan sellaiselta linnakkeelta, jossa kuvainnollisesti sanottuna köyhät on työnnetty sinne linnaketta ympäröivään paskavallihautaan, jossa he tulkoot toimeen sillä tavalla kun tulevat. (Saku)

Miesten ja naisten toimintakulttuurien erot

Naisauttajien ja miesasiakkaiden välistä suhdetta vaikeuttaa miesten ja naisten toimintakulttuurien ratkaiseva ero. Kysymys on jonkinlaisesta mies- ja naistapaisuudesta, joka auttaa jäsentämään miehille ja naisille ominaisia tapoja tehdä asioita, toimia. Naisammattiauttajat toimivat laajasti monien asioiden parissa samanaikaisesti, koska heidän toimintakulttuurinsa edustaa monimuotoisuutta. Asioilla on aina monta puolta, ja niiden järjesteleminen saattaa kestää pitkän aikaa, joskus ehkä – ainakin asiakkaiden mielestä – loputtoman pitkän aikaa. Miehinäinen toimintakulttuuri taas on enemmän asia- ja toimintakeskeinen: asiat ovat suoraviivaisempia ja ainakin jossakin määrin yksinkertaisempia.

Kun naiset pyörittelevät monisyydestä ja pitkään ongelmia, miehet haluaisivat mahdollisimman nopeasti ratkaista niitä tyyliin, jos joku on juoppo, pannaan ryyppy poikki, jos joku on työtön, järjestetään hänelle töitä jne. Miehet edustavat jonkinlaista *toiminnan teoriaa* (vrt. Weckroth 1992; Hänninen, V. 2002). Esimerkiksi viinan käyttö on toimintaa, juopottelua. Jos siihen halutaan vaikuttaa, se

edellyttää tekoja, muunlaista toimintaa, ehkä jopa kokonaan uudenlaista elämän keskusaktiviteettia (Tamminen 2000). Juopottelun tilalle voi tulla työ, tärkeä harrastus tai jokin vastaava. Mutta miesten kannalta on olennaista, että tällaiset muutokset eivät useinkaan tapahdu vain puhumalla, vaan tarvitaan selkeitä päätöksiä, tekoja, toimintaa.

Nainen saattaa pelätä sitä, että joutuu esimiehen, usein miehen, ryöpytettäväksi eikä uskalla tehdä päätöstä, pallottelee, miesasiakkaat ajattelevat. Miestyöntekijä sen sijaan uskaltaa tehdä päätöksen. Miesauttaja on miesasiakkaan kannalta tässä mielessä selkeämpi. Päätös tulee tai ei tule, mutta se tulee tässä ja nyt. Eli reilu puhe mies miehelle toimii parhaiten.

Tällainen miesten esiin nostama kulttuurinen ero ei ole sama asia kuin muun muassa Päivi Petreliuksen (2006) korostama ja kritikoima perinteisempi jaottelu, jossa naistytöntekijät määritellään usein miehiä tuntevammiksi ja samalla heidät nähdään ikään kuin vähemmän rationaalisina, kykenevinä objektiivisuuteen, harkintaan, puolueettomuuteen ja järjen käyttöön. Tällaisessa ajattelussa järki ja tunteet nähdään jollakin tavalla toisensa pois sulkevinä vastakohtina. Naiseus ja emotionaalisuus ja miehisuus ja rationaalisuus kuuluisivat jotenkin yhteen.

Miesten kritiikki ei suinkaan tarkoita sitä, että naistytöntekijät eivät kykenisi järjen käyttöön. Kyllä he kykenevät, mutta ajattelu ja toiminta ovat jonkin verran erilaisia kuin miesten, ja tästä syntyy ainakin ajoittain ongelmia. Jotkut miehet kyllä korostavat myös sitä näkökulmaa, että asioiden hoituminen sosiaalitoimistossa *riippuu hyvin paljon siitä työntekijästä* (Keijo). Eli työntekijöissä on eroja, ja aina erot eivät suinkaan johdu työntekijöiden sukupuolesta.

Toisaalta asiassa on kyllä toinenkin puoli, ja se liittyy miesten epäonnistumisistaan kokemaan syvään häpeään. Joidenkin miesten on helpompi puhua naiselle ja antaa myös tunnustusta naistytöntekijälle. Miesten on helpompi puhua naisille tunnepuolesta, mutta tällöinkin miehet lähestyvät asioita enemmän käytännön ja tekemisen kautta ja vasta kiertelyn jälkeen etenevät tunnepuolen teemoihin.

Ja siinä on tällainen justin tää, tällainen, että mulla on oma häpeäni tässä, että pystynkö mää paljastamaan sitä toiselle, joka myöskin on mies. Mää olen ainakin omassa työssäni tuolla havainnut semmoista. Mitä mulle ei tulisi milloinkaan kertomaan. Tällaisia herkkiä asioita, enemmän tunteitten kanssa tekemistä... Että naiselle enemmän tällaista tunnepohjaista. (Fokusryhmä 2011a.)

Esimerkiksi tehostetun tuen asumisyksikössä asuva mies sanoo suoraan, että *tämä on paras asunto tällä hetkellä, missä mää oon iki päivänä elämässäni asunut* (Pasi), ja kiittää naissosiaalityöntekijää moneen kertaan, että pisti hänet liikkeelle.

Mutta miten sosiaalityön tekemisen arkeen liittyvää mies- ja naistapaisuutta voisi muuttaa? Ensimmäinen lähtökohta varmaankin on tiedostaa tällaisten erojen olemassaolo. Emme ylipäätään voi kehittää sosiaalityötä ottamatta jollakin tapaa kantaa mies- ja naistapaisuuksiin.

3.2.5 AMMATILAISTEN NÄKÖKULMIA MIESKÖYHYYTEEN

Yksin asuvien miesten haastattelujen ohella toisena aineistona on käytetty fokusryhmäkeskustelua. Fokusryhmä (a) koostuu viidestä miesten kanssa ammatikseen työtään tekevästä ammattilaisesta Tampereen kaupungilta, seurakunnasta ja kolmannelta sektorilta. Keskustelussa käytiin läpi kolme teemaa: yksinäisten miesten köyhyyskokemuksia, heidän palvelukokemuksiaan ja palvelujen kehittämisehdotuksia. Ideana oli peilata fokusryhmässä ammattilaisten näkökulmasta miesten haastattelujen antia. Keskustelu on litteroitu ja aineistoa kertyi 43 sivua.

Fokusryhmäkeskustelu täsmensi ja aukaisi monia miesten haastattelujen esiin nostamia ajatuksia ja näkökulmia. Fokusryhmäkeskusteluja on käytetty monipuolisesti apuna miesten haastatteluaineistojen analyysissä.

Fokusryhmä avasi erityisen hyvin miesten sosiaalityökritiikkiä. Tuo kova kritiikki kohdistuu itse asiassa pääosin perusturvajärjestelmään. Siinä ei suoraan kritikoida sosiaalityöntekijöitä, vaan kritiikin kohde on huonosti toimiva perusturva. Kun miehet puhuvat Tampereen kaupungin sosiaalitoimesta, he tarkoittavat suurimmalta osin Sarviksen sosiaaliasemalla toimivaa uutta ”toimeentulotuen yksikköä”, jossa hakemukset käsitellään pääosin vain kirjallisesti. Esimerkiksi aikuissosiaalityöntekijät käsittelevät toimeentulotukihakemuksia vain, jos asiasta on sovittu erikseen asiakkaan kanssa. Erillisen sopimuksen piiriin kuuluvat mm. alle 25-vuotiaat nuoret, joilla ei ole ammatillista koulutusta. Haastatteluaineistosta vain yksi nuori mies on aikuissosiaalityön asiakas.

...kun se etuuskäsittely-yksikkö perustettiin, ja siellä ei ole sitten enää kasvokkaista kohtaamista etuuskäsittelijän kanssa, eikä ole sitä omaa työntekijää, ja hakemuskkin saattaa nykyään mennä kenelle tahansa. Niin hylkäyspäätösten tekeminen on paljon helpompaa. (Fokusryhmä 2011a.)

Joku sanoi, että eihän siellä toimeentuloyksikössä ole enää kuin vartija näkyy. Ovet ovat lukossa ja vartija... Vartija sinne heti palkattiin. (Fokusryhmä 2011a.)

Tämä toimintamalli on johtanut kirjeenvaihdon kasvuun, inhimillisen kohtaamisen vähenemiseen ja suoran ohjauksen ja neuvonnan kuihtumiseen. Työstä on tullut kasvotonta; se pitää muurin ulkopuolella, jopa eristää asiakkaitaan. Tampereen kaupungin tehokkaasta toimeentulotukityöstä on tullut pelkkä kasvoton postilaatikko, joka on toimeentulotuen yksikön ulko-oven vieressä osoitteessa Hatanpääankatu 3.

3.3 Vanhukset (Satu Ylinen)

3.3.1 VANHUUSKÖYHYYS TUTKIMUKSEN NÄKÖKULMASTA

Vanhuusköyhyysriskiin liittyvää tutkimusta

Marja Vaarama (2009) on tarkastellut syvenevää jakoa hyvä- ja huono-osaisiin lähtökohtanaan erityisesti ikääntymiseen liittyvät riskit. Vaarama (emt.) lähestyy

ikäntymiseen liittyviä riskejä fyysisen terveyden ja toimintakyvyn, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin sekä esteellisen ympäristön ja ympäristön tuen puutteesta aiheutuvien riskien kautta. Edellä mainitut ikääntymisen riskit kasaantuvat neljänteen ikään (80+). Lisäriskitekijä muodostuu siitä, että vanhimpien ihmisten joukossa moni elää köyhyysrajalla tai sen alapuolella. Vaarama toteaaakin, että vaikka iäkkäiden elämä on Suomessa keskimäärin hyvää, kaikki eivät pääse osalliseksi hyvästä elämästä. Hyvää elämää estäviä tekijöitä ovat esimerkiksi pienet tulot ja puutteelliset asunnot sekä koti- ja asumispalvelujen heikko saatavuus. Osittain osattomuudessa hyvästä elämästä saattaa olla kyse myös erilaisten hoivapalveluiden alikäytöstä (vrt. Hoidon ja hoivan taloudellinen kestävyys 2006).

Tilastokeskuksen (SVT 2009) mukaan vuonna 2009 ikääntyneiden pienituloisuus väheni. Pitemmällä aikavälillä tarkastellen ikääntyneiden pienituloisuusaste on kuitenkin edelleen korkea, lähes kaksin- tai kolminkertainen verrattuna vuosiin 1993–2004. Vanhimman väestönosan pienituloisuusriski väheni vuoden 1990 korkealta tasolta vuoteen 1997 asti, jolloin se oli lähellä väestön keskimääräistä pienituloisuusastetta. Vuoden 1997 jälkeen 75 vuotta täyttäneiden köyhyysriski kasvoi nopeasti ja oli vuonna 2007 korkeampi kuin 1990-luvun alussa. Vuonna 2008 pienituloisuusrajan alapuolelle jäi 20 prosenttia (80 000) 75 vuotta täyttäneistä. Vuonna 2009 heitä oli 10 prosenttia (noin 71 000).

Suurin pienituloisten ryhmä 2000-luvun ensi vuosikymmenellä olivat eläkeläiset, joita oli noin 172 000. 75 vuotta täyttäneestä väestöstä noin puolet on yksin asuvia, mikä sinänsä lisää köyhyysriskiä. Vuonna 2009 yksin asuvien pienituloisuusaste oli 30 prosenttia. 75 vuotta täyttäneestä väestöstä kaksi kolmasosaa on naisia, joiden pienituloisuus on yleisempää kuin ikääntyneiden miesten. 2000-luvun alkupuolella pienituloisten naisten osuus ikäluokkansa naisista oli noin kaksi kertaa niin suuri kuin vastaava miesten pienituloisuusaste. Vuodesta 2004 alkaen 75 vuotta täyttäneiden yksin asuvien naisten pienituloisuusaste on pysynyt 30 prosentin yläpuolella ja ero saman ikäluokan yksin asuviin miehiin on kasvanut. (SVT 2009.) Vaaraman (2009) mukaan köyhyys ja syrjäytyminen ovat edelleen ongelma osalla ikääntyneitä, etenkin yksin asuvia ja heikossa taloudellisessa asemassa olevia naisia, ja heidän asemansa turvaaminen odottaa ratkaisujaan hyvinvointijärjestelmiä uudistettaessa.

Viime vuosikymmenten aikana ikääntyneiden köyhyysriski on vähentynyt monessa EU-maassa, mutta köyhyysriskissä on suuria eroja EU-maiden välillä (Kautto ym. 2009). Kun tarkastelun kohteeksi otetaan kaikki eläkeläisten tulolähteet ja maksetut verot, on 1990-luvun laman jälkeisenä aikana nähtävissä eläkeläisten toimeentulon heikentyminen suhteessa palkansaajien toimeentuloon (Uusitalo ym. 2003; Rantala 2006; Rantala & Suoniemi 2007).

Eläkkeensaajien joukossa on hyvin eri-ikäisiä ja erilaisessa elämäntilanteessa olevia ihmisiä. Osittain tämä ilmenee selvinä eroina toimeentulon riittävydessä. Erityisen vaikeassa asemassa on osa kansaneläkkeen saajista ja työkyvyttömyyseläkkeen saajista. (Tuominen ym. 2008; Kautto ym. 2009.) Tutkimukset osoittavat köyhyyden kasaantuvan ikääntyneisiin, naisiin ja yksin asuviin. Suomalaisen vanhuusköyhyyden kannalta on huomattavaa, että suomalaisten naisten keskuudessa yksin asuminen on yleisempää kuin miesten keskuudessa ja iäkkäämpien keskuudessa yleisempää kuin nuorempien keskuudessa. (Ahonen & Bach-

Othman 2009.) Tutkimukset osoittavat myös, että eläkeikäisten naisten köyhyysriski on suurempi kuin eläkeikäisten miesten köyhyysriski ja että suomalaisten 75 vuotta täyttäneiden naisten köyhyysriski on erityisen suuri. (Zaidi 2006; Ahonen & Bach-Othman 2009; Kautto ym. 2009.)

Vanhuusköyhyyttä koskevan tutkimuksen tarkastelu osoittaa, että vanhuuden köyhyysriskiä on tarkasteltu useista eri lähtökohdista. Taulukkoon 4 on koottu esimerkkejä kansainvälisestä vanhuusköyhyyteen liittyvästä tutkimuksesta. Seuraavassa luodaan katsaus yksilötason, yhteisötason ja yhteiskuntatason vanhuusköyhyyteen.

Yksilötason näkökulmasta tarkasteltuna eri tutkimustuloksien on osoitettavissa, että ikääntynyt nainen on suuressa köyhyysriskissä. Suurin yksittäinen naisten köyhyysriskiä nostava tekijä on työhistorian lyhyys. Työelämän lyhyys johtuu suurimmaksi osaksi lasten kotona hoitamisesta (esim. Gazso 2005; McNamara 2007). Toinen yksilötasolta nouseva naisten köyhyysriskiä lisäävä tekijä on omaishoitajuus (Argyle 2001). On kuitenkin myös todettu, että paljon hoivaa tarvitsevat naiset ovat alttiita köyhyydelle (van Eeuwijk 2006).

Ikääntyneiden ihmisten – niin yksin elävän kuin parisuhteessa elävän – suuret lääkemenot heikentävät omalta osaltaan ikääntyneiden taloudellista tilannetta (Butler 2006). Tutkimukset osoittavat myös, että leskeys (Hungerford 2001) tai muusta syystä johtuva yksin eläminen (esim. Kim 2006; Gillen & Kim 2009) nostaa erityisesti vanhojen naisten köyhyysriskiä.

Yhteisötason näkökulmasta tarkasteltuna on nähtävissä, että kansallisiin vähemmistöihin kuuluminen on vanhuusköyhyyden kannalta riskitekijä. Tutkimukset osoittavat, että maahanmuuttajat (Brockmann & Fisher 2001; Veall 2008) ja alkuperäiskansoihin kuuluvat ihmiset, esimerkiksi Amerikan intiaanit ja Alaskan alkuperäisasukkaat (Fuller-Thomson & Minkler 2005) ovat suuressa köyhyysriskissä. Kuva vanhuusköyhyydestä täydentyy tutkimustuloksilla, joiden mukaan Yhdysvalloissa asuvien alkuperältään havaijilaisten (Browne ym. 2009) ja aasialaisten (Phua ym. 2007) köyhyysaste on korkea. Samanlainen näyttää tutkimuksen mukaan (Henderson & Tickamyer 2008) olevan tilanne myös hyvinvointiuudistusten jalkoihin jäävien Appalakkien maaseudun vanhojen naisten joukossa.

Yhteiskuntatason näkökulmasta tarkasteltuna on nähtävissä, että useat tutkimukset (esim. Bozec & Mays 2000; Kangas & Palme 2000; Dewillde & Raeymaeckers 2008) osoittavat erilaisilla sosiaali- ja asuntopoliittisilla uudistuksilla sekä eläkkeiden tasoon liittyvillä uudistuksilla olevan oma merkityksensä vanhuusköyhyyden ehkäisemisessä. Esimerkiksi Sarasa (2008) on saanut tuloksen, jonka mukaan Espanjassa toteutetulla eläkejärjestelmien uudistuksella on ollut myönteinen vaikutus eläkeläisten asemaan. Eläkkeiden lisäksi myös muiden tuloinsiirtojen vaikutuksia köyhyyteen on tutkittu (Kwon 2001).

Kangas (2008) on puolestaan tarkastellut suomalaisen kansaneläkkeen kehittymistä ja sitä, miten kansaneläkkeen tason laskeminen heijastuu vanhuusiän köyhyyteen. Tulokset osoittivat, että vain 7 prosenttia niistä, jotka eivät olleet työssäoloihinsa köyhiä, putosi köyhyyteen työelämästä pois jäätyään, kun taas jo ennen eläkkeelle jäämistä köyhänä eläneistä runsas 80 prosenttia jäi köyhyyteen myös eläkkeelle siirtymisen jälkeen. Tutkimus osoittaa myös, että köyhyys lisään-

tyy, mitä kauemmin eläkkeelläolo on kestänyt. Kangas (emt.) toteaaakin, että vaikka suomalainen eläketurva toimii kansainvälisesti katsoen kohtalaisesti, kansaneläke ei kuitenkaan takaa turvaa köyhyyttä vastaan.

Vanhuusköyhyys palveluja ja ammattilaisia koskevan tutkimuksen näkökulmasta

Väestön ikääntyminen ja sen myötä kasvava erilaisten palvelujen tarve korostavat ikääntyneiden omia kokemuksia koskevan tiedon tärkeyttä. Onhan vanhuus aikaa, jota leimaavat terveyden heikkeneminen ja siihen ja muihin elämänalueisiin liittyvät erilaiset menetykset (ks. esim. Pinguart & Sörensen 2006). Marja Vaarama (2009) onkin todennut, että on oireellista ja jopa ikäsyryjintään viittaavaa, että asiantuntijoiden arviota ikääntyneiden elämäntilanteesta ja avuntarpeista pidetään usein pätevämpänä kuin ikääntyneiden omaa kokemusta. Tutkimuksin (Struyk ym. 2006; Strydom 2008) on todettu, että vanhuusköyhyyden ehkäisemisen kannalta on tärkeää se, kuinka alueellisilla sosiaalipalveluilla ja erityisesti kotihoidolla pystytään vastaamaan vanhusten tarpeisiin. Tärkeää on myös, että julkiset palvelut jakaantuvat tulevaisuudessa tasaisesti ja ettei jako hyvin ja huonosti toimeentuleviin vanhoihin ihmisiin kasva (Gustafsson ym. 2009).

Vanhuusköyhyyttä koskevan tutkimuksen tarkastelun kautta on mielenkiintoista hahmottaa sitä, millaisena niissä näyttäytyy ammattilaisten näkökulma köyhyyden ja sen vaikutusten ehkäisemisessä. Eräässä tutkimuksessa (Conner ym. 2010) tarkasteltiin, miten ammattilaisten tapa nähdä asiakas vaikuttaa tämän mahdollisuuksiin päästä tarvitsemaansa hoitoon. Saatu tulos on tärkeä ammatilaisen ja asiakkaan näkökulmasta: jos ammattilaiset jakavat yleisen yhteiskunnassa vallitsevan negatiivisen asenteen esimerkiksi köyhää ja alkoholisoitunutta vanhaa ihmistä kohtaan, saattaa tällainen asennoituminen vaikeuttaa tämän ihmisen hoitoon pääsemistä.

Vanhuusköyhyyden kannalta on mielenkiintoinen myös tutkimus (Onolemhemhen 2009), jossa tarkasteltiin niitä haasteita, joita köyhät ikääntyneet naiset elämässään kohtaavat. Tutkimuksen tulos oli, että haastatellut naiset lievittävät köyhyyden vaikutuksia henkilökohtaisilla ja ympäristöön liittyvillä voimavaroillaan. Henkilökohtaisilla voimavaroilla tutkija viittaa sinnikkyYTEEN ja elämäkokemuksesta oppimiseen, uskonnollisuuteen ja kirkon toimintaan sitoutumiseen, olemassa olevien resurssien puitteissa toimimiseen sekä tukea antavan perheen tärkeyteen. Ympäristöstä nousevilla vahvuuksilla tutkija puolestaan viittaa kaupunkialueella asumiseen ja mahdollisuuteen nauttia julkisesta sosiaaliturvasysteemistä ja -palveluista sekä asumisyhteisön sosiaaliseen tukeen. Myös Martin-Combs ja Bayne-Smith (2000) ovat todenneet, että köyhien tummaihoisten naisten tyytyväisyys elämään on vahvassa yhteydessä perheeseen kuulumisen tunteeseen ja sosiaalisten verkostojen (esimerkiksi kirkko) kautta saatavaan tukeen sekä fyysiseen terveyteen ja turvallisuuden tunteeseen.

Browne ym. (2009) olivat omassa tutkimuksessaan kiinnostuneita sosiaalityön roolista USA:ssa asuvien eri ikäkohortteihin kuuluvien köyhien, alkuperältään havaijilaisten asiakkaiden tukemisessa. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että sosiaalityöntekijöiden on tehtävä tarvittaessa interventioita sekä mikro-, meso-

että makrotasolla tukeakseen havaijilaisten ja muihin etnisiin ryhmiin kuuluvien selviytymistä. Mikrotason interventioilla tutkijat viittaavat asiakkaiden sitouttamiseen paikalliseen uskonnollisuuteen ja perhekeskeiseen työtapaan. Mesotason interventioilla tutkijat viittaavat siihen, kuinka tärkeää sosiaalityöntekijöiden on osallistua erilaisiin yhteisöihin, joissa mukana olemisen kautta heillä on paremmat mahdollisuudet toimia esimerkiksi asiakkaiden asianajajina. Makrotason interventioilla tutkijat viittaavat siihen, että sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on varmistaa, että asiakas saa hänelle kuuluvat sosiaaliturvaetuudet. Mainitussa tutkimuksessa korostetaan myös sitä, että eri etnisiin ryhmiin kuuluvien on helpompi selviytyä köyhydessä, jos he ovat tietoisia omasta henkilökohtaisesta ja taustakulttuuristaan.

Ajankohtainen vanhuusköyhyyteen liittyvä tutkimus on myös Roffin ja Klemmackin tutkimus (2003) etsivästä ja ehkäisevästä sosiaalityöstä. Tutkimuksessa tarkastellaan internetin kautta saatavan tiedon merkitystä köyhien vanhojen ihmisten löytämisessä. Tutkijat korostavat, että sosiaalityöntekijöillä on internetin kautta mahdollisuus saada ajan tasalla olevaa kansallista ja alueellista tietoa. Tämän tiedon avulla sosiaalityöntekijöillä on mahdollisuus ”profiloida” ikääntyneet asiakkaat ja heidän erilaiset palvelutarpeensa. Tämä on tärkeää, sillä viralliset tilastot eivät tarjoa tietoa tämän hetken tilanteesta.

Taulukko 4. Kirjallisuuskatsaus kansainvälisistä tieteellisistä artikkeleista (vanhukset)

Argyle, E. Poverty, Disability and the Role of Older Carers Disability & Society 2001, 16 (4), 585–595	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Köyhyys on erityisesti vanhojen naisten ongelma. Vanhuus tuo mukanaan monenlaisia sairauksia. Vanhat naiset ovat usein omaishoitajina. Artikkelissa tarkastellaan sitä, millaisia vaikutuksia taloudellisella niukkuudella on omaishoitajuuteen. Kyse on tärkeästä teemasta, koska ikääntyneiden määrä kasvaa ja sitä myötä ikääntyneiden ihmisten väliset hoitaja–hoidettava–riippuvuussuhteet lisääntyvät.
AINEISTO JA MENETELMÄ	34 ikääntynyttä omaishoitajaa; puolistrukturoitu haastattelu
KESKEISET TULOKSET	Köyhyys rajoittaa mahdollisuuksia hankkia maksullista ulkopuolista apua, vaikka omaishoitaja toimisi jaksamisensa äärirajoilla. Hoidettavan siirtyminen laitoshoidon heikentää omaishoitajan taloutta entisestään, koska hoidettavan eläkkeet ja hoitotuki menevät hoitolaitoksen maksuun. Vanhuus, omaishoitajuus ja köyhyys liittyvät siten vahvasti yhteen.
Browne, C. & Mokuau, N. & Braun, K. Adversity and Resiliency in the Lives of Native Elders Social Work 2009, 54 (3), 253–261	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Alkuperältään havaijilaisilla (noin 0,1 % USA:n väestöstä, joista noin 60 % asuu Havaijin osavaltiossa) vanhuksilla on ei-havaijilaisiin vanhuksiin verrattuna isommat köyhyys- ja sairausluvut, heidän odotettu elinikänsä on lyhyempi verrattuna ei-havaijilaisiin ja he käyttävät vähemmän palveluja kuin ei-havaijilaiset ikäihmiset. Artikkelissa tarkastellaan sitä, miten etninen tausta voidaan ottaa huomioon palvelujärjestelmän erilaisissa interventioissa.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Alaa koskeva tutkimus; kirjallisuuskatsaus

KESKEISET TULOKSET	Oma kulttuuritausta ja kyseiseen kulttuuriin liittyvät keskeiset historialliset vaiheet yhdessä oman henkilöhistorian ja normaaliin vanhenemiseen liittyvien tekijöiden kanssa ovat osaltaan muovaamassa ihmisen elämää. Artikkelissa rakennetaan sosiaalityön hyödynnettäväksi kulttuuriperustainen toimintamalli. Malli perustuu ajatteluun siitä, että vanhenevien ja vanhojen ihmisten hyvinvointiin tähtäävissä sosiaalityön interventioissa on otettava huomioon yhtäaikaaisesti eri tasojen eli mikro- (yksilötason), meso- (yhteisötason) ja makro(yhteiskunta)tason tekijöiden vaikutukset.
Butler, S. Low-Income, Rural Elders' Perceptions of Financial Security in Health Care Costs Journal of Poverty 2006, 10 (1), 25–43	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Vanhuus tuo mukanaan monenlaisia sairauksia. Huomattava osa ikääntyneiden amerikkalaisten tuloista kuluu oman terveyden hoitamisesta aiheutuviin menoihin. Verrattuna kaupungeissa asuviin vanhuksiin monet maaseudulla asuvista ikääntyneistä ovat vähemmän koulutettuja, heidän tulonsa ovat pienemmät ja heidän asumistasonsa on huonompi. Artikkelissa etsitään ymmärrystä siitä, millaista on sellaisten maaseudulla elävien niukkatuloisten vanhusten elämä, joilla on paljon sairauskuluja.
AINEISTO JA MENETELMÄ	34 vanhustyön vapaaehtoistyöntekijää ja heidän 32 autettavaansa; haastattelu
KESKEISET TULOKSET	Lyhyiden työsuhteiden takia pienet eläkkeet, joista sairauskulut vievät suuren osan. Suuri turvattomuuden tunne koskee tulevaisuutta ja erityisesti kysymystä siitä, miten on mahdollista selvitä taloudellisesti, jos sairauskulut kasvavat entisestään.
Butrica, B. & Murphy, D. & Zedlewski, S. How Many Struggle To Get By in Retirement? The Gerontologist 2010, 50 (4), 482–494	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Viralliset köyhyysmittarit eivät anna oikeaa kuvaa vanhojen ihmisten taloudellisesta tilanteesta. Monet tutkijat kritisoivat sitä, että virallisissa mittareissa ei oteta huomioon kaikkia tuloja, veroja jne. Artikkelissa verrataan virallisten mittareiden ja todellisiin resursseihin ja tarpeisiin (esim. ns. juoksevat terveydenhoitokulut) perustuvien vaihtoehtoisten mittareiden antamaa kuvaa yli 65-vuotiaiden ihmisten köyhyysasteesta.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Tilastot; kvantitatiivinen
KESKEISET TULOKSET	Vaihtoehtoisten köyhyysmittareiden mukaan USA:ssa elää köyhydessä 0,3–1,5 miljoonaa vanhaa ihmistä enemmän kuin virallisten köyhyysmittareiden mukaan.
van Eeuwijk, P. Old-Age Vulnerability, Ill-Health and Care Support in Urban Areas of Indonesia Ageing & Society 2006, 26 (1) 61–80	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Ikääntyneiden ihmisten haavoittuvuus on yhteydessä siihen, missä määrin sukulaiset ja ei-sukulaiset ovat halukkaita ja missä määrin heidän on mahdollista antaa tarvittaessa pitkiäkin aikoja hoivaa ja huolenpitoa. Artikkelissa tarkastellaan indonesialaisten kroonisesti sairaiden hoivaa ja tukea. Eniten hoivaa tarjoavat ovat läheisiä perheenjäseniä (yleisimmin vaimo tai tytär).
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kvantitatiiviset (esim. kysely) ja kvalitatiiviset (esim. syvähaastattelu) menetelmät
KESKEISET TULOKSET	Eniten hoivaa tarjoavia ovat läheiset perheenjäsenet (yleisimmin vaimo tai tytär). Apua tarjotaan päivittäisissä asioissa ja erityissairauksissa tarvittavissa erilaisissa hoidoissa. Apu ja tuki koetaan raskaaksi, ja sen antaminen vähenee sitä mukaa, mitä vakavammasta ja pitempään kestävästä sairaudesta on kyse. Suurimmassa riskissä ovat naimattomat ja lesket, köyhät, ne joilla on vähän sosiaalisia suhteita ja ne, joiden läheinen on itsekin suuressa avuntarpeessa.

Esping-Andersen, G. & Sarasa, S. The generational conflict reconsidered Journal of European Social Policy 2002, 12 (1), 5–21	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Monet näkevät, että siinä kun ikääntyneiden taloudellinen tilanne on parantunut, lasten taloudellinen tilanne on heikentynyt. Tällainen näkemys johtuu kirjoittajien mukaan liiallisesta tilastollisiin tietoihin keskittymisestä sen sijaan, että otettaisiin huomioon kohorttinäkökulma.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kvantitatiivinen tilastoihin pohjaava tutkimus
KESKEISET TULOKSET	Lapsiin kohdistuvalla sosiaalisella sijoittamisella on vahvat ja positiiviset vaikutukset tulevaisuuden vanhuusköyhyyden vähentämiseen. Keskiössä on lapsiköyhyyden vähentäminen.
Gazso, A. The Poverty of Unattached Senior Women and the Canadian Retirement Income System: A Matter of Blame or Contradiction? Journal of Sociology and Social Welfare 2005, 32 (2), 41–62	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Kanadalainen eläkejärjestelmä, erityisesti vanhuuden turvan osalta, on yleisesti nähty yhdeksi pääasialliseksi syyksi yksin elävien naisten köyhyyskokemuksiin. Tässä artikkelissa tarkastellaan lähemmin yksin elävien naisten köyhyyden syitä.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kvantitatiivinen tilastotarkastelu
KESKEISET TULOKSET	Yksin elävien naisten köyhyyden näkeminen ”pelkästään” eläkesysteemin syyksi on liian yksinkertaista. Takana on useita erilaisia sosiaalis-rakenteellisia tekijöitä. Yksi keskeisimmistä on yksin elävien naisten koko elämänsä ajan kestänyt miehiä vähäisempi taloudellinen ansaitseminen (esimerkiksi kotona tehtävä työ ja lasten hoitaminen vie naisilta kodin ulkopuolisen työn tekemisen aikaa).
Gillen, M. & Kim, H. Older Women and Poverty Transition: Consequences of Income Source Changes from Widowhood The Journal of Applied Gerontology 2009, 28 (3), 320–341	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Vanhat yksin asuvat naiset ovat köyhyysriskissä. Artikkelissa tarkastellaan leskeytymisen vaikutuksia eri lähteistä saatuihin tuloihin ja sen vaikutuksia köyhyysriskiin.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kvantitatiivinen tilastotarkastelu; 5 799 yli 65-vuotiasta naista
KESKEISET TULOKSET	Leskeytyminen vähentää eri lähteistä saatavia tuloja huomattavasti. Jo vähäinkin sosiaaliturvaetuuksien rahallinen korottaminen vähentää köyhyysriskiä huomattavasti. Sosiaaliturvaan liittyvien sääntöjen tarkistaminen on siten tärkeää. Toisaalta on tärkeää huolehtia naisten kouluttautumismahdollisuuksista, koska koulutus mahdollistaa paremman taloudellisen turvallisuuden eläkeiässä.
Gunnarsson, E. The vulnerable life course: poverty and social assistance among middle-aged and older women Ageing & Society 2002, 22, 709–728	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Vanhat naiset ovat Euroopassa suuremmassa köyhyysriskissä kuin vanhat miehet. Artikkelissa tarkastellaan keski-ikäisten ja ikääntyneiden, ajoittain toimeentulotukea saaneiden naisten tämän hetken tulotasoa ja heidän elämänsä kulkuaan.
AINEISTO JA MENETELMÄ	14 naista; haastattelu elämänsä kulkua ja feminismin näkökulmasta

KESKEISET TULOKSET	Kaikki haastatellut naiset olivat olleet lastensa pääasiallisia huoltajia ja olivat olleet osa-aikaisissa, huonopalkkaisissa töissä. Heidän aiemmat työsuhteensa olivat taustatekijänä heidän vanhuuden aikaisiin haavoittuviin taloudellisiin tilanteisiinsa. Ruotsalainen sosiaaliturvasysteemi tukee heikosti tätä haavoittuvuutta. Jolleivät sosiaaliturvasysteemi ja sen perusteet muutu, on köyhydessä tai lähellä köyhyysrajaa eläviä vanhoja naisia tulevaisuudessa paljon.
Gustafsson, B. & Johansson, M. & Palmer, E. The welfare of Sweden's old-age pensioners in times of bust and boom from 1990 Ageing & Society 2009, 29 (4), 539–561	
TAUSTAA JA TARKOITUS	1990-luvun laman aikana eläkkeitä leikattiin ja niiden indeksisidonnaisuutta poistettiin. Artikkelissa tarkastellaan ruotsalaisten yli 65-vuotiaiden taloudellista hyvinvointia vuodesta 1990 alkaen.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kvantitatiivinen tilastotarkastelu
KESKEISET TULOKSET	Huolimatta dramaattisista eläkkeiden tasoon liittyvistä muutoksista eläkeläiset selviytyivät työssäkäyvää väestöä paremmin 1990-luvun lamasta. Laman jälkeen alkaneena taloudellisena kasvuaikana eläkeläisten tulotaso kuitenkin putosi alle työssäkäyvien tulotason ja niin ollen eläkeläisten suhteellinen köyhyys kasvoi. Tulokset osoittavat, että monien ruotsalaisten ikäihmisten tulot asettavat heidät lähelle köyhyysrajaa. Tulokset osoittavat myös, että epätasainen tulojen jakautuminen ruotsalaisten keskuudessa on lisääntynyt samaan aikaan kun omaisuus-tulot tuovat osalle ikääntyneistä paremman elintason. Lisääntyvä kahtia jakautuminen hyvin toimeentuleviin ja huonosti toimeentuleviin ikäihmisiin nostaa keskeiseksi kysymyksen julkisten palvelujen ja niiden kustantamisen jakaantumisesta tulevaisuudessa.
Hansen, T. & Slagsvold, B. & Moum, T. Financial satisfaction in old age: A satisfaction paradox or a result of accumulated wealth? Social Indicators Research 2008, 89 (2), 323–347	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että huolimatta pienistä tuloista ikääntyneet ovat nuorempia aikuisia tyytyväisempiä taloudelliseen tilanteeseensa. Tätä ns. tyytyväisyysparadoksia on selitetty ikääntyneiden paremmalla psyykkisellä sopeutumiskyvyllä.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Survey, n = 4 169
KESKEISET TULOKSET	Tulokset osoittavat, että taloudelliset tekijät ovat vahvemmin yhteydessä ikääntyneiden tyytyväisyyteen kuin aiemmissa tutkimuksissa on havaittu. Osittain tämä selittyy sillä, että ikääntyneillä on omaisuutta mutta ei velkoja. Kuitenkaan ikääntyneet, joilla ei ole omaisuutta, eivät koe itseään hyvinvoiviksi mutta ovat silti taloudelliseen tilanteeseensa tyytyväisempiä kuin nuoremmat samassa taloudellisessa tilanteessa olevat. Näin ollen nk. tyytyväisyysparadoksi on edelleen olemassa.
Henderson, D. & Tickamyer, A. Lost in Appalachia: The Unexpected Impact of Welfare Reform on Older Women in Rural Communities Journal of Sociology and Social Welfare 2008, 35 (3), 153–171	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Hyvinvointiudistuksen tarkoitus oli vähentää riippuvuutta erilaisista sosiaaliturvaetuksista mm. tukemalla työntekoa. Nuorempien kohdalla tämä tuntuukin tarkoituksenmukaiselta, mutta se ei vastaa iäkkäiden tarpeisiin.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Syvähaastattelu; Appalakkien neljän köyhän maaseutualueen sosiaaliturvaetuksien saajat (1999–2001; 2004)

KESKEISET TULOKSET	Eristäytyneissä oloissa elävät köyhät vanhat naiset kokevat vakavia ongelmia pyrkiessään sopeutumaan uudistettuun hyvinvointijärjestelmään. Alueellisen eriarvoisuuden, vähäisen sosiaalisen pääoman ja ikäsyrynnän mukanaan tuomien seurausten takia vanhojen köyhien naisten on äärimmäisen vaikea saada perustarpeensa tyydytyiksi.
Kangas, O. & Palme, J. Does Social Policy Matter? Poverty Cycles in OECD Countries International Journal of Health Services 2000, 30 (2), 335–352	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Köyhyys on perinteisesti liitetty perhevaiheeseen. Artikkelissa tarkastellaan, missä määrin köyhyysyyskylit ovat edelleen olemassa OECD-maissa. Pääkysymyksenä on, kuinka onnistuneita ovat olleet erilaiset sosiaalipoliittiset ratkaisut köyhyyden vähentämisessä. Keskiössä perhepolitiikka ja eläkkeet.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Eri maiden sosiaalipoliittisten ohjelmien ja tulonjakotietojen yhdistelyn kautta toteutettu kvantitatiivinen tutkimus
KESKEISET TULOKSET	Sosiaalipoliittiset parannukset ovat vaikuttaneet kaikissa maissa köyhyysyyskylihin. Suurimmassa osassa maita vanhuusköyhyys on vähentynyt ja nuoret ovat alimmissa tuloryhmissä vanhusten sijaan. Elämänsä vaihe ei ole enää niin tärkeä köyhyyden kannalta kuin se oli aiemmin. Kuitenkin perheiden köyhyys on edelleen angloamerikkalaisten maiden ongelma. Sosiaalipoliittiset tulonsiirrot ovat tärkeitä selittäjiä erityisesti eläkeläisten aseman parantumisessa.
Kwon, H. Income Transfers to the Elderly in Korea and Taiwan Journal of Social Policy 2001, 30 (1), 81–93	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Sosiaalipolitiikan alalla on herännyt kiinnostus laajentaa tutkimusta Euroopan ja Pohjois-Amerikan ulkopuolisiin maihin. Tämän myötä kiinnostus myös Itä-Aasian sosiaaliturvajärjestelmään on kasvanut. Artikkelissa tarkastellaan julkisia ja yksityisiä (esimerkiksi asuminen lasten kanssa tai taloudellinen ansaitseminen eläkeiässä) tulonsiirtoja Koreassa ja Taiwanissa.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kvantitatiivinen tilastoihin perustuva tutkimus
KESKEISET TULOKSET	Ikääntyneiden ihmisten taloudet ovat huomattavasti herkempiä köyhyydelle kuin nuorempien taloudet, ja erityisen köyhyysherkkiä ovat yksin elävien taloudet. Vanhuuden köyhyyttä ei ole pystytty vähentämään julkisilla eikä yksityisillä tulonsiirroilla. Julkisiin tulonsiirtoihin kohdistuu suuria odotuksia, koska eläkesysteemiä on uudistettu molemmissa maissa.
Moffatt, S. & Scambler, G. Can welfare-rights advice targeted at older people reduce social exclusion? Ageing & Society 2008, 28, 875–899	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Vaikka eläkeikäisten ja muun väestön väliset tulotasot ovat kaventuneet viime vuosina Englannissa, osa ikääntyneiden joukosta kokee edelleen suhteellista köyhyyttä. Artikkelissa tarkastellaan tehostettua etuuksista tiedottamista ja etuuksien varmistamista osana ikääntyneiden hyvinvointia.
AINEISTO JA MENETELMÄ	25 haastattelua
KESKEISIÄ TULOKSIA	Tehostettua ohjausta saavien kohdalla elämän välttämättömyyksien saavuttaminen helpottui, äkillisiin ja yllättäviin menoihin vastaaminen helpottui, hätätilanteista selviytyminen helpottui, rahahuolista johtuva stressi vähentyi. Mahdollisuudet ylläpitää sosiaalisia suhteita ja päästä palvelujen ja toiminnan piiriin vähentävät sosiaalista syrjäytymistä.

Onolemmhemhen, D. Meeting the Challenges of Urban Aging: Narratives of Poor Elderly Women of Detroit, Michigan Journal of Gerontological Social Work 2009, 52, 729–743	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Amerikan väestö vanhenee. Ikääntyneiden köyhien naisten osuus on suurempi kuin miesten osuus, ja suuri osa köyhistä vanhoista naisista asuu kaupunkialueella. Artikkelissa tarkastellaan köyhiä vanhoja naisia voimavarakeskeisyyden näkökulmasta.
AINEISTO JA MENETELMÄ	15 kaupunkilaisvanhuus-projektiin osallistunutta naista; syvähaastattelu
KESKEISIÄ TULOKSIA	Haastatelluilla naisilla on henkilökohtaisia (esim. sinnikkyys, perhe) ja ympäristöön liittyviä (esim. julkinen sosiaaliturva ja -palvelut) voimavaroja, jotka auttavat kestämaan köyhyyden.
Phua, V. & McNally, J. & Park, K. Poverty Among Elderly Asian Americans in the Twenty-First Century Journal of Poverty 2007, 11 (2), 73–92	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Auttamisjärjestelmät pohjaavat herkästi väärin mielikuviin etnisistä ryhmistä ja niiden toiminnasta, esimerkiksi siihen, että aasialaiset työllistyvät helposti ja pystyvät hankkimaan toimeentulonsa helposti ja siihen, että aasialaisten keskuudessa perheen antama tuki ja turva on itsestään selvää. Vähentääkseen taloudellisesta tilanteestaan johtuvia vaikeuksia ja ehkäistäkseen eristäytymisen riskiä tutkimuksen kohteena olevaan etniseen ryhmään kuuluvat joutuvat navigoimaan monimutkaisessa ja heille vieraassa sosiaalisessa järjestelmässä.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Vuoden 2000 väestölaskentaan liittyvä erillistilasto, joka koskee yli 60-vuotiaita laitosten ulkopuolella eläviä kiinalaisia, filippiiniläisiä, Amerikan intialaisia, korealaisia ja vietnamilaisia (N = 49 091).
KESKEISIÄ TULOKSIA	Tehokkaiden sosiaalisen tuen muotojen ja sosiaalisten ohjelmien kehittäminen edellyttää parempaa ymmärrystä kyseiseen etniseen ryhmään kuuluvien elämästä (mm. perheen ja läheisten antamasta tuesta ja sen merkityksestä) ja köyhyyden kokemuksista. Tällaisen ymmärryksen saavuttaminen puolestaan vaatii asiakkaiden omaa kieltä käyttävien ammattilaisten, mm. sosiaalityöntekijöiden, palkkaamista.
Roff, L. & Klemmack, D. The Demographics of Aging in Rural Perspective Journal of Gerontological Social Work 2003, 41 (1/2), 19–35	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Ajan tasalla olevat väestötiedot ja tulossa olevat todennäköiset väestönmuutokset ovat tärkeitä tietoja etenkin pienissä kaupungeissa ja maaseutukunnissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden kannalta. Artikkelissa tarkastellaan sitä, miten sosiaalityöntekijät pääsevät parhaiten kiinni em. ajan tasalla olevaan väestötietoon.
AINEISTO JA MENETELMÄ	Kvantitatiivinen, tilastoihin perustuva
KESKEISIÄ TULOKSIA	Viralliset tilastot eivät tarjoa ajan tasalla olevaa tietoa ikääntyneistä köyhistä ja heidän tarpeistaan. On tärkeää, että sosiaalityöntekijöillä on käytössään internet, jonka avulla he pystyvät ”profiloimaan” ikääntyneet asiakkaat ja heidän erilaiset palvelutarpeensa. Näin sosiaalityö pystyy löytämään eniten apua tarvitsevat vanhat ihmiset ja heidän suurimmat palvelujen tarpeensa.

Struyk, R. & Alexandrova, A. & Belyakov, I. & Chagin, K. Client Satisfaction with Home Care Services in Rural Russia Journal of Aging & Social Policy 2006, 18 (1), 87–105	
TAUSTAA JA TARKOITUS	Osa väestöstä elää erittäin vaikeissa oloissa: terveydentila on hyvin huono, asunnot ovat heikkotasoisia ja julkiset koti- ja muut palvelut ovat vähäisiä ja huonoja. Artikkelissa tarkastellaan em. ryhmään kuuluvien vanhusten tyytyväisyyttä saamaansa kotipalveluun.
AINEISTO JA MENETELMÄ	300 kaupunkialueella asuvaa heikkokuntoista, kotipalvelua saavaa vanhusta; haastatteluilla kerätty tieto analysoitu kvantitatiivisin menetelmin
KESKEISIÄ TULOKSIA	Haastatellut vanhukset ilmaisivat suurta tyytyväisyyttä saamiinsa yleisiin ja erityisiin palveluihin. Tutkimuksen perusteella on oletettavaa (mutta ei kyseisellä mittaustavalla todennettavissa), että koettu tyytyväisyys on yhteydessä asumisolojen vaikeuteen ja köyhyyden asteeseen sekä saatujen palvelujen laatuun. Tulokset osoittavat selkeästi, että heikkokuntoisille vanhuksille kannattaa tarjota erilaisia kotiin annettavia palveluja.

3.3.2 VANHUUSKÖYHYYS VANHUSHAASTATTELUIJEN NÄKÖKULMASTA

Elämänkulun näkökulma

Haastateltujen vanhusten tarinat osoittavat, että vanhuusköyhyys ei ainakaan heidän kohdallaan ole irrallaan heidän aiemmasta elämänsästä. Vanhuusköyhyyttä onkin luontevaa tarkastella koko vanhuutta edeltäneen elämän eli lapsuuden, nuoruuden ja aikuisuuden näkökulmasta. Tällaista lähestymistapaa puoltaa esimerkiksi Eija Starkin vuonna 2002 tekemä tutkimus, jossa tarkastellaan agraariköyhyyden muistoja nykyhetkessä 22 omaelämäkerran pohjalta. Stark tarkoittaa agraariköyhyyden käsitteellä maaseudulla ja usein myös kirkonkylissä ym. asutuskeskuksissa 1950-luvulle saakka esiintynyttä köyhyyttä. Kyseinen aika on aikaa ennen kattavaa valtiollista sosiaaliturvaa. Omaelämäkertojen kirjoittajat kuvaavat nykyistä elämäntapaansa jatkumona menneisyydessä koetulle agraariköyhyydelle.

Mitä kertovat haastatellut naiset omasta elämänsästä? Useimmilla haastatelluista vanhuksista on takana köyhyyden ja niukkuuden värittävä *lapsuus*. Lapsuuden aikaista köyhyyttä ei kuitenkaan muistella pahalla. Erityisen vahvasti haastatteluissa nousi esiin se, kuinka helppoa ruoan saanti oli köyhissäkin oloissa. Elämä maaseudulla perustui maanviljelyyn, joka mahdollisti ruoan saamisen omasta takaa.

Moni haastatelluista kertoo menettäneensä äitinsä ollessaan itse vielä lapsi. Yleisimmin menetys tapahtui äidin kuoleman takia. Muutama haastateltu kertoo kuitenkin äidin lähteneen kotoa uuden miesystävän takia. Äidin menettäminen näin tuntuu olevan vielä vanhuudessaakin hyvin kipeä kokemus. Haastateltujen kannalta äidin lähtö merkitsi vastuunottoa nuoremista sisaruksista ja maataloon kuuluvista tehtävistä, mm. navettatöistä. Monen haastatellun kohdalla lapsuuden aikaan liittyy kokemus isän liiallisesta alkoholinkäytöstä, joka paheni ja kärjistyi etenkin äidin kotoa lähdön jälkeen. Lapsuuden muistoja sävyttävät siten suru, menetys, luopuminen ja kova työnteko. Moni haastatelluista kertoo, että olisi

halunnut keskittyä enemmän koulun käymiseen, mutta kotona tehtävän työn määrä ei antanut siihen mahdollisuutta.

...kotona kasvimaista... että kyllä me siellä pärjättiin. Perunat saatiin ja kaikki noi kasvikset ja semmoiset. Mutta ei me kotoa olla saatu mitään perintöjä. Meillä oli vaan tällainen huono mökki. (Siiri, 71 v)

Kyllä mä muistan... kerran kävelin Pispalasta kauppahalliin silakkajonoon aamulla. Vaikka olin vasta yhdeksän vanha. Kun isä ja äiti meni töihin, ei ne kerinny silakoita hakemaan. Sitten menin ja en ollenkaan muista pahalla, oikein naurattaa jälkepäin. (Aune, 81 v)

Monella haastatelluista työntäyteinen lapsuus jatkui työntäyteisenä nuoruutena piikana sukulaisten tai perhetuttujen luona. Piikana olemista muistellaan vielä vanhanakin raskaana aikana, johon ei sisältynyt vapaa-aikoja. Nuoruuden sanotaankin kuluneen arjen ja pyhien läpi jatkuneessa työnteossa. Useimmat haastatelluista solmivat avioliiton hyvin nuorena. Ajan hengen mukaisesti äiti hoiti lapset kotona, ja kun lapset aloittivat koulunkäynnin, haastatellut siirtyivät työelämään. Koulutuksen puutteen takia työtehtävät olivat pääasiassa pienipalkkaisia, lyhytkestoisia siivous- tai tehdastöitä.

Me oltiin eri paikoissa, mutta siskoni lähti neljätoistavuotiaana maailmalle. Niin läksin minäkin. Me on molemmat lähdetty neljätoistavuotiaana maailmalle. Ja ihan jouduttu elättämään itsemme neljätoistavuotiaasta asti. (Mirja, 70 v)

No kun mä oon neljäntoista vanhana menny töihin... (Selma, 81 v)

Aikuisuus näyttäytyy tarinoissa aikana, jota värittävät taloudellinen niukkuus ja jatkuva ahdistus rahojen loppumisesta. Monen haastatellun kohdalla avioliitto oli loppunut avioeron tai puolison kuoleman takia keski-iässä, ja se johti pitkään jatkuneeseen yksinhuoltajuuteen. Haastatellut kertovat ottaneensa vastaan kaiken saatavilla olevan työn, huolimatta työsuhteiden lyhyydestä ja palkan pienuudesta. Tähän elämänvaiheeseen näyttää liittyvän vahva häpeän tunne omasta ja lasten köyhyydestä. Haastateltujen tarinoissa näkyykin, kuinka selvästi lasten kotihoito ja lyhyt, pienipalkkainen työelämä vaikuttavat taloudelliseen toimeentuloon haastatteluhetkellä eli vanhuuden elämänvaiheessa. Useimpien haastateltujen työeläke on niukka, ja joillakin se on lähes olematon. Osalla haastatelluista taloudellinen tilanne oli keski-iässä kohtuullinen parempipalkkaisen aviomiehen ansiosta.

Mää oon aina sen luontonen ihminen ollut, että mää vaikka istun sontakasan päällä, kun mää vaan siitä palkan saan, millä mää pystyn itelleni leivän ostaan... (Alli, 82 v)

Ja sitten kun on eronnut niin joutuu yksin huolehtii kaikki... (Siiri, 71 v)

Edellä lyhyesti esitetyt haastateltujen lapsuuteen, nuoruuteen ja aikuisuuteen liittyvät tiedot ja suorat sitaattit avaavat ymmärrystä vanhuusköyhyiden taustatekijöistä. Lapsuuden aikainen köyhyys pakotti haastatellut varhaiseen työntekoon

ja vastuunottoon, mikä esti peruskoulutuksen hankkimisen. Peruskoulutuksen puuttuminen oli nuoruuden aikana este ammatillisen koulutuksen hankkimiselle. Ammatillisen koulutuksen puuttuminen puolestaan oli kautta aikuisuuden vaikuttamassa siten, että haastateltujen työelämä koostuu lyhyistä, pienipalkkaisista työsuhteista (osalla ei ollut takanaan yhtään kodin ulkopuolista työsuhdetta). Lyhyiden työsuhteiden ja lasten kotona hoitamisen takia haastatelluille keriyi vanhuuden turvaksi ainoastaan vähäinen tai aivan olematon työeläke. Haastatteluiden tekemisen hetkellä niillä, joilla oli kansaneläkkeen ja vaikka niukankin työeläkkeen lisäksi tuloinaan leskeneläke, oli parempi taloudellinen tilanne kuin niillä, jotka olivat vailla leskeneläkettä.

Vanhuusköyhyys haastateltujen elämänhallinnan näkökulmasta

Haastateltujen vanhusten tarinat elämästään osoittavat, että köyhyys on ilmennyt varsin samanlaisena heidän kaikkien elämänsäkulussa. Mielenkiintoinen kysymys on, onko myös vanhusten suhtautuminen köyhyysyteen samanlaista. Tarinat osoittavat, että haastatellut vanhukset suhtautuvat köyhyysyteen eri tavalla. Erilaisten suhtautumistapojen perusteella haastatellut on mahdollista jakaa kolmeen tyyppiin.

Köyhyys on sinnittelyä

Osa haastatelluista ($n = 8$) sijoittuu tyyppiin *köyhyyden kanssa pärjäävä myönteinen sinnittelijä*. Sinnittelijä kokee terveytensä useista sairauksista huolimatta suhteellisen hyväksi. Sinnittelijä osallistuu mielellään eläkeläisten matkoihin. Hän nauttii ystävien seurasta ja auttaa mielellään ystäviään aina kun vain voi ja osaa. Sinnittelijä on luonteeltaan seurallinen, ja hän huolehtii ulkonäöstään ja koko hyvinvoinnistaan. Sinnittelijä ottaa mielellään vastaan apua sosiaalityöntekijöiltä ja kotihoidon työntekijöiltä. Avun vastaanottaminen sosiaalityöntekijöiltä merkitsee sitä, että sinnittelijällä on mahdollisuus nauttia erilaisista hänelle kuuluvista sosiaaliturvaetuksista. Hän ottaa myös mielellään vastaan apua vapaaehtoistyöntekijöiltä. Huolimatta lasten ja lastenlasten yhteydenpidosta ja sen tärkeydestä sinnittelijä kertoo kokevansa itsensä joskus hyvin yksinäiseksi.

Sinnittelijä kokee elämänlaatunsa hyväksi, vaikka hänen taloudellinen tilanteensa on tiukka ja hän joutuu jatkuvasti säästämään ”kaikessa”, esimerkiksi ruoassa, sähkössä ja bussilipuissa. Sinnittelijällä on isot lääkemenot, mutta hän ei jätä rahapulan takia ostamatta lääkkeitä eikä hän myöskään jätä käymättä lääkärissä. Jatkuva, eri elämänaalueilla vaikuttava taloudellinen niukkuus, monet sairaudet ja ajoittainen yksinäisyys eivät näytä horjuttavan sinnittelijän peruspositiivista suhtautumista nykyisyyteen ja tulevaan.

...tuntee itsensä yksinäiseksi, koska kaikki kaverit on jo menny. (Alma, 90 v)

...jos ei tätä huumorilla ota tätä elämää, niin tulee aika synkäksi. (Venla, 84 v)

Se on se Mummon Kammari niin tärkeä paikka. (Venla, 84 v)

...hän [sosiaalityöntekijä] oli ihana ihminen. Sano, että jos on vaikeuksia, niin niissä autetaan. (Kreeta, 84 v)

Köyhyys on luopumista

Osa haastatelluista (n = 4) sijoittuu tyyppiin *köyhyyden katkeroittama luopuja*. Luopuja kertoo, että hänen kaikki rahansa kuluvat asumiseen, ruokaan ja lääkkeisiin. Hän tuntuu kokevan aika ajoin voimakastakin katkeruutta siitä, että hänen taloudellinen tilanteensa on pakottanut hänet luopumaan teatterissa ja konserteissa käymisestä. Luopuja kertoo kulttuurin tuoneen aikaisemmin suurta iloa hänen arkeensa. Katkeralla luopujalla saattaa olla takanaan ”sosiaalinen romahdus”: hän on joutunut luopumaan aikuisuuden aikaisesta suhteellisen vauraasta elämästä laman ja perheelle langenneen velkataakan takia. Osittain tästä kumpuaa hänen katkeruutensa. Lapset ja lastenlapset ovat luopujalle tärkeitä, ja hän haluaa auttaa heitä omasta taloudellisesta niukkuudestaan huolimatta.

Katkeralla luopuja suhtautuu kriittisesti yhteiskuntaan ja sen eriarvoisuuteen. Osin kriittisyys nousee yhteiskunnan suhtautumisesta vanhoihin ihmisiin ja osin eläkkeiden niukkuudesta. Katkeralla luopujalla on varsin kielteinen suhtautuminen myös sosiaalityöntekijöitä ja seurakuntaa kohtaan. Jatkuva niukkuus, pakko luopua itselle tärkeistä asioista ja katkeruus yhteiskuntaa ja vanhusten asemaa kohtaan näyttävät horjuttavan köyhyyden katkeroittaman luopujan uskoa elämään ja tulevaisuuteen.

...sitä täytyy hamstrata sitten ja sit mä jaan sen lapsille. (Mirjami, 67 v)

...annan pojallenikin, kun poika on kans tämmöinen köyhä. (Siiri, 71 v)

...toimeentulotuessa, sosiaalipuolella, ne ei oo läsnä ihmisen elämässä. (Toini, 67 v)

...seurakunta ei mielellään anna... se tota on. ...antaa, mutta siellä käydään semmoinen kuulustelu, että... (Suoma, 79 v)

Köyhyys on itsensä laiminlyömistä

Osa haastatelluista (n = 8) sijoittuu tyyppiin *ahdistuksen masentama itsensä laiminlyöjä*. Itsensä laiminlyöjä kokee suurta yksinäisyyttä. Hän elää eristäytynyttä elämää eikä osallistu elämään kodin ulkopuolella. Osa muuten täysin eristäytynyttä elämää viettävistä haastatelluista käy kuitenkin kirkossa, josta saa kertomansa mukaan voimia. Eristäytymisen takana on osittain se, että kaikki osallistuminen maksaa ja yleisilläkin kulkuneuvoilla kulkeminen on liian kallista. Osin eristäytyneisyyden takana on jaksamattomuus: seuralämä vaatii aktiivisuutta, jota itsensä laiminlyöjällä ei ole. Jatkuva taloudesta huolehtiminen, rahan laskeminen ja lainaaminen lapsilta on kuluttanut itsensä laiminlyöjän voimavarat loppuun. Itsensä laiminlyöjä kokee syvää ahdistusta ja masennusta. Hän suhtautuu kriittisesti avun hakemiseen sosiaalitoimesta, eikä kirkon diakoniatyökään saa häneltä myönteistä palautetta.

Itsensä laiminlyöjän toiminta on riskikäyttäytymistä. Se ilmenee esimerkiksi siten, että hän ei osta lääkärin määräämiä lääkkeitä ja jättää rahapulan takia käyttämättä sovittuja lääkäriaikoja ja erilaisia hoitoaikoja (esimerkiksi fysioterapia). Monien sairauksien hoitaminen edellyttäisi terveellisen ruoan (esimerkiksi kala, vihannekset ja hedelmät) syömistä, mutta itsensä laiminlyöjä joutuu tyytymään halvempaan ja samalla usein epäterveellisempään ruokaan (esimerkiksi makkara). Monille epäterveellisen ruoan syöminen on todellinen terveysriski (esimerkiksi diabeteksen takia).

Itsensä laiminlyöjän elämää varjostaa se, että hänellä ei ole säästöjä, joihin voisi turvautua yllättävän menon tultua. Itsensä laiminlyöjä -tyyppiin kuuluvien vanhusten taloudellinen tilanne onkin heikoin. Yhä syvenevä velkakierre toistuvine korkeakorkoisine pikavippeineen ja kulutusluottoineen ei anna köyhyyden kierteen katkaisemiseen minkäänlaista mahdollisuutta. Totaalinen yksinäisyys, eristäytyneisyys, lääkkeiden syömättä jättäminen, lääkäriaikojen käyttämättä jättäminen ja syvenevä velkakierre horjuttavat vahvasti itsensä laiminlyöjän uskoa elämään ja tulevaisuuteen. Sosiaalityön ja palvelujärjestelmän kannalta katsottuna itsensä laiminlyöjien joukko on monella tavalla haasteellisin ryhmä köyhiä vanhuksia.

...yksinäisyys on kaikista kauheinta. (Aune, 81 v)

...hengissä pysyy mutta elää ei voi. (Irja, 73 v)

...[sosiaalityöntekijän luo] on vaikea päästä ja siellä ollaan niin tylyjä eläkeläisiä kohtaan. (Mirja, 70 v)

...sille [kotiapu] ei kuulu mitkään työt enää. (Taimi, 84 v)

...[kirkon diakoniatyö] on tyhjää, pitää ensin tilata aika, ensin ruokalappu ja sitten jonottamaan... En jaksa jonottaa. (Mirja, 70 v)

...saattaa olla, että jää 5 euroa käteen, kun laskut on maksettu. (Lempi, 70 v)

...voi kun mä pääsisin pian pois täältä... Ei mulla oo tulevaisuutta. (Mirja, 70 v)

3.3.3 AMMATILAISET POHTIMASSA VANHUUSKÖYHYTTÄ

Kaikilla haastatelluilla ammattilaisilla (n = 12) oli vuosien kokemus työskentelestä vanhusasiakkaiden kanssa. Ammattilaisista kuusi oli sosiaalityöntekijöitä, kaksi oli sosionomeja, yksi sairaanhoitaja, yksi aluetyöntekijä, yksi hoiva-alan yksityisyrittäjä ja yksi kotipalvelutyöntekijä. Haastatelluista hoiva-alan yrittäjä ja kotipalvelutyöntekijä suorittivat haastatteluhetkellä sosiaalityön opintoja. Ammattilaisten haastatteluista kertyi litteroitua tekstiä 90 sivua.

Ammattilaisten haastatteluissa nousi esiin kolme näkökulmaa vanhuusköyhyyteen. Niistä ensimmäinen on nimetty elämänkulun näkökulmaksi, ja se perustuu ammattilaisten näkemykseen vanhusasiakkaiden menneeseen elämään liittyvistä köyhyttä omalla tavallaan selittävistä tekijöistä. Toinen ammattilaisten puheista nouseva kokonaisuus liittyy köyhyyden aiheuttamiin haittoihin tai jopa

vaaroihin vanhuksen elämässä. Tämä on nimetty riskinäkökulmaksi. Kolmas ammattilaishaastatteluissa esiin noussut teemakokonaisuus valottaa ammattilaisten omia näkemyksiä palveluista ja palvelujen kokonaisuudesta. Kaikissa mainituissa näkökulmissa nousee esiin osittain samoja asioita ja tekijöitä kuin vanhushaastatteluissa. Ammattilaisten haastatteluiden kautta on myös mahdollista luoda pieni katsaus siihen, millaisia keinoja ammattilaisilla on helpottaa vanhuusköyhyyden yksilötason seurauksia.

Vanhuusköyhyys on jatkumo elämänkulussa

Puhuessaan vanhusasiakkaidensa nykyisestä köyhyydestä ammattilaiset peilasivat sitä heidän menneisyyteensä. Haastatellut totesivat, että tämän päivän vanhat ihmiset ovat tottuneet niukkuuteen. Moni asiakkaista ei ole ammattilaisten mukaan koskaan elänyt muutoin kuin niukkuudessa. Ammattilaiset näkevät yhtenä selvänä syynä vanhuusköyhyyteen asiakkaidensa patkittaisen työhistorian ja sen myötä pieneksi jääneen eläkekertymän. Myös työelämän aikaiset sairastelut ovat osaltaan pienentämässä eläkekertymää.

Miten niukkuus näkyy vanhusasiakkaiden elämässä? Ammattilaiset kertovat, että vanhusasiakkaiden köyhyys tulee näkyviin kotikäynneillä. Kotikäynnit koskettavat yleensä vanhusasiakkaita, joilla on toimeentulotukiasiakkuus. Niukkuus näkyy kaiken aikaa ja kaikessa tapahtuvana säästämisenä. Tämä tarkoittaa säästämistä mm. ruoassa, puhtaudessa ja asumisessa. Puhtaudessa säästäminen tarkoittaa sitä, että pesuaineita ja esimerkiksi ”tiskirättejä” ei osteta. Se tarkoittaa myös sitä, että jos on pakko ostaa vaatteita, ne ostetaan kirpputorilta. Kirpputorilta ostetaan myös huonekaluja, jos esimerkiksi vanha ruokapöytä on hajonnut. Vanhusasiakkaiden köyhyys siis näkyy kotikäynneillä. Ammattilaiset pohtivatkin, miten tulee näkyviin niiden asiakkaiden köyhyys, joilla ei ole olemassa minkäänlaista sosiaali- tai terveydenhuollon asiakkuutta.

Aikamme ikäihmiset ovat tottuneet elämään niukoilla.

Köyhän ihmisen asunto? On se aika riisuttu, mun mielestä. Parhaimmillaan se asunto on aivan tyhjä.

Ihmisen elämänhistoria pitkälti määrittää sen, millainen taloudellinen tilanne ikäihmisellä on.

Ammattilaiset puhuivat paljon vanhusasiakkaiden häpeästä ja häpeän tunteesta. He kertovat, että häpeän tunne nousee asiakkailla herkästi ja voimakkaana erityisesti niissä tilanteissa, joissa ammattilaiset ehdottavat asiakkailleen toimeentulotuen hakemista. Toimeentulotuki rinnastuu vanhusasiakkaiden mielessä heidän elämänkulkunsa näkökulmasta kunnalliseen köyhäinhoitoon. Köyhäinavun varaan joutumista pidettiin heidän nuoruudessaan häpeällisenä ja se leimasi saajan toisista eli kunnasta riippuvaiseksi.

Ammattilaisten mukaan vanhuusköyhyyteen liittyy eräänlainen puhumattomuuden muuri: köyhät vanhat ihmiset eivät puhu köyhyydestään, koska sitä hävetään. Miten häpeän tunne näkyy? Ammattilaisten mukaan häpeän tunne näkyy siinä, että se estää vanhusta *hakemasta* apua ja se jopa estää vanhusta *otta-*

masta tarjottua apua vastaan. Se ilmenee myös niin, ettei haluta kenenkään, esimerkiksi omien lasten tai tuttavien, tietävän omasta vaikeasta tilanteesta. Häpeä nostaa monia kysymyksiä, joiden eteen ammattilaiset joutuvat lähes päivittäin. Mikä on vanhuksen itsemääräämisoikeus? Kuinka itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan niin, ettei vanhusta jätetä heitteille, mutta samalla annetaan hänen säilyttää itsekunnioituksensa?

Kuka ottaa vastuun näistä ikäihmisistä? Tällä hetkellä tunne ”kriisistä toiseen” –selviytymisstrategiasta.

Tosi harva myöntää oikeasti, millaisessa jamassa oikeasti on.

...yhteiskunnan apua ei haluta hakea, mikä saattaa johtaa lopulta taloudellisen ahdingon syvenemiseen...

Köyhyys näyttäytyy palveluista kieltäytymisenä.

Monesti työhistoria on ollut heikohko... On ollut satunnaisia töitä eli ollaan just sillä pelkällä kansaneläkkeellä...

Vanhuusköyhyys on monimuotoinen riski

Haastattelut osoittavat, että vanhustyön näkökulmasta katsottuna päihdeongelmaiset vanhukset, mielenterveysongelmaiset vanhukset ja ikääntyneet maahanmuuttajat tai paluumuuttajat sekä kaltoin kohdellut vanhukset ovat erityisen suuressa köyhyysriskissä. Maahanmuuttaja- ja paluumuuttajavanhusten osalta keskeistä olisi heitä koskevan eläkejärjestelmän uudistaminen. Tästä nousee tärkeitä kysymyksiä, jotka koskettavat tämän päivän vanhustyötä ja ehkä vielä selvemmin vanhustyön lähitulevaisuutta. Ammattilaiset pohtivat, mitä tulee tarkoittamaan vanhustyön kannalta esimerkiksi se, että vanhusten päihdeongelman ennustetaan lisääntyvän ja se, että taloudellisen tilanteen heikkous ja päihdeongelmien kasvu ja mielenterveysongelmien lisääntyminen limittyvät toisiinsa. Edelleen haastatteluissa nousi esiin kysymys, mitä tarkoittaa vanhustyön kannalta se, että Suomeen tulee jo nyt ja lähitulevaisuudessa todennäköisesti lisääntyvästi maahanmuuttajia. Esiin nousi myös kysymys siitä, miten auttaa läheistensä taloudellisesti hyväksi käyttämään vanhusta, jolla on vaikeuksia selviytyä eläkerahoillaan yksin, saati sen jälkeen kun rahoista osa häviää toisten käyttöön.

Yksi suuri riskitekijä vanhusten elämässä on se, että vanhusasiakkaille ei ole säästöjä, vararahastoa. Tämä tuli esiin myös vanhushaastatteluissa. Näin ollen köyhän vanhuksen elämän voi sanoa olevan nuoralla kävelyä: kaikki yllättävät menot (esimerkiksi äkillinen sairastuminen tai tapaturma) kaatavat talouden. Kun ottaa huomioon sen, miten todennäköistä vanhuuden ikävaiheessa on sairastua äkillisesti tai esimerkiksi kaatua, saattaa vanhuksen arjen elämä olla jatkuvaa varomista ja varuillaan olemista.

Tarjotuista palveluista kieltäytyminen merkitsee monenlaista riskiä vanhusasiakkaiden kannalta. Yksi kieltäytymisen kohde on kotipalvelu. Ammattilaisten näkemys on, että yksi syy kotipalvelusta kieltäytymiseen on se, että asiakkaille ei ole tietoa mahdollisesta maksualennuksesta tai maksuvapautuksesta. Erään so-

siaalityöntekijän kertoman mukaan kotiutustiimin kahden viikon ilmaiset palvelut otetaan vastaan, mutta tämän jälkeen mahdollisesta kotipalvelusta kieltäydytään. Ammattilaiset kertovat, että ruokapalvelusta kieltäytyminen sen kalliin hinnan takia on köyhien vanhusten kohdalla yleistä, mikä on hyvinvoinnin kannalta suuri riski. Ammattilaisten kertoman mukaan vanhat ihmiset syövät epäterveellisesti, esimerkiksi makkaraa, koska terveelliseksi luokiteltu ruoka on kallista. Toisaalta kieltäytyminen kuljetuspalveluista saattaa johtaa täydelliseen eristäytymiseen, mikä on riski mielenterveyden kannalta. Ammattilaisten kertomuksista ilmenee, että osa vanhuksista ei tapaa omaisiaan, koska yleisilläkin kulkuneuvoilla kulkeminen on heille liian kallista. Monet vanhukset joutuvat myös kieltäytymään eläkeläisille tarkoitetuista retkistä, koska niihin ei ole varaa.

Työntekijöiden puheista käy ilmi, että yksi suuri riski köyhille vanhuksille on se, että he laiminlyövät terveystensä hoitamisen. Tämä oman terveyden laiminlyönti tuli esille myös vanhushaastatteluissa. Haastatellut työntekijät kertoivat, että vanhusasiakkaat peruvat rahan puutteen takia sovittuja lääkäriaikoja ja jättävät ostamatta lääkärin määräämiä lääkkeitä. Köyhyys on siis iso riski toimintakyvyn säilymisen kannalta.

Kuten jo edellä on todettu, ammattilaisten mielestä vanhuusköyhyyden takaa löytyy asiakkaiden tiedon puute heille kuuluvista etuuksista. Ammattilaisten mielestä vanhustyössä onkin kaikin mahdollisin keinoin ja kaikissa mahdollisissa tilanteissa varmistettava, että vanhuksilla on tieto heille kuuluvista etuuksista. Samoin on varmistettava, että vanhukset saavat apua etuuksien hakemisessa. Ammattilaisten haastatteluista välittyy kuitenkin näkemys, jonka mukaan vanhustyön palvelujärjestelmässä on liian kiireistä ja siinä on liian vähän työntekijöitä. Asiakkaan kannalta on erityisen ongelmallista se, että eri toimijat eivät tunne toistensa työtä. Haastatteluista välittyy myös näkemys palvelujärjestelmän monimutkaisuudesta ja sirpaleisuudesta.

Puheista välittyy myös näkemys Tampereella käytössä olevasta tilaaja-tuottajamallista, jonka perusteet lähtevät asiakaslähtöisyydestä mutta joka ammattilaisten näkemyksen mukaan ei sovellu sosiaali- ja terveyssektorille ja joka on etäällä tavallisen ihmisen arjesta. Puheissa tulevat esiin myös palvelujen ja etuuksien saamisen tiukat kriteerit. Keskeiseksi nousee kysymys siitä, olisiko vanhuusköyhyyden joitain seurauksia mahdollista vähentää tai jopa poistaa kokonaan, jos avun saamisen kriteerit olisivat väljempiä.

*...jos saadaan tarpeeksi iso kasteluongelma, sitten pystyy kaupungin kautta vai-
pat ottaan, mutta... jos sulla on lievempi, mutta sillain että patjat kastuvat...
kaikki tällaiset. Samat vaatteet... yhdet sukkahousut ja yhdet kalsarit... Mä
en osaa selittää sitä. Pitää nähdä... kun siellä ei ole niin kuin mitään...*

*He ovat todella niin kuin kädestä suuhun. Ja ilman minkäänlaista turvaa, va-
raturvaa...*

Köyhyys näyttäytyy lääkäriaikojen perumisena.

*Lääkehoitoja saatetaan jättää ottamatta sen takia, et yksinkertaisesti niihin ei
ole varaa.*

Sitten se eristäytyminen on niin kumminkin sitten semmoista syvää, että kun...

...jos sä olet kymmenen vuotta, kaksyt vuotta ollut siellä kämpässä... Se on aika haasteellinen tehtävä saada sieltä yhtäkkiä Ikäpisteeseen kyseleen kulttuuria...

He ei suostu lääkäriin menemään tai ilmoittamaan, koska se [kaltoinkohtelija] on oma rakas lapsi.

Ikäihmisten palvelujärjestelmä on viidakko, josta kotona asuvan ikäihmisen on haasteellista löytää etsimäänsä apua, mikäli lähipiirissä ei ole osaavia ja huolehtivia omaisia.

Tilaaaja-tuottajamalli... viis siitä tuleeko ihminen autetuksi.

Se, että toimijat eivät tunne toistensa työtä, vaikeuttaa asiakkaan tilannetta.

Näinkään ei ehkä nyt saisi toimia, mutta joskus on kyllä työntekijät tuonut vaikka omasta pakkasestaan jotain... Vähän hiutaleita, että on saatu... marjapuuro.

4 Yhteenveto, johtopäätökset ja kehittämisisideat

4.1 Yksinhuoltajien köyhyys – yhteenvetoa

Yhteenvetona voidaan todeta, että tutkimuskirjallisuuden tuottama kuva yksinhuoltajanaisten köyhyydestä vastaa monilta osin haastatteluaineistomme johtopäätöksiä. Tutkimusten mukaan yksinhuoltajien asema on pohjoismaissa hyvinvointiyhteiskunnassa lähtökohtaisesti suhteellisen hyvä niin työmarkkina-aseman kuin palvelujärjestelmänkin kannalta. Kuitenkin työllisyystilanteen heikentyminen kohdistuu erityisen voimakkaasti yksinhuoltajiin, joilla ei hoivavastuunsa vuoksi ole mahdollisuutta ottaa vastaan mitä tahansa tarjolla olevaa työtä. Kulu-neella vuosikymmenellä yksinhuoltajien siirtymistä etuusjärjestelmien piiristä työmarkkinoille on pyritty lisäämään erilaisten aktivointitoimenpiteiden avulla. Työmarkkinoille siirtymisen esteenä on kuitenkin suomalaisessa yhteiskunnasakin monia tekijöitä kunnollisten liikenneyhteyksien puuttumisesta sopimatto-miin työvuoroihin. (Vrt. DeBord ym. 2000; myös Barnes 2008.)

Työelämään siirtyville naisille pyrkimykset merkitsevät usein työn ja perheen yhteen sovittamisen ristiriitaa, aikapulaa ja kuormittumisen kokemuksia (Gazso 2007). Tässä tutkimuksessa ainoastaan yhdellä haastatellulla oli pysyvä työpaikka muiden sinnitellessä erilaisissa määräaikaississa työsuhteissa. Monet pyrkivät aktiivisesti työmarkkinoille, vaikka se merkitsi heille suuria haasteita arjen hoi-vavastuiden organisoinnissa eikä palkkatyöstä tuntunut olevan sanottavaa hyötyä sosiaaliturvaetuuksien varassa elämiseen verrattuna.

Kirjallisuuden kuvaukset (ks. McIntyre ym. 2003) vähävaraisten yksinhuol-tajaäitien köyhyyskokemuksista todentuivat myös tässä tutkimuksessa. Haasta-tellut naiset kokivat ahdistaviksi rajalliset valinnanmahdollisuudet eri elämän-alueilla joutuessaan tinkimään perheensä ruoka- ja vaatemenoi-ista, matkustami-sesta, vapaa-ajasta ja virkistäytymisestä. Naiset kuvasivat myös alakuloisuutta, stressikokemuksia ja voimattomuutta elämäntilanteensa keskellä. He olivat ke-

hittäneet erilaisia strategioita säädellä mielialaansa ja tunnetilojaan. (Ks. Silverstein ym. 2010.) Kuitenkin heille tuotti samalla tyydytystä kokemus selviytymisestä vaikeiden ulkoisten olosuhteiden keskellä, elämänhallinnasta ja onnistumisesta äitiyden haasteissa (ks. McIntyre ym. 2003, 321–327; myös Krok 2009).

Tutkimuskirjallisuuden havainnot (Attree 2005) yksinhuoltajaäitien suppeista ”luonnollisista” tukiverkostoista todentuivat myös tässä aineistossa. Samalla virallisen palvelujärjestelmän tarjoama tuki oli vähäistä, ellei perheessä ollut toimeentulovaikeuksien lisäksi muita sosiaalisia ongelmia. Myös kokemukset asioimisesta palvelujärjestelmässä ovat usein kielteisiä. Palvelujen piiriin on vaikea päästä, mutta tässä aineistossa ei tullut esille yksinhuoltajaäitien kokemuksia leimautumisesta riittämättömiksi vanhemmiksi. (Ks. emt.)

Kuudentoista tamperelaisen yksinhuoltajan haastatteluaineiston perusteella voidaan todeta, että haastatellut yksinhuoltajanaiset sinnittelevät eri-ikäisten lastensa kanssa vaikeassa elämäntilanteessa vuodesta toiseen saamatta riittävästi apua elämäntilanteeseensa. Naiset, joiden keski-ikä oli 40 vuotta, elivät jatkuvien toimeentulovaikeuksien keskellä ja joutuivat kohtamaan niiden haasteet arjessaan. Pysyvien työsuhteiden puuttuessa lyhyet työssäolojaksot eivät olleet parantaneet tuntuvasti heidän tilannettaan, sillä sosiaaliturvaetuudet leikkautuvat pois työllisyysjaksojen aikana. Myös pääsy viimesijaisen toimeentuloturvan piiriin koettiin vaikeaksi. Naisten haastattelukuvauksissa korostui lasten tarpeiden ensisijaisuus omiin tarpeisiin verrattuna. Arki köyhyyden keskellä näyttäytyi henkisiä voimavaroja kuluttavana taiteiluna mahdottomissa taloudellisissa olosuhteissa. Perheenäideillä oli jatkuva huoli rahojen riittämisestä ruokaan ja muihin päivittäisiin menoihin, vaatteita ja kestokulutushyödykkeitä jouduttiin hankkimaan kirpputoreilta ja liikkumista kaupungin sisällä rajoittamaan bussirahojen puuttuessa. Toimeentulovaikeuksien keskellä apua ei saatu sosiaalitoimistosta, ja asiointi siellä oli koettu turhauttavaksi ja vastenmieliseksi tiukkojen toimeentulotukinormien ja toimiston byrokraattisten käytäntöjen vuoksi. Sosiaalityöntekijän vastaanotolle oli vaikea saada aikoja elämäntilanteen kartoittamiseksi laajemmin.

Vuoden 2010 lopulla julkisuudessa käynnistyi keskustelu suomalaisten sosiaalityöntekijöiden asenteista köyhiä kohtaan. Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä julkaistun artikkelin (Blomberg ym. 2010) tuloksia tulkittiin niin, että suomalaiset sosiaalityöntekijät syyttäisivät köyhyydestä asiakkaita itseään pohjoismaalaisia kollegoitaan yleisemmin. Tutkimuksen tulosten perusteella tehty tulkinta, että hyvinvointivaltio näyttäytyisi palvelujen tarpeessa oleville ihmisille nimenomaan sosiaalityöntekijöiden kautta, vaikuttaa tutkimuksemme mukaan liioitellun yksipuoliselta. Yksinhuoltajien haastattelujen perusteella rakentuu kuva järjestelmästä, joka sulkee asiakkuuden ja etuuksien ulkopuolelle avun tarpeessa olevia kansalaisia.

Tätä vahvistaa myös fokusryhmäkeskustelu (b) sosiaalialan ammattilaisten kanssa. Ammattilaisten pyrkimys auttaa asiakasta kokonaisvaltaisesti kohtaa rakenteellisia esteitä ja huonoja palvelukäytäntöjä. Kynnys sosiaalityöntekijän vastaanotolle on muodostuneet korkeaksi monimutkaisten palvelurakenteiden ja puutteellisten henkilöstöresurssien vuoksi.

Selvitäkseen tukiviidakossa asiakkaalla pitäisi ammattilaisten mukaan olla koordinaattori, esimerkiksi sosiaalityöntekijä, jonka luokse voisi vain mennä kat-

somaan, mitä apua tarvitsee ja mitä tukia hakea. Käytännössä tilanne on mennyt kuitenkin huonompaan suuntaan alueellisten sosiaaliasemien lakkauttamisen vuoksi. Turhauttavat asiointikokemukset johtavat palveluiden alikäyttöön ja luopumiseen perusoikeuksista, jotka kuntalaiselle ja kansalaiselle kuuluisivat.

Haastateltujen yksinhuoltajien taloudellista tilannetta helpottaisi sosiaaliturvan kannustavuuden lisääminen työssäkäyvien osalta siten, ettei lapsilisiä otettaisi huomioon tuloina toimeentulotukipäätöksiä tehtäessä, yksinhuoltajan ja hänen lastensa toimeentulotuen perusosaa korotettaisiin ja kotona asuvat yli 17-vuotiaat otettaisiin huomioon toimeentulolaskelmissa. Myös kaupungin sisäisen joukkoliikenteen edullinen matkakortti helpottaisi yksinhuoltajaperheiden arjen sujuvuutta.

4.2 Yksin elävät miehet – yhteenvetoa

Köyhiä miehiä on tutkittu niin meillä Suomessa kuin kansainvälisestikin melko vähän. Suomalainen tutkimus on painottunut köyhyiden makrotasoiseen pohdintaan. Jonkin verran kvantitatiivisen köyhyystutkimuksen rinnalle on viime vuosina saatu köyhyiden paikallistason tutkimusta ja erilaisia köyhien omakohtaisiin kokemuksiin keskittyneitä kirjoituskilpailuja. Perusongelma suomalaisessa miehiin kohdistuvassa köyhyystutkimuksessa on kuitenkin ollut siinä, että miesten subjektiivinen kokemusmaailma ja tunnemaailma on tutkimuksissa melko tarkkaan sivuutettu.

Kansainvälistä miesköyhyiden tutkimusta on tehty jonkin verran enemmän, ja siinä myös miesten subjektiivinen kokemus on ollut vahvemmin mukana. Tällaisen tutkimuksen merkittävin pääsuunta on ollut nuorten, köyhien miesten isyyden ongelmien tutkimuksessa ja kartoittamisessa. Tällaista tutkimusta on tehty paljon anglosaksissa maissa, erityisesti USA:ssa. Toinen pääsuunta on ollut etnisten ryhmien köyhien miesten ja maskuliinisuuden tutkimuksessa.

Kaiken kaikkiaan köyhiä miehiä ei ole tutkittu määrällisesti riittävästi. Myöskään tutkimusten näkökulma ei riittävällä tavalla ole ollut kiinni köyhien miesten arjessa ja heidän omassa kokemuksessaan. Tässä mielessä köyhien miesten miehisyyden syvällisempi ymmärtäminen on tärkeää, ja juuri tähän on tässä tutkimuksessa omalta osaltaan yritetty pureutua ja keskittyä.

Yhdeksäntoista tamperelaisen yksin asuvan miehen teemahaastattelut kertoivat laajasti heidän elämästään. Miesten keski-ikä aineistossa on 48 vuotta. Työttömiä joukosta on kaksitoista, eläkkeellä neljä, opiskelijoita on yksi ja työharjoittelussa ja palkkatuella on kaksi miestä. Miesten tulot ovat keskimäärin 670 euroa kuukaudessa eli reilusti alle köyhyysrajan. Käytännössä miehet elävät aivan perusturvan alarajoilla.

Aineistosta löytyi kolme miestyyppiä: ”lamojen ja rakennemuutosten uhrin” (n = 13), ”väsähtäneet” (n = 2) ja ”hukassa olevat nuoret miehet” (n = 4).

Miesten köyhyyskokemuksissa häpeä ja nöyryytys korostuvat. Oman elämän selvittely sosiaalityöntekijöille ja muille ammattiauttajille ei ole helppoa. Yhteistä kieltä ei aina helposti löydy. Samoin ruokakassien hakeminen ja ruokajonossa seisominen on vaikeaa, vaikka sitä joudutaan tekemään säännöllisesti.

Liisa Hokkanen (2009) on jakanut vallan kiinnostavalla tavalla kolmeen erilaiseen muotoon. Hän puhuu ylivallassa ("power over"), toimintavallasta ("power to") ja jaetusta vallasta ("power with", "power from within"). Ylivalta ilmenee sosiaalityön käytännöissä ennen muuta tahdonvastaisissa toimenpiteissä saneluna, toimintavalta ilmenee suostutteluvaltana, ja jaettu valta on asiakkaan ja työntekijän yhteistä toimintaa, vuorovaikutusta ja dialogia. Miesten kritiikin kärki kohdistuu selvästi ylivaltaan ja saneluun nojaaviin sosiaalityön käytäntöihin ja toimintatapoihin.

Miesten mielestä eräs keskeinen ongelma heidän elämässään on järjestelmäkeskeisen sosiaalityön ylhäältäpäin suuntautuva toiminta, joka nojaa vahvaan hallinnolliseen perustaan ja perinteisiin käytäntöihin. Tällaisessa toiminnassa myös työn kieli on lähtökohdiltaan järjestelmästä kumpuavaa, jolloin se helposti kohteellistaa ihmisen, asiakkaan, sen sijaan että edesauttaisi tämän nousemista elämänsä herraksi, subjektiksi. Kuten Anneli Pohjola (2010) korostaa, välttämätön ehto hyvän asiakassuhteen rakentumiselle on asiakkaan kohtaaminen kiireettä yhteisellä kielellä. Mutta kovin monien köyhien miesten mielestä palvelukentällä kiire vaivaa eikä yhteistä kieltä tahdo löytyä. Tältä osin siis sosiaalityössä on vielä paljon tehtävää. Miesten ajatus on, että sosiaalityöhön sisältyvää valtaa voidaan ja pitää suunnata itse työn välineeksi, auttamis- ja kohtaamisprosessin mahdollistavaksi vallaksi.

Ajoittain miehiä vaivaa merkityksettömyyden ja ulkopuolisuuden tunne. Liikkumisen ja harrastamisen vaikeus on arkipäivää rahanpuutteen vuoksi. Ajoittain on puutetta jopa ruoasta. Vaatteisiin ei ole varaa, ei myöskään lääkkeisiin.

Palveluista tiedottaminen ei miesten mielestä toimi kunnolla. Päihde- ja mielenterveyspalveluja ja sosiaalityötä on vaikea saada. Seurakunnan palveluja (Musta Lammas ja ruokakassit) käytetään yllättävän paljon. Kaupungin sosiaalityön kritiikki on kovaa.

Usea tutkittava teema nousee miesten palvelukokemuksista esiin: "pärymisen pakko ja asiakkuuden vastenmielisyyt", "pallottelu ja pois käännättäminen", "ylivalta ja viranomaisanelu" ja "työntekijöiden ja asiakkaiden toimintakulttuurien erot".

Yleisenä johtopäätöksenä miesten linjauksista voi todeta heidän korostavan kahta isoa asiaa. Ensinnäkin useiden miesten mielestä köyhien syrjäytymiskierre jyrkentyy, ellei työttömäksi jääneiden miesten mahdollisuuksia kouluttautua uuteen ammattiin paranneta pikaisesti. Jonkinlainen ammatillinen, yksilöllisesti räätälöity kuntoutus- ja tukipalvelujen ketju olisi tässä heidän mielestään tarpeen. Tätä miesten ajatusta voi tulkita ja ymmärtää usein rautatievaunuista löytyvällä sanaparilla "saattaen vaihdettava". Lopulta miehet tietenkin tarvitsevat nimenomaan heille sopivia työpaikkoja, jonkinlaisia uusia jokamiehen työmarkkinoita, jonne pääsemisen kynnyks olisi mahdollisimman matala.

Töihin pääsy on miesten ykkösvaihtoehto. Työhalukkuutta heillä on. *Kaikkein parasta tukea ja terapiaa yksin asuvalle miehelle olisi se työ* (Jalo). Mutta kun työtä ei kaikille näytä löytyvän, ehdottavat miehet toisena pääasiana kattavan perusturvan kehittämistä. Perusturvassa tavoitteena tulisi miesten mielestä olla yhden luukun periaate. Perusturvan tulisi olla tasoltaan nykyistä olennaisesti

suurempi, ja sen tulisi irrottaa köyhät miehet nykyisestä huonosti toimivasta Bermudan kolmiosta (työmarkkinatuki – asumistuki – toimeentulotuki).

Ja kyllähän miehiltä solidaarisuuttakin löytyy. Eräs kovia kokenut mies kiteyttää asian näin hienosti:

Hoidetaan nämä vanhat ruunat kato hautaan ja annetaan niille inhimillinen elämä, nehän tän porukan on rakentanu ja tän kaupungin. (Ilpo)

4.3 Vanhuusköyhyys – yhteenvetoa

Vanhuusköyhyyttä koskevan kotimaisen ja kansainvälisen tutkimuksen sekä tamperelaisten ikäihmisten haastattelujen perusteella voidaan sanoa, että vanhuusköyhyys on osa tämän päivän köyhyyttä. Eri tilastot ja tutkimukset (esim. Uusitalo ym. 2003; Rantala 2006; Rantala & Suoniemi 2007; Tilastokeskus 2009) osoittavat, että runsas neljäsosa suomalaisesta köyhyysriskissä olevasta väestöstä on eläkeläisiä ja että eläkeläisten toimeentulo on 1990-luvun laman jälkeisenä aikana heikentynyt suhteessa palkansaajien toimeentuloon. Eläkkeensaajien joukossa on hyvin erilaisessa elämäntilanteessa olevia ihmisiä. Tämä eläkkeensaajien elämäntilanteiden erilaisuus näkyy osittain juuri siinä, miten heidän toimeentulonsa riittää. Huonoimmin sen on havaittu riittävän osalla kansaneläkkeen saajista ja työkyvyttömyyseläkkeen saajista. (Tuominen ym. 2008; Kautto ym. 2009.) Pelkästään kansaneläkettä saavien joukossa on paljon yksin asuvia naisia, joten köyhyyden voidaan sanoa kasaantuvan juuri siihen ryhmään, jota tässä tutkimuksessa haastatellut naiset edustavat.

Haastateltujen 20 ikääntyneen naisen haastattelut antavat koskettavan kuvan vanhuusköyhyyden kokemuksesta. Haastatteluista muodostui lähes poikkeuksetta koko elämänkulun kattavia tarinoita elämästä köyhyydessä ja niukkuudessa. Tarinat lapsuudesta ja nuoruudesta ovat hyvin samanlaisia. Aikuisuus näyttäytyy kuitenkin osittain erilaisena, ja tätä erilaisuutta selittävät pitkälle avioliitto ja aviopuolison sosioekonominen tilanne.

Jos haastateltujen tarinoissa elämänkulku näyttäytyykin monella tavalla samanlaisena, niin köyhyyden kanssa pärjääminen, elämänhallinta, näyttäytyy selvästi erilaisena eri tarinoissa. Haastatelluista osa näyttää pärjäävän köyhyyden ja niukkuuden kanssa suhteellisen hyvin, osittain positiivisen elämänasenteensa takia. Heitä voi hyvällä syyllä kutsua sinnittelijöiksi. Osa haastatelluista taas näyttää kokevan katkeruutta, joka kumpuaa eletystä kovasta elämästä ja siitä, miten huonosti yhteiskunta heitä kohtelee. Haastatelluista osa tuntuu menettäneen elämänhalunsa ja halun huolehtia itsestään jatkuvan köyhyyden ja niukkuuden puristuksessa. Tämä ryhmä vanhuksia on ammattilaisnäkökulmasta haasteellis.

Myös ammattilaisten haastatteluista välittyy koskettava kuvaus vanhuusköyhyydestä. Ammattilaisten mukaan köyhyys ja niukkuus ovat kuuluneet monien asiakkaiden elämään aina. Vanhuusköyhyys tulee ammattilaisille selvimmän näkyväksi kotikäynneillä: se on epäterveellistä ruokaa, likaisuutta, vanhoja kirpputorilta haettuja vaatteita ja huonekaluja, ja se on eristäytymistä kotiin. Am-

mattilaisten puheissa nousee esiin – useammin kuin vanhusten puheissa – häpeän käsite. Muistot omaan lapsuuden ja nuoruuden aikaan liittyvistä silloisten vanhusten tarinoista ”kunnan elättinä olemisesta” ja siihen liittyneestä häpeästä ovat vahvoja. Apua ei oteta vastaan eikä apua haeta. Vanhuusköyhyyttä leimaa samalla puhumattomuuden muuri: omasta köyhyydestä ei haluta puhua – kenellekään.

Ammattilaisten kertoman mukaan on olemassa ikääntyneiden ihmisten ryhmiä, joilla on suurempi vanhuusköyhyyseriski kuin keskimäärin muilla. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmaiset vanhukset sekä ikääntyneet maahanmuuttajat. Haastatellut ammattilaiset nostivat esiin useita palvelurakenteen epäkohtia, jotka ovat omalta osaltaan lisäämässä köyhyydestä aiheutuvia vaikeuksia vanhusasiakkaiden elämässä. Yksi epäkohta nousee ammattilaisten kiireestä, joka on osaltaan vaikuttamassa siten, että monet vanhukset ovat vailla heille kuuluvia etuuksia. Palvelujärjestelmän monimutkaisuus ja sirpaleisuus sekä tilaaja-tuottajamalli sinänsä ovat haastateltujen mielestä osatekijöinä mukana vanhuusköyhyydessä. Vanhuusköyhyys nousee siten ammattilaisten haastatteluiden perusteella yhtäältä sisäisistä, vanhuksen menneisyyteen ja menneisyyden kautta nykyisyyteen vaikuttavista tekijöistä ja toisaalta ulkoisista rakenteellista tekijöistä.

5 Terveisinä päättäjille

1. Sosiaaliturvaan liittyvät haasteet

- Kuntalaisille kuuluvat etuudet on turvattava heidän iästään ja elämäntilanteestaan riippumatta.
- Asiakkaan ensimmäisessä kohtaamisessa (esimerkiksi vanhusasiakkaan tilanteen kartoitus) on otettava esille mahdollinen maksualennus tai -vapautus, jotta tieto leviää kaikille asiakkaan kanssa toimiville ammattilaisille.
- Sosiaaliturvaa on yksinkertaistettava (yhden luukun periaate) ja tukien yhteen sovittamista lisättävä.
- Perustuloa ja -turvaa on kehitettävä ja sen tasoa korotettava (esimerkiksi takuueläkkeen tason indeksitarkistukset).
- Sosiaaliturvan kannustavuutta on lisättävä: köyhyysrajan alapuolella olevien tulisi saada ansaita jonkin verran.
- Enimmäisasumismenojen ylärajaa on tarkistettava määräajoin vuokratason noustessa asumistuki- ja toimeentulotukilaskelmissa.
- Lapsilisät on jätettävä yksinhuoltajatalouksissa huomioimatta toimeentulotukilaskelmissa.
- Toimeentulotukilaskelmissa on korotettava yksinhuoltajalle ja hänen lapsilleen kuuluvaa perusosaa. Kotona asuvat yli 17-vuotiaat on otettava huomioon toimeentulolaskelmissa.
- Edullinen matkakortti kaupungin sisäiseen joukkoliikenteeseen osaksi kunnallista perusturvaa ("Aktiivipassi").
- Sosiaalityöntekijän vastaanotolle pääsy on varmistettava erityispalveluissa.

2. Palvelujärjestelmään liittyvät haasteet

- Palvelujärjestelmää on yksinkertaistettava.
- Palveluista on tiedotettava paremmin.

- Palvelujen piiriin pääsyä on helpotettava ja nopeutettava esimerkiksi ammatilaisten puhelinneuvontaa ja matalan kynnyksen neuvontaa lisäämällä ("Sos-sunysse").
- Lähipalveluja ja pieniä palveluyksiköitä on ylläpidettävä ja kehitettävä sekä sosiaalityöntekijän vastaanotolle pääsyä on helpotettava ("Omasossu").
- Maksuttomia kirjasto- ja kulttuuripalveluja on ylläpidettävä ja kehitettävä ("Kulttuuripassi").
- Tehostetun tuen asumisen yksiköitä on perustettava, ylläpidettävä ja kehitettävä erityisesti yksin asuvien miesten tarpeisiin.
- Viranomaisten välistä yhteistyötä on helpotettava (veroviraston, Kelan, työvoimatoimiston ja sosiaalitoimiston välillä).
- Erityispalvelujen piiriin pääsyä on helpotettava (esim. päihde- ja mielenterveyspalvelut).

3. Ammatillisiin työkäytäntöihin liittyvät haasteet

- Erityispalveluihin (esim. päihde- ja mielenterveyspalvelut) liittyvää asiantuntijuutta on kehitettävä eri ammattiryhmissä.
- Etsivää sosiaalityötä on kehitettävä esimerkiksi kotikäyntejä lisäämällä.
- Sosiaalityöntekijöiden "työkalupakkia" on vahvistettava sekä perus- että erityispalveluissa (esim. maksusitoumukset, bussikortit, uimahalliliput, kulttuurilippu, puhelinkortit jne.).
- Työnjakoa sosiaalityöntekijöiden, sosionomien ja etuuskäsittelijöiden välillä on kehitettävä.
- Ammatilaisten aikaa ja vuorovaikutustaitoja kasvokkain kohtaamiseen on lisättävä eri ammattiryhmissä.

4. Syrjäytymisen ehkäisemiseen liittyvät haasteet

- Ammatillisen koulutuksen ja kuntoutuksen lisääminen.
- Työmarkkinoille pääsyn helpottaminen ("Jokamiehen työmarkkinat").
- Osallisuuden vahvistaminen luomalla edellytyksiä osallistumiseen virkistystoimintaan, kulttuuritarjontaan ja vaikuttamistoimintaan koko kunnan alueella.
- Kuulluksi ja nähdyksi tuleminen omassa asiassaan!

Kirjallisuus

- Ahonen, Kati & Bach-Othman, Jarna (2009): Vanhuusköyhyyden jäljillä – kotitalouden rakenteen merkitys sukupuolten välisiin köyhyyseroihin kahdeksassa EU-maassa. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2009:8. Helsinki.
- Airio, Ilpo & Niemelä, Mikko (2002): Periytykö köyhyys? Köyhyyden ja toimeentuloasiakkuuden sukupolvinen liikkuvuus. *Sosiologia* 39 (3), 215–226.
- Akseli 2/2011. Tilastollisia tiedonantoja Tampereelta, 12.
- Angerpuro, Kirsi (1996): Mikä selittää tyytyväisyyskokemukset? Tulojen, toimeentulon muutosten ja viiteryhmän valinnan vaikutus tyytyväisyyden kokemiseen. Teoksessa Olli Kangas & Veli-Matti Ritakallio (toim.): Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Sosiaali- ja terveystalouden tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki, 137–156.
- Argyle, Elaine (2001): Poverty, Disability and the Role of Older Carers. *Disability & Society* 16 (4), 585–595.
- Aronson, Robert E. & Whitehead, Tony L. & Baber, Willie L. (2003): Challenges to Masculine Transformation Among Urban Low-Income African American Males. *American Journal of Public Health* 93 (5), 732–741.
- Attree, Pamela (2005): Parenting support in the context of poverty: a meta-synthesis of the qualitative evidence. *Health and Social Care in the Community* 13 (4), 330–337.
- Barnes, Sandra L. (2008): A Case Study of the Working Poor Single Mother Experience: An Analysis of the Structure versus Agency Discourse. *Journal of Poverty* 12 (2), 175–200.
- Blomberg, Helena & Kallio, Johanna & Kroll, Christian (2010): Sosiaalityöntekijöiden mielipiteet köyhyyden syistä Pohjoismaissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (6), 589–602.
- Bozec, Geraldine & Mays, Claire (2000): The Pension Reform Process in France. *Innovation* 13 (4), 373–388.
- Brockmann, Michaela & Fisher, Mike (2001): Older Migrants and Social Care in Austria. *Journal of European Social Policy* 11 (4), 353–362.
- Brown, Robert M. (2007): The development of family violence as a field of study and contributors to family and community violence among low-income fathers. *Aggression & Violent Behaviour* 7 (5), 499–512.
- Browne, Colette V. & Mokuau, Noreen & Braun, Kathryn L. (2009): Adversity and Resiliency in the Lives of Native Elders. *Social Work* 54 (3), 253–261.
- Bulanda, Ronald E. (2007): Beyond Provisions: The Relationship Between Poverty Status and Parenting Among Single Mothers. *Marriage & Family Review* 42 (4), 63–86.

- Butler, Sandra S. (2006): Low-Income, Rural Elders' Perceptions of Financial Security in Health Care Costs. *Journal of Poverty* 10 (1), 25–43.
- Callens, Marc & Croux, Christophe (2009): Poverty Dynamics in Europe. *International Sociology* 24 (3), 368–396.
- Conner, Kyaïen O. & Rosen, Daniel & Wexle, Sandra & Brown, Charlotte (2010): "It's Like Night and Day. He's White. I'm Black": Shared Stigmas Between Counselors and Older Adult Methadone Clients. *Best Practices in Mental Health* 6 (1), 17–32.
- DeBord, Karen & Canu, Rebekah Fanning & Kerpelman, Jennifer (2000): Understanding a Work-Family Fit for Single Parents Moving from Welfare to Work. *Social Work* 45 (4), 313–324.
- Dewilddel, Caroline & Raeymaeckers, Peter (2008): The trade-off between home-ownership and pensions: individual and institutional determinants of old-age poverty. *Ageing & Society* 28 (6), 805–830.
- Dirven, Henk-Jan & Berghman, Jos (1995): The evolution of income poverty in the Netherlands: Results from the Dutch socio-economic panel survey. *The European Journal of Social Sciences* 8 (1), 75–94.
- van Eeuwijk, Peter (2006): Old-Age Vulnerability, Ill-Health and Care Support in Urban Areas of Indonesia. *Ageing & Society* 26 (1), 61–80.
- Fink, Arlene (2005): *Conducting Research Literature Reviews: From Internet to paper*. Sage, Thousand Oaks, California.
- Fontana, Marzia & van der Meulen Rodgers, Yana (2005): Gender Dimensions in the Analysis of Macro-Poverty Linkages. *Development Policy Review* 23 (3), 333–349.
- Forssén, Katja & Ritakallio, Veli-Matti (2009): Yksinhuoltajaäitien moniulotteinen köyhyys Euroopassa. Teoksessa Katja Forssén, Anita Haataja & Mia Hakovirta (toim.): Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009, 77–95.
- Forste, Renata & Bartkowski, John & Jackson, Rebecca (2009): "Just Be There For Them": Perceptions of Fathering among Single, Low-income Men. *A Journal of Theory Research & Practice about Men as Fathers* 7 (1), 49–69.
- Fuller-Thomson, Esme & Minkler, Meredith (2005): American Indian / Alaskan Native Grandparents Raising Grandchildren: Findings from the Census 2000 Supplementary Survey. *Social Work* 50 (2), 131–139.
- Gazso, Amber (2005): The Poverty of Unattached Senior Women and the Canadian Retirement Income System: A Matter of Blame or Contradiction? *Journal of Sociology and Social Welfare* 32 (2), 41–62.
- Gazso, Amber (2007): Balancing Expectations for Employability and Family Responsibilities While on Social Assistance: Low-Income Mothers' Experiences in Three Canadian Provinces. *Family Relations* 56, 454–466.
- Gillen, Martie & Kim, Hyungsoo (2009): Older Women and Poverty Transition: Consequences of Income Source Changes from Widowhood. *The Journal of Applied Gerontology* 28 (3), 320–341.
- Glikman, Helen (2004): Low-Income Young Fathers: Contexts, Connections, and Self. *Social Work* 49 (2), 195–206.
- Gorvine, Benjamin J. (2010): Head Start Fathers Involvement With Their Children. *Journal of Family Issues* 31 (1), 90–112.
- Gustafsson, Björn & Johansson, Mats & Palmer, Edward (2009): The welfare of Sweden's old-age pensioners in times of bust and boom from 1990. *Ageing & Society* 29 (4), 539–561.
- Haataja, Anita (2009): Yksinhuoltajien sosioekonominen asema ja toimeentulo. Teoksessa Katja Forssén, Anita Haataja & Mia Hakovirta (toim.): Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009, 95–114. Väestöliitto, Helsinki.
- Hakkarainen, Tyyne (2009): "On ihan hyödytöntä edes yrittää mitään..." -selvitys tampere-laisten köyhyydestä ja syrjäytymisestä. Tampereen kaupunki: Tiedontuotanto ja laadunarviointi.

- Hakkarainen, Tyyne (2010): Avun saamisen kokemuksia köyhyysaiheiseen kirjoituskilpailuun osallistuneiden elämäntarinoissa. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hakovirta, Mia (2006): Yksinhuoltajaäitien työllisyys, toimeentulo ja työmarkkinavalinnat. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 45/2006. Vammalan Kirjapaino.
- Hart, Chris (1998): *Doing a Literature Review: Releasing the Social Science Research Imagination*. Sage, Lontoo.
- Heinonen, Jari (1984): Sosiaalityö sosiaalivaltion mikrostruktuurin menetelmänä. Sosiaalityön tehtävien ja käsitteen kriittistä tarkastelua suomalaisen aineiston valossa. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 70/1984.
- Heinonen, Jari (1991): Sosiaalityöntekijä eilen, tänään ja huomenna? *Sosiaaliturva* 3, 82–87.
- Heinonen, Jari (1997): Katseita suomalaisuuteen. *Vastarinta ja luopuminen suomalaisessa kansanomaisessa kulttuurissa*. TA-Tieto, Helsinki.
- Heinonen, Jari (2006): Työläismies ahdingossa? Kolme miessukupolvea rakennemuutosten Suomessa. Yliopistopaino, Helsinki.
- Heinonen, Jari (2008): ”Uusi julkinen johtaminen”, markkina-arvo ja ihmisarvo. Teoksessa Yrjö Hakanen & Emmi Tuomi (toim.): *Vastavirtaan*. Pamfletti TA-Tieto, Helsinki, 73–83.
- Heinonen, Jari (2009): Hyvinvointimallin kriisi. Teoksessa Yrjö Hakanen (toim.): *Nykyinen kriisi ja Marx*, TA-Tieto, Helsinki, 168–178.
- Helovuori, Laura & Einemäki, Pekka (2011): Sosiaaliasiamiehen selvitys sosiaalihuollon asiakkaan oikeuksien ja aseman kehityksestä vuonna 2010 Kangasalan, Lempäälän, Nokian, Pirkkalan, Pälkäneen, Tampereen, Valkeakosken, Vesilahden ja Ylöjärven kunnanhallituksille. http://www.tampere.fi/material/attachments/t/5wLA5mcUu/Sosiaaliasiamiehen_selvitys2010.pdf. Viitattu 25.5.2011.
- Henderson, Debra & Tickamyer, Ann R. (2008): Lost in Appalachia: The Unexpected Impact of Welfare Reform on Older Women in Rural Communities. *Journal of Sociology and Social Welfare* 35 (3), 153–171.
- Hiilamo, Heikki (2009): Yhteiskunnalliset muutokset ja diakoniatyön haasteet. Teoksessa Mikko Lahtinen, Terttu Pohjolainen & Tuulikki Toikkanen (toim.): *Diakoniatieteen vuosikirja*. Lahden Diakoniasäätiö, Lahti, 43–57.
- Hoidon ja hoivan taloudellinen kestävyys (2006). <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/raportit/M229-VERKKO.pdf>. Viitattu 25.5.2011.
- Hokkanen, Liisa (2009): Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.): *Sosiaalityö ja teoria*. PS-Kustannus, Jyväskylä, 315–337.
- Hungerford, Thomas L. (2001): The Economic Consequences of Widowhood on Elderly Women in the United States and Germany. *Gerontologist* 41 (1), 103–110.
- Hänninen, Jorma (2004): Miehenä olemisen hinta ja palkka sukupuolien talousopissa. Teoksessa Johanna Kiili & Kati Närhi (toim.): *Tutkiva sosiaalityö*. Talentia / Sosiaalityön tutkimuksen seura, Helsinki, 9–12.
- Hänninen, Sakari (2007): Johdanto. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Kirsi-Marja Lehtelä (toim.): *Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva*. Stakes, Helsinki, 7–15.
- Hänninen, Vilma (2002): Sisäinen tarina, elämä ja muutos. *Acta Universitatis Tamperensis*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Isenhour, Cynthia & Goldstein, Beth L. (2008): The Welfare Contract and Critical Case Management. *Journal of Poverty* 12 (1), 1–26.
- Isola, Anna-Maria & Larivaara, Meri & Mikkonen, Juha (toim.) (2007): *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä*. Avain, Helsinki.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2008): *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Vastapaino, Tampere.
- Jokinen, Arto (2000): *Panssaroitu maskuliinisuus*. Mies, väkivalta ja kulttuuri. Tampere University Press, Tampere.

- Jokiranta, Harri (2003): Se on miehen elämää. Acta Universitatis Tamperensis 966. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Juhila, Kirsi (2006): Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino, Tampere.
- Juhila, Kirsi (2008): Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.): Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino, Tampere, 14–47.
- Juhila, Kirsi (2009): Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännöissä – Michel Foucault’n perintöä tulkitsemassa. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.): Sosiaalityö ja teoria. PS-Kustannus, Jyväskylä, 47–66.
- Juntunen, Elina (2010): Diakoniatyöntekijöiden käsityksiä taloudellisen avustustyön asiantuntijuudesta. Aikuiskasvatus 1/2010, 17–29.
- Kainulainen, Sakari (2006): Huono-osaisuuden kasautuminen ja pitkittyminen Suomessa 1970–2000. Yhteiskuntapolitiikka 71 (4), 373–386.
- Kammonen, Heli (2010): Työtön mies A-klinikan naissosiaalityöntekijän asiakkaana. Tapaustutkimus Itä-Suomesta. Sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lisensiaatintyö (kuntouttava sosiaalityö). Kuopio: Itä-Suomen Yliopisto (julkaisematon).
- Kangas, Olli (2008): Kansaneläke ei turvaa köyhyyttä vastaan. Sosiaalivakuutus 2, 30–31.
- Kangas, Olli & Palme, Joakim (2000): Does Social Policy Matter? Poverty Cycles in OECD Countries. International Journal of Health Services 30 (2), 335–352.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (1996a): Kuka on köyhä? Tutkimushankkeen lähtökohdat ja tavoitteet. Teoksessa Olli Kangas & Veli-Matti Ritakallio (toim.): Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki, 1–10.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (1996b): Eri menetelmät – eri tulokset? Köyhyyden monimuotoisuus. Teoksessa Olli Kangas & Veli-Matti Ritakallio (toim.): Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki, 11–67.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (2003a): Eri menetelmät, eri trendit – köyhyys Suomessa 2000-luvulla. Turun yliopiston Sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja, sarja A:13/2003.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (2003b): Moniulotteisen köyhyyden trendit 1990-luvulla. Teoksessa Olli Kangas (toim.): Laman varjo ja nousun huumaa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72, Kela, Helsinki, 49–91.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (2008): Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61/2008. Kelan tutkimusosasto, Helsinki.
- Kauhanen, Merja (2005): Työssäkäynnin ja taloudellisen syrjäytymisen dynamiikka. Työpoliittinen tutkimus. Työministeriö, Helsinki.
- Kauppinen, Timo M. & Karvonen Sakari (2008): Nuorten aikuisten toimeentulo-ongelmat. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.): Suomalaisten hyvinvointi 2008. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki, 76–94.
- Kautto, Mikko & Moisio, Pasi (2002): Suomalainen köyhyys vertailevasta näkökulmasta. Teoksessa Matti Heikkilä & Mikko Kautto (toim.): Suomalaisten hyvinvointi 2002. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki, 312–335.
- Kautto, Mikko & Palomäki, Liisa-Maria & Rantala, Juha & Tuominen, Eila (2009): Eläkeläisten tulot ja kokemukset toimeentulosta. Yhteiskuntapolitiikka 74 (2009):3, 290–302.
- Kempe, Jouni (2000): Syrjäytyminen. Teoksessa Jouni Kempe (toim.): Miesnäkökulmia tasa-arvoon. Tasa-arvoasian neuvottelukunta, Tasa-arvojulkaisuja 2000:5. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki, 40–41.
- Keskinen, Vesa & Laine, Markus & Tuominen, Martti & Hakkarainen, Tyyne (2009): Kaupunkiköyhyyden monet kasvot. Näkökulmia helsinkiläiseen huono-osaisuuteen. Helsingin kaupungin tietokeskus.

- Kim, Eunkyung (2006): Chapter 7: The Hidden Population: The Rural Female Elderly in Korea and Their Economic Status. *Journal of Behavior in the Social Environment* 24 (1-2), 139–158.
- Kost, Kathleen (2001): The Function of Fathers: What Poor Men Say About Fatherhood. *Families in Society* 82 (5), 499–508.
- Krok, Suvi (2009): Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä – yksinhuoltajia marginaalissa. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön tutkimuksen laitos. *Acta Universitatis Tamperensis* 1437. Tampere University Press, Tampere.
- Kuivalainen, Susan (2004): Missä määrin toimeentulotuki poistaa köyhyyttä? *Yhteiskuntapolitiikka* 69 (6), 583–593.
- Kullberg, Christian (2005): Differences in the Seriousness of Problems and Deservingness of Help: Swedish Social Workers' Assessments of Single Mothers and Fathers. *British Journal of Social Work* 35, 373–386.
- Kullberg, Christian & Fäldt, Johannes (2008): Gender differences in social workers' assessments and help-giving strategies toward single parents. *European Journal of Social Work* 11 (4), 445–458.
- Kwon, Huck-Ju (2001): Income Transfers to the Elderly in Korea and Taiwan. *Journal of Social Policy* 30 (1), 81–93.
- Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari & Ahlström, Salme (toim.) (2009): Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Yliopiston kirjapaino. Helsinki.
- Leite, Randall (2007): An Exploration of Aspects of Boundary Ambiguity Among Young, Unmarried Fathers During the Prenatal Period. *Family Relations* 56 (2), 162–174.
- Lessa, Lara (2006): Discursive Struggles Within Social Welfare: Restaging Teen Motherhood. *British Journal of Social Work* 36, 283–293.
- Mantle, Greg & Backwith, Dave (2010): Poverty and Social Work. *British Journal of Social Work* 40(8), 2380–2397.
- Martin-Combs, Claire P. & Bayne-Smith, Marcia (2000): Quality of Life Satisfaction among Black Women 75 Years and Older. *Journal of Gerontological Social Work* 34 (1), 63–80.
- Mcdowell, Linda (2000): Learning to serve? Employment aspirations and attitudes of young working-class men in an era of labour market restructuring. *Gender, Place and Culture*, 7 (4), 389–416.
- McIntyre, Lynn & Officer, Suzanne & Robinson, Lynne M. (2003): Feeling Poor: The Felt Experience Low-Income Lone Mothers. *Affilia* 18, 316–329.
- McNamara, Justine M. (2007): Long-Term Disadvantage among Elderly Women: The Effects of Work History. *Social Service Review* 81 (3), 423–452.
- Metsähuone, Pia (2001): Köyhyyden häpeä. Pelastusarmeijan ruoka-avun hakijoiden kokemuksia köyhyydestä 1990-luvun Suomessa. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, selvityksiä 2002:16. Helsinki.
- Metteri, Anna (2004): Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset. Edita, Helsinki.
- Moisio, Pasi (2008): Köyhyyden ja toimeentulo-ongelmien kehitys. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.): *Suomalaisten hyvinvointi 2008. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus*, Helsinki, 256–275.
- Monnickendam, M. & Katz, Ch. & Monnickendam, M. S. (2010): Social Workers Serving Poor Clients: Perceptions of Poverty and Service Policy. *British Journal of Social Work* 40, 911–927.
- Niemelä, Mikko (2005): Tulot, kulutus ja toimeentulo. Tutkimuksia pienituloisuuden ja kulutuksen välisistä yhteyksistä. Turun yliopisto. Turku.
- Niemelä, Mikko (2007): Oma vika, epäonni vai rakenne? Suomalaisten köyhyyden syitä koskevat mielipiteet. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (6), 585–598.

- Nyqvist, Leo (2006): Miesten kriisikeskuksen loppuarviointi. Teoksessa *Sanasta miestä. Kokemuksia miesten kriisityöstä. Ensi- ja turvakotien liitto*: Helsinki, 86–171.
- Närhi, Kati & Talvensola, Sivi & Valppu-Vanhainen, Anne & Karjalainen, Juhani (2009): Aikuissosiaalityö muutoksessa. Keski-Suomen maakunnan aikuissosiaalityön kehittämishankkeen loppuraportti. Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus (KOSKE), raportteja 22. Jyväskylä.
- Onolemmehen, Durrenda Nash (2009): Meeting the Challenges of Urban Aging: Narratives of Poor Elderly Women of Detroit, Michigan. *Journal of Gerontological Social Work* 52, 729–743.
- Ozawa, Martha N. (2004): Social Welfare Spending on Family Benefits in the United States and Sweden: A Comparative Study. *Family Relations* 53 (3), 301–309.
- Padilla, Yolanda C. (1997): Determinants of Hispanic Poverty in the course of the Transition to Adulthood. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences* 19 (4), 416–433.
- Pajunen, Airi (2005): Tuloerot Suomessa vuosina 1996–2003. Hyvinvointikatsaus 1/2005. Tulonjaosta monella tavalla. Tilastokeskus, Helsinki, 4–10.
- Petrelus, Päivi (2006): Sukupuoli piiloutuu sosiaalialan keskusteluissa. Teoksessa Maria Tapola-Haapola, Elina Pekkarinen & Susanna Hoikkala (toim.): *Tutkiva sosiaalityö, sosiaalityön muuttuva tiedontuotanto*. Talentia / Sosiaalityön tutkimuksen seura, Helsinki, 16–18.
- Phua, VoonChin & McNally, James W. & Park, Keong-Suk (2007): Poverty Among Elderly Asian Americans in the Twenty-First Century. *Journal of Poverty* 11 (2), 73–92.
- Pinquart, Martin & Sörensen, Silvia (2006): Gender differences in caregiver stressors, social resources, and health: an updates meta-analysis. *Journal of Gerontology B. Psychological Science and Social Science* 61(1), 33–45.
- Pohjola, Anneli (2010): Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.): *Asiakkuus sosiaalityössä*. Gaudeamus, Helsinki, 19–74.
- Pulkingham, Jane & Fuller, Sylvia & Kershaw, Paul (2010): Lone motherhood, welfare reform and active citizen subjectivity. *Critical Social Policy* 30 (2), 267–291.
- Pylkkänen, Elina (2009): Yksinhuoltajaperheiden arki. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula, Sakari Karvonen & Salme Ahlström (toim.): *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Yliopiston kirjapaino*. Helsinki, 94–103.
- Quine, Susan & Kendig, Hal & Russell, Cherry & Touchard, Dennis (2004): Health promotion for socially disadvantaged groups: the case of homeless older men in Australia. *Health Promotion International*, 19 (2), 157–165.
- Rantala, Juha (2006): Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo. Teoksessa Hannu Uusitalo (toim.): *Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2*. Helsinki.
- Rantala, Juha & Suoniemi, Ilpo (2007): Eläkeläisten toimeentulo tulonjaon kokonaisuudessa. *Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2*, Helsinki.
- Riihelä, Marja (2009): Tuloerojen kehitys Suomessa 1966–2007. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Verotyöryhmän kokous 9.9.2009.
- Roff, Lucinda L. & Klemmack, David L. (2003): The Demographics of Aging in Rural Perspective. *Journal of Gerontological Social Work* 41 (1/2), 19–35.
- Rosenthal, Marguerite G. (1994): Single Mothers in Sweden: Work and Welfare in the Welfare State. *Social Work* 39 (3), 270–278.
- Ruotsalainen, Pekka & Sauli, Hannele (2008): Monta lukua opiskelijoiden ja työttömien köyhyydestä. *Hyvinvointikatsaus* 19 (2), 33–35.
- Russell, Cherry & Porter, Maree (2003): Single Older Men in Disadvantaged Households: Narratives of Meaning Around Everyday Life. *Ageing International* 28 (4), 359–371.
- Salonen, Pia (2010): Onko sukupuolella merkitystä? Miesasiakkaiden näkökulmia sosiaalityön käytäntöihin. *Sosiaalityö pro gradu -tutkielma*. Tampereen yliopisto. Tampere.

- Sankala, Jukka (2011): Lapin peräkammarin poikien maskuliininen hyvinvointi. Teoksessa Katja Forssen, Jari Heinonen, Irene Roivainen & Satu Ylinen (toim.): Köyhyys ja sosiaalityö. Sosiaalityön vuosikirja 2011 (ilmestyy 2012).
- Sarasa, Sebastian (2008): Old-age Pensions in Spain: Recent Reforms and Some of Their Consequences for the Risk of Poverty. *Social Policy and Administration* 42 (2), 197–210.
- SATA-komitea. Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/view/1381629>. Viitattu 25.5.2011.
- Sauli, Hannele (2001): Lasten osuus yhteiskunnan voimavaroista 1990-luvulla. Teoksessa Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.): Eriarvoinen lapsuus. WSOY, Porvoo, 140–170.
- Sauli, Hannele (2007): Lasten ja lapsiperheiden toimeentulo. Teoksessa Suomalainen lapsi 2007. Tilastokeskus, Helsinki, 269–286.
- Sik, Endre (1996): The social consequences of unemployment in Hungary – a household perspective. *The European Journal of Social Sciences*, 9 (3), 355–369.
- Silverstein, Michael & Reid, Samere & DePeau, Kristina & Lamberto, Jacqueline & Beardslee, William (2010): Functional Interpretations of Sadness, Stress and Demoralization among Urban Population of Low-Income Mothers. *Matern Child Health J* 14, 245–253.
- Sipilä, Jorma & Tiihonen, Arto (toim.) (1994): Miestä rakennetaan – maskuliinisuuksia puretaan. Vastapaino, Tampere.
- Stark, Eija (2002): Agraariköyhyyden muistot nykyhetkessä. *Yhteiskuntapolitiikka* 67 (6), 513–521.
- Strell, Monika & Duncan, Simon (2001): Lone Motherhood, Ideal Type Care Regimes and The Case of Austria. *Journal of European Social Policy* 11 (2), 149–64.
- Strier, Roni & Binyamin, Sharon (2010): Developing Anti-Oppressive Services for the Poor: A Theoretical and Organisational Rationale. *British Journal of Social Work* 40(6), 1908–1926.
- Struyk, Raymond & Alexandrova, Anastassia & Belyakov, Igor & Chagin, Kirill (2006): Client Satisfaction with Home Care Services in Rural Russia. *Journal of Aging & Social Policy* 18 (1), 87–105.
- Strydom, Herman (2008): The Future of Community-Based Services for Older Persons in South Africa. *Practice (UK)* 20 (2), 103–111.
- Summers, Jean Ann & Raikes, Helen & Butler, Janes & Spiver, Paul & Pan, Barbara & Shaw, Sarah & Langager, Mark & Mcallister, Carol & Johnson Monique (1999): Low-income fathers and mothers perceptions of the father role: A qualitative study in four early head start communities. *Infant Mental Health Journal*, 20 (3), 291–304.
- Suomen kansallinen toimintasuunnitelma. Euroopan köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen torjunnan teemavuosi 2010 kansallinen toimeenpanoryhmä 15.5.2009.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulonjakotilasto [verkkojulkaisu]. ISSN = 1795-8121. Pienituloisuus 2009, 2. Pienituloisuus väestöryhmittäin. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/tjt/2009/02/tjt_2009_02_2011-01-26_kat_002_fi.html. Viitattu 26.5.2011.
- Taipale, Pekka (2008): Kuvia miehen köyhyydestä – miesten tarinoita pula-ajan ja nykypäivän köyhyydestä. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Tamminen, Mikko (2000): Paluu normaaliin. Tutkimus addiktiivisen päihteidenkäytön lopettamisesta. Stakes. Helsinki.
- Tampereen kaupungin tarkastuslautakunnan arviointikertomus 2010. Tampereen kaupunki, tarkastuslautakunta 2011.
- Tampereen kaupunki, tilinpäätös 2010, Tampereen konsernihallinnon talous- ja strategia-ryhmä 2011.
- Tampereen kaupunki, vuosikertomus 2010, Tampereen konsernihallinnon talous- ja strategia-ryhmä 2011.

- Tilastokeskus (2009). http://www.stat.fi/til/tjt/2007/tjt_2007_2009-01-19_tie_001_fi.html. Viitattu 25.1.2011.
- Tilastokeskus (2011). http://www.stat.fi/tup/suoluk_tyoelama.html. Viitattu 26.5.2011.
- Toikko, Timo (2005): Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Vastapaino, Tampere.
- Toimeentulotukimenot 2009. THL, tilastot, Helsinki. <http://www.stakes.fi/FI/Tilastot/Aiheittain/Sosiaalipalvelut/Toimeentulotuki/toitunmenotilasto.htm>. Viitattu 23.5.2011.
- Townsend, Peter (1979): Poverty in the United Kingdom. A Survey of Household Resources and Standards of Living. Penguin Books, Harmondsworth, London.
- Tuominen, Eila & Hietaniemi, Marjukka & Nyman, Heidi & Lampi, Jukka (2008): Alkanneiden työkyvyttömyyseläkkeiden taso. Työeläkejärjestelmästä vuosina 1990–2007 työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet. Eläketurvakeskuksen katsauksia 5. Helsinki.
- Uusitalo, Hannu & Sallila, Seppo & Hagfors, Robert (2003): Eläkeläistalouksien toimeentulo. Teoksessa Robert Hagfors, Katri Hellsten, Seija Ilmakunnas & Hannu Uusitalo (toim.): Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1, Helsinki, 107–131.
- Vaarama, Marja (2009): Ikääntyneiden elämänlaatu ja hoivakysymys. Teoksessa Marja Vaarama (toim.): Ikääntyminen riskinä ja mahdollisuutena. Poliittisen kestävyuden alaryhmän raportti. Valtioneuvoston kanslian raportteja 3, 118–147. <https://www.abo.fi/media/21095/ikaantyminenriskina.pdf>. Viitattu 26.5.2011.
- Vaarama, Marja & Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari (2010a): Johdanto. Teoksessa Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.): Suomalaisten hyvinvointi 2010. THL, Helsinki, 10–17.
- Vaarama, Marja & Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari (2010b): Hyvinvointipolitiikka 2010-luvulla. Suomalaisten hyvinvointi 2010. Teoksessa Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.): Suomalaisten hyvinvointi 2010. THL, Helsinki, 278–286.
- Vartanian, Thomas P. & McNamara, Justine M. (2004): The Welfare Myth: Disentangling the Long-Term Effects of Poverty and Welfare Receipt for Young Single Mothers. *Journal of Sociology and Social Welfare*, XXXI (4), 105–140.
- Veall, Michael R. (2008): Canadian Seniors and the Low Income Measure. *Canadian Public Policy/Analyse de politiques* 34 (Supplement), 47–58.
- Weckroth, Klaus (1992): Toiminnan psykologia. Hanki ja jää, Helsinki.
- Weiss, Idit & Gal, John (2007): Poverty in the Eyes of the Beholder: Social Workers Compared to Other Middle-Class Professionals. *British Journal of Social Work* 37, 893–908.
- Zaidi, Asghar (2006): Poverty of Elderly People in EU25. European Centre, Policy Brief, August.

*Kunnallisalan kehittämissäätöön tutkimusjulkaisujen sarjassa
ovat ilmestyneet*

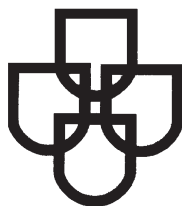
- 1 Pirjo Mäkinen
KUNTARAKENNESELVITYS (1992)
- 2 HYVINVOINTIYHTEISKUNNAN TULEVAISUUS
Kolme näkökulmaa (1992)
- 3 Maria Lindbom
KUNNAT JA EUROOPPALAINEN ALUEKEHITYS (1994)
- 4 Jukka Jääskeläinen
KUNTA, KÄYTTÄJÄ, MARKKINAVOIMA
Kunnallisen monopolin ohjaus ja johtaminen (1994)
- 5 Torsti Kivistö
KEHITYKSEN MEGATRENDIT JA KUNTIEN TULEVAISUUS
Kohti ihmisläheistä kansalaisyhteiskuntaa (1995)
- 6 Kari Ilmonen–Jouni Kaipainen–Timo Tohmo
KUNTA JA MUSIIKKIJUHLAT (1995)
- 7 Juhani Laurinkari–Pauli Niemelä–Olli Pusa–Sakari Kainulainen
KUNTA VALINTATILANTEESSA
Kuka tuottaa ja rahoittaa palvelut? (1995)
- 8 Pirjo Mäkinen
KUNNALLISEN ITSEHALLINNON JÄLJILLÄ (1995)
- 9 Arvo Myllymäki–Asko Uoti
LEIKKAUKSET KUNTIEN UHKANA
Vaikeutuuko peruspalvelujen järjestäminen? (1995)
- 10 Heikki Helin–Markku Hyypiä–Markku Lankinen
ERILAISET KUNNAT
Kustannuserojen taustat (1996)
- 11 Juhani Laurinkari–Tuula Laukkanen–Antti Miettinen–Olli Pusa
VAIHTOEHDOKSI OSUUSKUNTA
– yhteisö kunnan palvelutuotannossa (1997)
- 12 Jari Hyvärinen–Paavo Okko
EMU – ALUEELLISET VAIKUTUKSET JA KUNTATALOUS (1997)
- 13 Arvo Myllymäki–Juha Salomaa–Virpi Poikkeus
MUUTTUMATON – MUUTTUVA KANSANELÄKELAITOS (1997)

- 14 Petri Böckerman
ALUEET TYÖTTÖMYYDEN KURIMUKSESSA (1998)
- 15 Heikki Helin–Seppo Laakso–Markku Lankinen–Ilkka Susiluoto
MUUTTOLIIKE JA KUNNAT (1998)
- 16 Kari Neilimo
STRATEGIAPROSESSIN KEHITTÄMINEN MAAKUNTATASOLLA
– case Pirkanmaa (1998)
- 17 Hannu Pirkola
RAKENNERAHASTOT
– ohjelmien valmistelu, täytäntöönpano ja valvonta (1998)
- 18 Marja-Liisa Nyholm–Heikki Suominen
PALVELUVERKOSSA YÖTÄPÄIVÄÄ (1999)
- 19 Jarmo J. Hukka–Tapio S. Katko
YKSITYISTÄMINEN VESIHUOLLOSSA? (1999)
- 20 Salme Näsi–Juha Keurulainen
KUNNAN KIRJANPITOUUDISTUS (1999)
- 21 Heikki Heikkilä–Risto Kunelius
JULKISUUSKOE
Kansalaiskeskustelun opetuksia koneistoille (2000)
- 22 Marjaana Kopperi
VASTUU HYVINVOINNISTA (2000)
- 23 Lauri Hautamäki
MAASEUDUN MENESTYJÄT
Yritykset kehityksen vetureina (2000)
- 24 Paavo Okko–Asko Miettälä–Elias Oikarinen
MUUTTOLIIKE PAKOTTAA RAKENNEMUUTOKSEEN (2000)
- 25 Olavi Borg
TIEDON VAJE KUNNISSA (2000)
- 26 Max Arhippainen–Perttu Pyykkönen
KIINTEISTÖVERO KUNNALLISTALOUESSA (2000)
- 27 Petri Böckerman
TYÖPAIKKOJEN SYNTYMINEN
JA HÄVIÄMINEN MAAKUNNISSA (2001)
- 28 Aimo Ryynänen
KUNTAYHTEISÖN JOHTAMINEN (2001)

- 29 Ilkka Ruostetsaari–Jari Holttinen
LUOTTAMUSHENKILÖ JA VALTA
Edustuksellisen kunnallisdemokratian mahdollisuudet (2001)
- 30 Terho Pursiainen
KUNTAETIIKKA
Kunnallisen arvokeskustelun kritiikkiä (2001)
- 31 Timo Tohmo–Jari Ritsilä–Tuomo Nenonen–Mika Haapanen
JARRUA MUUTTOLIIKKEELLE (2001)
- 32 Arvo Myllymäki–Eija Tetri
RAHA-AUTOMAATTIYHDISTYS KANSALAISPALVELUJEN
RAHOITTAJANA (2001)
- 33 Anu Pekki–Tuula Tamminen
LAPSEN EHDOILLA (2002)
- 34 Lauri Hautamäki
TEOLLISTUVA MAASEUTU
– menestyvät yritykset maaseudun voimavarana (2002)
- 35 Pertti Kettunen
KUNTIEN ELOONJÄÄMISEN TAITO (2002)
- 36 MAAKUNTIEN MERKITYS JA TEHTÄVÄT (2003)
- 37 Marko Taipale–Max Arhippainen
ANSIOTULOVÄHENNYS, JAETTAVAT YRITYSTULOT JA
KUNTIEN VEROPOHJA (2003)
- 38 Jukka Lassila–Tarmo Valkonen
HOIVARAHASTO (2003)
- 39 Pekka Kettunen
OSALLISTUA VAI VAIKUTTAA? (2004)
- 40 Arto Ikola–Timo Rothovius–Petri Sahlström
YRITYSTOIMINNAN TUKEMINEN KUNNISSA (2004)
- 41 Päivi Kuosmanen–Pentti Meklin–Tuija Rajala–Maarit Sihvonen
KUNNAT ERIKOISSAIRAANHOIDOSTA SOPIMASSA (2004)
- 42 Pauli Niemelä
SOSIAALINEN PÄÄOMA SUOMEN KUNNISSA (2004)
- 43 Ilkka Ruostetsaari–Jari Holttinen
TARKASTUSLAUTAKUNTA KUNNAN PÄÄTÖKSENTEOSSA (2004)

- 44 Aimo Ryynänen
KUNNAT VALTION VALVONNASSA (2004)
- 45 Antti Peltokorpi–Jaakko Kujala–Paul Lillrank
KESKENERÄISEN POTILAAN KUSTANNUKSET
Menetelmä kunnille terveystalveluiden tuotannon suunnitteluun ja ohjaukseen (2004)
- 46 Pentti Puoskari
KUNTA JA AMMATTIKORKEAKOULU (2004)
- 47 Timo Nurmi
KUNTIEN ARVOPERHEET (2005)
- 48 Jarna Heinonen–Kaisu Paasio
SISÄINEN YRITTÄJYYS KUNTATYÖSSÄ (2005)
- 49 Soili Keskinen
TUTKIMUS ALAISTAIDOISTA KUNNISSA
(verkkojulkaisu 2005)
- 50 Heikki A. Loikkanen–Ilkka Susiluoto
PALJONKO VERORAHOILLA SAA? (2005)
Kuntien perustalvelutarjonnan kustannustehokkuuden erot ja niitä selittävät tekijät vuosina 1994–2002
- 51 Arvo Myllymäki–Päivi Kalliokoski
VALTIO, KUNTA JA EUROOPAN UNIONI
Unionijäsenyyden vaikutus valtion ja kuntien taloudelliseen päätösvaltaan (2006)
- 52 Aini Pehkonen
MAAHANMUUTTAJAN KOTIKUNTA (2006)
- 53 Toivo Pihlajaniemi
KUNTARAKENNE MURROKSESSA (verkkojulkaisu 2006)
- 54 Satu Nivalainen
PENDELÖINKÖ VAI MUUTANKO?
Työvoiman liikkuvuus kuntien välillä (2006)
- 55 Jouni Kaipainen
KUNTIEN ROSKASOTA (2006)
- 56 Vesa Vesterinen
KUNTA JA YHTIÖITTÄMINEN (2006)
- 57 Maria Solakivi–Matti Virén
KUNTIEN HENKILÖSTÖ, TEHOKKUUS JA KUNTAKOKO (2006)
- 58 Jarmo J. Hukka–Tapio S. Katko
VESIHUOLLON HAAVOITTUVUUS
(verkkojulkaisu 2007)

- 59 Elina Viitanen–Lauri Kokkinen–Anne Konu–Outi Simonen–Juha V. Virtanen–
Juhani Lehto
JOHTAJANA SOSIAALI- JA TERVEYDENHUOLLOSSA (2007)
- 60 Jouni Ponnikas–Timo Tiainen–Johanna Hätälä–Jarmo Rusanen
SUOMI JA ALUEET 2030
– toteutunut kehitys, ennakointia ja skenaariot (2010)
- 61 Ritva Pihlaja
KOLMAS SEKTORI JA JULKINEN VALTA (2010)
- 62 Pekka Pietilä–Tapio Katko–Vuokko Kurki
VESI KUNTAYHTEISTYÖN VOITELUAINEENA (2010)
- 63 Pasi Holm–Janne Huovari
KUNNAT VEROUUDISTUKSEN MAKSAJINA? (2011)
- 64 Irene Roivainen–Jari Heinonen–Satu Ylinen
KÖYHÄ BYROKRATIAN RATTAISSA (2011)

Kunnallisan kehittämissäätiö KAKS rahoittaa kuntia palvelevaa tutkimus- ja kehittämistoimintaa. Tavoitteena on näin tukea kuntien itsehallintoa ja parantaa niiden toimintamahdollisuuksia.

Rahoitamme hankkeita ja tutkimuksia, joiden arvioimme olevan kuntien tulevaisuuden kannalta keskeisimpiä. Tuloksien tulee olla sovellettavissa käytäntöön. Rahoitettavilta hankkeilta edellytetään ennakoluultontaa ja uutta uraa luovaa otetta.

Säätiöllä on *Polemiikki*-niminen asiakaslehti ja kaksi julkaisusarjaa:

Polemia-sarja, jossa käsitellään kunnille tärkeitä strategisia kysymyksiä ajattelua herättävällä tavalla.

Tutkimusjulkaisut-sarja, jossa julkaistaan osa säätiön rahoittamista tutkimuksista. Pääosa säätiön rahoittamista tutkimuksista julkaistaan tekijätahon omissa julkaisusarjoissa.

Toimintamme ja julkaisumme esitellään tarkasti kotisivuillamme *www.kaks.fi*.

Vuonna 1990 perustettu itsenäinen säätiö rahoittaa toimintansa sijoitustuotoilla.

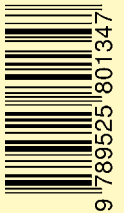
Osoite	Fredrikinkatu 61 A 00100 Helsinki
Asiamies	Antti Mykkanen, antti.mykkanen@kaks.fi, p. 0400 570 087
Tutkimusasiames	Veli Pelkonen, veli.pelkonen@kaks.fi, p. 0400 815 527
Taloudenhoitaja	Anja Kirves, anja.kirves@kaks.fi, p. 0400 722 682

Tutustu kotisivuihimme (*www.kaks.fi*)!

seutukunta asukas valtuutettu
ehyt maaseutu oppiva terve
Eurooppa tasa-arvoinen älykäs

Vuosi 2010 oli Euroopan köyhyiden ja sosiaalisen syrjäytymisen torjunnan teemavuosi. Suomessa kymmenen viime vuoden aikana tapahtunut eriarvoisuuden lisääntyminen on ollut poikkeuksellista myös kansainvälisesti. Tuloterot ovat kasvaneet ja köyhyys on lisääntynyt.

Köyhyys kuntatyön haasteena -hankkeessa köyhyyttä ja asiointia palvelujärjestelmässä lähestyttiin kuntalaisten kokemuksena. Tutkimusta varten haastateltiin yksinhuoltajanaisia, yksin eläviä miehiä ja vanhuksia sekä sosiaalialan ja -työn ammattilaisia. Tutkimus toteutettiin Tampereella Tampereen yliopiston yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikössä.

muukalainen kaupunki hallinto
ehjä kansalainen ihminen
yliopisto tarmokas kilpailukykyinen
kehitysalue koulu demokratia
Suomi kunta vanhus
kylä identiteetti talous koti
koulutus kuntalainen maakunta
osallistuva oppilas
luova asiakas valtio
Pohjois-Suomi johtaja Etelä-Suomi